

(Foto's Klett-Cotta)

Der Kummer von Flandern versus Der Kummer von Belgien-

Een vergelijkende analyse van de vertaalstrategieën met betrekking tot cultuurspecifieke referenties in twee vertalingen van *Het Verdriet van België* van Hugo Claus

Esther de Boe

Masterproef
ter verkrijging van de graad van
MASTER in het VERTALEN
Promotor: Prof. dr. Patricia Linden
Assessor: Prof. Rita Roggen
Academiejaar 2008-2009

INHOUDSOPGAVE

DANKWOORD	3
INLEIDING	4
HOOFDSTUK 1 INTRODUCTIE BRONTEKST EN DOELTEKSTEN	
1.1 De brontekst: <i>Het Verdriet van België</i>	7
1.2 De doeltteksten	
1.2.1 <i>Der Kummer von Flandern</i>	8
1.2.2 <i>Der Kummer von Belgien</i>	9
HOOFDSTUK 2 BEGRIPSBEPALING EN METHODOLOGIE	
2.1 Begripsbepaling	
2.1.1 Cultuurspecifieke referenties	11
2.1.2 Vertaalstrategieën	14
2.2 Methodologie	18
HOOFDSTUK 3 TRADITIONELE REALIA	
3.1 Inleiding	20
3.2 Etnografische realia	
3.2.1 Het alledaagse bestaan	23
3.2.2 Kunst en cultuur	37
3.3 Sociaal-politieke realia	
3.3.1 Onderwijs- en culturele instellingen	53
3.2.2 Politiek en maatschappij	60
3.4 Conclusie	70
HOOFDSTUK 4 SOCIAAL-CULTURELE TAALVARIËTEITEN	
4.1 Inleiding	73
A. Het verschil tussen standaardtaal en spreektaal	74
B. Uitdrukkingen	83
C. Woordspelingen	88
D. (Bij)namen	91
4.2 Conclusie	96
HOOFDSTUK 5 VREEMDTALIGE INVOEGINGEN	
5.1 Inleiding	98
5.2 Invoegingen uit het Frans	98
5.3 Invoegingen uit het Duits	106
5.4 Conclusie	115
ALGEMENE CONCLUSIE	116
DEUTSCHE ZUSAMMENFASSUNG	120
BIBLIOGRAFIE	123

DANKWOORD

Graag zou ik de volgende personen in het bijzonder willen bedanken voor hun bijdrage aan de totstandkoming van deze masterproef:

Prof. dr. Patricia Linden, mijn promotor, dankzij wiens opbouwende kritiek en positieve woorden ik me steeds heb kunnen blijven motiveren;

Prof. dr. Georges Wildemeersch van het *Studie- en Documentatiecentrum Hugo Claus*, Universiteit Antwerpen, voor het ter beschikking stellen van de nodige documentatie;

Sara Verbeeck, onderzoeksmedewerker Letteren, Universiteit Antwerpen, wiens nuttige literatuurverwijzingen mij zeer goed hebben geholpen bij het opzetten van het theoretische kader van deze masterproef.

Daarnaast dank ik mijn familie en vrienden voor hun morele ondersteuning en mijn partner Yann voor het tijdelijk neerlaten van zijn anker.

INLEIDING

Het Verdriet van België van Hugo Claus is in veel opzichten interessante materie voor vertalers en vertaalwetenschappers. Met zijn intertekstualiteit, taalvariëteiten en andere cultuurspecifieke referenties vormt het een bron van vertaalproblemen. De vertaler wordt geconfronteerd met allerlei culturele eigenaardigheden, die niet in dezelfde vorm bestaan in de doelcultuur, zelfs wanneer deze ogenschijnlijk relatief nauw verwant is aan de broncultuur.

Het Verdriet van België leent zich niet alleen vanwege zijn complexe culturele karakter uitstekend voor een vertaalanalyse, maar ook omdat meer dan twintig jaar na het verschijnen van de eerste vertaling, het werk opnieuw is vertaald in het Duits. De twee vertalingen zijn er een duidelijk bewijs van, dat een brontekst op zeer uiteenlopende manieren kan worden gereproduceerd.

In deze masterproef staat een vergelijking tussen deze twee doelteksten centraal. Op basis van de vertaling van cultuurspecifieke verwijzingen zal een vergelijkende analyse worden gemaakt van de eerste vertaling van Johannes Piron, *Der Kummer von Flandern* (1986) en de tweede vertaling van Waltraud Hüsmert, *Der Kummer von Belgien* (2008). De analyse vindt plaats op tekstniveau, wat wil zeggen dat andere aspecten van vertaalonderzoek, zoals factoren die betrekking hebben op het vertaalproces zelf en andere extratekstuele factoren, grotendeels buiten beschouwing zullen worden gelaten.

Het fascinerende aan de vergelijking van deze twee vertalingen is, dat men na het lezen van de eerste hoofdstukken geneigd is te voorspellen welke oplossingen de vertaler gaat kiezen bij volgende vertaalproblemen. Deze oplossingen, die we vanaf nu lokale strategieën zullen noemen, maken deel uit van een groter geheel, de globale strategie (Séguinot: 1989). In hoeverre deze lokale strategieën nu werkelijk een regelmatigheid vertonen, zodat er sprake kan zijn van een aantoonbare globale vertaalstrategie, heb ik onderzocht door het vergelijken van tekstfragmenten, deze in te delen in categorieën en vervolgens de gehanteerde vertaalstrategieën te benoemen.

Gezien de vele boeiende aspecten van *Het Verdriet van België*, zou ik dat graag gedaan hebben op basis van een analyse van het gehele werk met al zijn verschillende aspecten. Daar dit echter binnen het kader van deze masterproef een al te omvangrijke studie zou zijn geworden, heb ik me geconcentreerd op de fragmenten ('textual micro-units' naar Molina & Albir: 2002) die naar mijn mening het meest kenmerkend zijn voor dit werk en die de grootste vertaalproblemen opleveren, namelijk de cultuurspecifieke verwijzingen. Deze zijn in het *Verdriet van België* op een dusdanig grote schaal aanwezig, dat aan elke categorie en subcategorie binnen de cultuurspecifieke verwijzingen op zich al een masterproef zou kunnen worden gewijd. De reden waarom ik voor een vergelijking op basis van de brontekst in zijn geheel heb gekozen, is om beter aan te kunnen tonen of er in elk van de twee doelteksten over de hele linie sprake is van een verschillende globale strategie. Als gevolg hiervan zal de bespreking per categorie en subcategorie eerder summier blijven.

De drie categorieën waarin de cultuurspecifieke referenties zijn ingedeeld, zijn de volgende:

1. traditionele realia
2. sociaal-culturele taalvariëteiten
3. vreemdtalige invoegingen

Een vergelijkende analyse van representatieve fragmenten uit bovenstaande categorieën, elk ingedeeld in een apart hoofdstuk, zal het grootste deel uitmaken van deze masterproef. Deze zal worden voorafgegaan door een introductie van de brontekst en de doelteksten in een inleidend hoofdstuk. Ter afsluiting zullen in de conclusie, op basis van de bevindingen in de voorafgaande hoofdstukken, uitspraken worden gedaan ten aanzien van de in de doelteksten gehanteerde globale vertaalstrategieën.

Doel van dit onderzoek

Het doel van deze masterproef is na te gaan of er duidelijke verschillen bestaan in de (globale) vertaalstrategieën die in beide vertalingen worden gehanteerd.

Onderzoeksvraag

In hoeverre is er sprake van twee duidelijk verschillende globale vertaalstrategieën?

Methodologie

In het eerste stadium van dit onderzoek heb ik een inventarisatie gemaakt van tekstfragmenten, over het gehele werk genomen, waarin cultuurspecifieke verwijzingen voorkomen. Dit leverde een enorme hoeveelheid fragmenten op, die uiteraard niet allemaal in deze masterproef konden worden opgenomen, wat leidde tot een eerste selectie van tekstfragmenten. De geselecteerde tekstvoorbeelden heb ik ingedeeld in categorieën en vervolgens ben ik per categorie nagegaan welke lokale vertaalstrategieën werden gehanteerd. Omdat dit onderzoek eerder gericht is op kwalitatieve dan op kwantitatieve resultaten, heb ik een totale opsomming van het aantal gehanteerde lokale strategieën willen vermijden en heb ik me als selectiecriteria voor de fragmenten die uiteindelijk zijn opgenomen in deze masterproef, gebaseerd op de mate waarin deze in de beide doelteksten overeenkomsten of juist verschillen vertonen. Op basis hiervan heb ik bekeken in hoeverre deze, over alle categorieën samen genomen, een bepaald patroon vertonen, om hier vervolgens conclusies uit af te leiden met betrekking tot globale vertaalstrategieën. Een verdere verantwoording voor de gehanteerde categorieën en voor de algemene methodologie van deze masterproef zal uitgebreid worden besproken in het hoofdstuk 'Begripsbepaling en methodologie'.

Opbouw van deze masterproef

- Hoofdstuk 1: Introductie van de brontekst en doelteksten

Beknpte informatie ter kennismaking met de doeltekst met betrekking tot de schrijver, de inhoud en het genre; korte beschrijving van de vertalers en de ontvangst van de doelteksten.

- Hoofdstuk 2: Begripsbepaling en methodologie

Een beknpte beschrijving van bestaande theorieën met betrekking tot cultuurspecifieke referenties; een uitgebreide beschrijving van de in deze masterproef gehanteerde begrippen en methodologie.

- Hoofdstuk 3: Traditionele realia

Een korte theoretische uiteenzetting met betrekking tot de gehanteerde begrippen, categorieën en subcategorieën; tekstfragmenten en toelichting; conclusie.

- Hoofdstuk 4: Sociaal-culturele taalvariëteiten

Inleiding over het taalgebruik in *Het Verdriet van België*; tekstfragmenten en toelichting; conclusie.

- Hoofdstuk 5: Vreemdtalige invoegingen

Theoretische aspecten met betrekking tot vreemdtalige invoegingen; tekstfragmenten uit het Frans en het Duits met toelichting; conclusie.

- Algemene conclusie

HOOFDSTUK 1 INTRODUCTIE VAN DE BRONTEKST EN DOELTEKSTEN

1.1 De brontekst: *Het verdriet van België*

De roman van Hugo Claus (1929-2008) verscheen in 1983 bij Uitgeverij De Bezige Bij in Amsterdam en is een van de grootste commerciële successen van de auteur geworden. Voor het eerste deel van het werk ontving Claus de Belgische Staatsprijs voor Proza.

Het werk bestaat uit twee delen, waarvan het eerste deel, 'Het Verdriet', is opgedeeld in 27 genummerde en getitelde hoofdstukken en het tweede deel, 'Van België' bestaat uit losse fragmenten.

Het boek vertelt de geschiedenis van de familie Seynaeve. In het eerste deel worden de belangrijkste gebeurtenissen in de jeugd van hoofdpersoon Louis, zoon van drukker Staf Seynaeve en zijn echtgenote Constance Bossuyt, beschreven. Later zal blijken dat dit eerste deel de bijdrage van Louis is aan een literatuurwedstrijd in het dagblad *Het Laatste Nieuws*.

Het Verdriet van België is zowel een (deels autobiografische) ontwikkelingsroman als een maatschappelijk bewogen roman. In het eerste deel van het boek laat de persoonlijke vertelsituatie in de derde persoon (soms met oversprongen naar de eerste persoon) de gebeurtenissen door de ogen van de held beleven. Zo wordt de lezer ertoe gebracht de roman als een persoonlijk ervaren evolutieproces op te vatten. In het tweede deel wordt het vertelperspectief veel grilliger, met dialogen (soms zonder duidelijk aangegeven sprekers), monologen, brief- en dagboekfragmenten, objectieve beschrijvingen enzovoort. Die vertelwijze maakt het mogelijk de belevenissen van het hoofdpersonage in een ruimer sociaal, politiek en economisch kader te plaatsen (Claes 1989:4).

Dat de structuur in het tweede deel van *Het Verdriet van België* steeds meer fragmentarisch wordt, heeft alles te maken met de inzichten die het fantasierijke hoofdpersonage Louis Seynaeve al schrijvende verwerft in het West-Vlaanderen van 1939-1948. De vorm sluit aan bij de inhoud, namelijk de groeiende ontbinding der geesten onder invloed van de oorlogsjaren. Naast deze realistische vertellaag zijn er ook andere lagen, die de roman tot een complex intertekstueel vlechtwerk maken van verwijzingen en betekenissen. (Eickmans 1990: 508)

Taal speelt hierbij een centrale rol, in de eerste plaats als een middel om maatschappelijke en historische fenomenen uit te drukken, maar ook als onderwerp zelf. Er worden twee verschillende

soorten taal gebruikt, het ‘schoon-Vlaams’ van de verteller Louis en het allegaartje van Vlaamse dialecten waarvan de verschillende personages zich in de dialogen van bedienen. Aan de taal in *Het Verdriet van België* en de vertaling hiervan is in deze masterproef een apart hoofdstuk gewijd.

1.2 De doelteksten

1.2.1 Der Kummer von Flandern

De eerste Duitse vertaling staat op naam van Johannes Piron en verscheen in 1986 bij uitgeverij Klett-Cotta in Stuttgart. Piron is op dat moment al een ervaren en geprezen vertaler, die al in 1963 de Martinus Nijhoff Prijs kreeg voor zijn vertalingen van werk van onder andere Carmiggelt, Bordewijk, Hermans, Mulisch en Vestdijk.

Ontvangst van *Der Kummer von Flandern*

In vrijwel alle recensies wordt erop gewezen hoe onbekend de Nederlandstalige literatuur is in Duitsland. Uitgeverij Klett-Cotta maakt in haar publiciteitsfolder dankbaar gebruik van het citaat van voormalig Minister-president Martens in een interview met *Spiegel*, waarin hij Claus presenteert als potentieel Nobelprijswinnaar. Men verwacht dat Claus meer bekendheid gaat geven aan de Nederlandstalige literatuur in het buitenland:

Die niederländische Literatur unserer Zeit existiert als Gerücht. Zwar haben kleine Verlage immer wieder Übersetzungen riskiert, damit aber keine Publizität erreicht. Jetzt kommen die Großen, sie haben von Erfolgen Wind bekommen, den Markt gerochen. (...) Für Leser wäre es jetzt schön, wenn sie noch mehr von den niederländischen Nachbarn entdecken könnten. Claus könnte dafür das Initial sein. (Jürgen Holwein in *Stuttgarter Nachrichten*, 06.03.86)

De ontvangst is over het algemeen positief. De stijl van Claus wordt geprezen, evenals de intertekstualiteit, de ontwikkelingsaspecten en het politieke karakter:

Viel trefflicher für die Episodenhaften Erzählweise des Autors, die nur so mit Anspielungen und Querverweisungen gespickt ist, war die Passage über die Mannwerdung des jungen Schelms[...].
(Rolf Brockschmidt in *Der Tagesspiegel*, Berlijn 02.03.86)

Durch den Wechsel verschiedener Stilarten, geschult an Joyce, Eliot, Rimbaud, Verhaeren und Pound, wird das „flandrisch Trotzige“ sichtbar.
(Ernst Herkens in de *Nürnberger Zeitung*, 04.03.86)

Die Auszüge (...) ließen jedoch erkennen, wie dicht Hugo Claus schreibt, wie reichhaltig seine Bilderwelt ist, wie kräftig seine Metaphern und wie unkonventionell episch sein Stil.
(*Tagesanzeiger* Zürich, naar aanleiding van een lezing van Claus, 11.03.86)

Es mag diese im Roman unausgesprochene, für den Leser erkennbare Erkenntnis gewesen sein, die Hugo Claus es ermöglicht hat, einen hochpolitischen Roman zu schreiben, der sich ganz und gar von vielen Büchern unterscheidet, die in Deutschland zum Thema angeboten werden.
(Ulrich Schacht in *Die Welt*, 10.05.86.)

Er zijn echter ook minder positieve recensies:

Über mehr als 600 Seiten sind keine Episoden, keine Anekdote um Sprachwitz und Situationsphantasie verlegen, ohne je die Kindheits- und Kleinbürgerwelt verlassen oder nennenswert zu ändern zu wollen. So treten Phantasie und Witz freilich auf der Stelle, sie werden zu Manier, und es wäre wohl reizvoller gewesen, das zu vermeiden.
(Rolf Grimminger in *Süddeutsche Zeitung*, 17.05.86)

Opvallend genoeg wordt er in de recensies nauwelijks aandacht besteed aan de vertaler of de kwaliteit van de vertaling. Slechts in een paar recensies wordt de vertaler genoemd en alleen in een extensieve kritiek in het tijdschrift *Merkur* (1987) wordt Piron's weergave van de gesproken taal 'vorzüglich' genoemd.

1.2.2 Der Kummer von Belgien

In 2008 verscheen *Het Verdriet van België* bij dezelfde uitgeverij Klett-Cotta in de nieuwe vertaling van Waltraud Hüsmert. De Duitse uitgeverij Klett-Cotta besloot tot een nieuwe vertaling van Hugo Claus' succesvolle roman *Het Verdriet van België*, omdat volgens persvoorlichtster Katarina Wilts de eerste vertaling onvolledig was: "Der Grund für die neue Übersetzung war, dass die alte an einigen Stellen gekürzt war und insgesamt dem Werk literarisch nicht ganz so gerecht wurde", aldus meegedeeld per e-mail.

Hüsmert (1951) studeerde kunstgeschiedenis, neerlandistiek en germanistiek aan de Vrije Universiteit Berlijn en aan de Rijksuniversiteit Leiden. Sinds 1980 werkt zij als freelance vertaalster.

Ze vertaalde onder anderen Willem Elsschot, Maarten 't Hart, Mensje van Keulen, Tessa de Loo, Thomas Rosenboom en Willem Frederik Hermans. In 2001 ontving ze de Vlaamse Cultuurprijs voor Vertalingen en, samen met Hugo Claus en medevertaalster Maria Csollány, de Prijs voor Europese Poëzie van de stad Münster. In 2004 kreeg ze de Martinus Nijhof Prijs. Waltraud Hüsmert heeft voor de Duitse vertaling van *Het verdriet van België* van Hugo Claus de Else Otten Übersetzerpreis gekregen, een tweejaarlijkse prijs voor de beste vertaling van een oorspronkelijk Nederlandstalig boek in het Duits, ingesteld door het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds en het Literarisches Colloquium Berlin en gefinancierd door het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds en het Vlaamse Fonds voor de Letteren.¹

Ontvangst van *Der Kummer von Belgien*

De recensies zijn zeer positief, waarbij ook het vertaalwerk van Hüsmert veelvuldig wordt geprezen:

Das Opus Magnus des im März verstorbenen Schriftstellers Hugo Claus gehört in den Parnass der Weltliteratur. Das beweist nicht zuletzt die exzellente deutsche Neuübersetzung von Waltraud Hüsmert eindrucksvoll. [...] Bedauerlich, dass dieser bedeutende, unglaublich vielseitig begabte Künstler, dessen umfangreiches schriftstellerisches, filmisches und malerisches Oeuvre es hierzulande noch zu entdecken gilt, für seinen großartigen Roman nicht mit dem Nobelpreis ausgezeichnet wurde.

(Gitta List in *Rheinischer Merkur*, 29.08.08)

Hüsmerts kongeniale Übersetzung bestätigt seinen Rang als Meisterwerk. Claus selbst hat den Roman als „Familienroman“ bezeichnet, aber es ist viel mehr: ein Bildungs-, Gesellschafts- und Schelmenroman, durchzogen von Anspielungen auf die flämische Literatur und nach Meinung mancher Interpreten auch von Hinweisen auf die Gralslegende.

(Rolf Spinnler in *Stuttgarter Zeitung*, 16.05.2008)

Liebe und Verrat, Nationalismus und Kollaboration fächert Claus zu einem grandiosen Breughel'schen Tableau auf, in dem jegliches Pathos und jede didaktische Pointe konsequent unterlaufen wird. Ein Meisterwerk in formidabler Neuübersetzung.

(Klaus Nüchtern in *Falter*, 18.08.2008)

¹ <http://papierman.blogspot.com/2009/01/claus-der-kummer-von-belgien-wint-else.html>

HOOFDSTUK 2 BEGRIPSBEPALING EN METHODOLOGIE

2.1 Begripsbepaling

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van definities van de begrippen uit de vertaalwetenschap die in dit onderzoek gehanteerd worden. Ook zal de toegepaste methodologie en de keuze hiervoor kort worden toegelicht.

2.1.1 Cultuurspecifieke referenties

Aangezien de vertaling van cultuurspecifieke elementen vaak problemen oplevert, is de bestudering hiervan een traditionele invalshoek voor analyses binnen de vertaalwetenschap. De relatie tussen taal en cultuur is complex: beide zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Wanneer we spreken van cultuur, spreken we inherent ook over taal en omgekeerd. Het resultaat is een veelvoud van benamingen, definities en classificaties, die allesbehalve eenduidig zijn, zoals 'culture-bound elements' (Nedergaard-Larsen: 1993), 'culture-specific items' (Aixéla: 1996) en 'extra-linguistic culture-bound references', ofwel 'ECR' (Pedersen: 2005 en 2007). Florin noemt ze 'realia' (1993) (geciteerd in Kylä-Harakka 2008:15). Het is duidelijk dat we met dergelijke definities betreffende taal en cultuur alle kanten opkunnen. Ook kunnen we constateren dat sommige wetenschappers culturele en talige elementen in een adem noemen, terwijl andere het element taal volledig buiten beschouwing laten, of als een aparte categorie van cultuurspecifieke elementen beschouwen.

Om een zo duidelijk mogelijk onderzoekskader te creëren, is het van belang om bepaalde zaken van elkaar te scheiden, zodat gelijkaardige fenomenen gegroepeerd en benoemd kunnen worden. In dit onderzoek worden cultuurspecifieke referenties opgevat zoals beschreven door Evenepoel en Van Poucke, die zich baseren op Vandeweghe.

Cultuurspecifieke referenties zijn 'tekstuele elementen die cultuurgebonden zijn' (Vandeweghe 2005: 38) Een literair vertaler brengt twee culturen en talen met elkaar in aanraking, waardoor een proces van 'culturele transfer' tot stand komt. Wat in een bepaalde brontaal (BT) of brontaalcultuur (BC) op een bepaald moment aanwezig is, terwijl een specifieke doeltaal (DT) of doeltaalcultuur (DC) er niet of maar gedeeltelijk over beschikt, kan meestal beschouwd worden als een 'cultuurspecifieke referentie'. (2009: 83)

Ook taal wordt hierbij dus gezien als onderdeel van het geheel van cultuurspecifieke referenties, maar er wordt bij het onderzoeken hiervan wel een kunstmatige afbakening aangebracht tussen elementen die betrekking hebben op wat onder de 'traditionele' realia wordt verstaan en elementen die direct betrekking hebben op het taalgebruik. De kunstmatigheid van de scheiding wordt wel sterk benadrukt, want in werkelijkheid is het concept 'cultuurspecifieke referentie' relatief en dynamisch op te vatten:

[...]wat maakt dat er binnen de onderscheiden categorieën van 'gradatie' en van cultuurspecifiek 'gehalte' gesproken kan worden en dat de categorieën uit de aard der zaak niet scherp af te bakenen zijn. Dit fluïdum is eigen aan de complexiteit van culturele gegevens, waar cultuurspecifieke referenties nu eenmaal omheen draaien. (Evenepoel & Van Poucke 2009: 99)

Classificatie cultuurspecifieke referenties

De classificatie die in deze masterproef wordt gehanteerd, is gebaseerd op het model van Evenepoel en Van Poucke, beschreven in hun bijdrage in Hundendaal, Jooken en Verstraete in 2009. Zij stellen vier categorieën voor: realia in strikt traditionele zin, connotaties en allusies, taalvariëteiten en vreemdtalige invoegingen. Een vierde categorie van hen, 'connotaties en allusies', heb ik niet overgenomen, aangezien deze naar mijn mening te vaag is gedefinieerd en teveel overlappingen vertoont met de andere categorieën.

Tabel 2.1

Cultuurspecifieke referenties
1. Realia in traditionele zin
2. Taalvariëteiten
3. Vreemdtalige invoegingen

De eerste categorie kan beschouwd worden als de kern van het concept 'cultuurspecifieke referentie', omdat zowel de taalelementen zelf, als het culturele gegeven waarnaar verwezen wordt, zorgen voor een in het oog springende respectievelijke aan – en afwezigheid in de BT/BC en DT/DC. (2009: 86). Deze categorie, die bij de studie van cultuurspecifieke referenties in de vertaalwetenschap traditioneel de meeste aandacht heeft gekregen, wordt besproken in hoofdstuk 2, 'Traditionele realia'.

De tweede categorie betreft verwijzingen naar specifieke taalvariëteiten van een BT, die cultuurspecifiek zijn omdat ze refereren aan een specifieke sociaal-culturele context in de BT die in een DT wel (gedeeltelijk) gelijkaardig kan zijn, maar nooit identiek (2009: 92). Aan deze taalvariëteiten is het derde hoofdstuk van deze masterproef, 'Sociaal-culturele taalvariëteiten' gewijd.

De derde categorie tenslotte, bestaat uit ingevoegde fragmenten uit een vreemde taal, die in het kader van dit onderzoek de talen Frans en Duits betreffen. Het gaat hierbij in eerste instantie om een vreemde taal (het Frans), die sociolinguïstisch bekeken een eigen plaats inneemt binnen het meertalig communiceren van een BC en in tweede instantie om een vreemde taal (het Duits), die binnen de context van een BC sterk geconnoteerd is en bovendien samenvalt met de DT, wat problemen oplevert voor het behoud van het 'vreemde' aspect in de vertaling (2009: 95). Deze categorie wordt besproken in hoofdstuk 4, 'Vreemdtalige invoegingen'.

Evenepoel en Van Poucke maken bovendien een onderscheid tussen culturele gegevens op microniveau (concrete verschijnselen, bijvoorbeeld 'trappist' en meer abstracte begrippen, bijv. 'vlaamsgezind') en op macroniveau (als deelsysteem van een taal, bijvoorbeeld het communicatieve arsenaal aan vloeken en verwensingen) (2009: 84). De traditionele realia vallen daarbij onder de referenties op microniveau, terwijl de taalvariëteiten en vreemdtalige invoegingen zich eerder op macroniveau bevinden.

Daarnaast wijzen deze onderzoekers op het vergelijkende perspectief van cultuurspecifieke referenties, dat zowel ruimtelijk als temporeel kan zijn. Vooral het laatste aspect is relevant voor dit onderzoek, aangezien deze masterproef een vergelijking betreft tussen een brontekst en twee doelteksten uit eenzelfde cultuur, waarbij tussen deze laatste een periode van 22 jaar ligt.

Het vergelijkende perspectief kan bovendien slaan op oudere en jongere stadia binnen eenzelfde taal en cultuur. Ook daarbinnen kunnen een bepaald cultureel gegeven en de taalelementen die eraan gestalte geven na verloop van tijd hun evidentie verliezen, zodat er afwezigheid ontstaat. (2009: 84)

2.1.2 Vertaalstrategieën

Binnen de vertaalwetenschap wordt de term vertaalstrategie veelvuldig gehanteerd en dekt deze bovendien niet altijd dezelfde lading. Het merendeel van de vertaalwetenschappers gaat er echter vanuit dat een strategie een procedure betreft. Lörscher formuleert het begrip als volgt.

A translation strategy is a potentially conscious procedure for the solution of a problem which an individual is faced with when translating a text segment from one language into another (Lörscher 1991: 76, geciteerd in Kylä-Harakka 2008: 24).

Ook Leppihalme formuleert in haar boek *Culture Bumps. An empirical approach to the translation of allusions* (1997) strategieën als ‘oplossingen voor concrete problemen’ (geciteerd in Wiggerts 2005: 9).

In het algemeen wordt er in de vertaalwetenschap een onderscheid gemaakt tussen globale strategieën en lokale strategieën. Kylä-Harakka vat de bestaande theorieën als volgt samen:

Séguinot (1989: 23-24; 39) has made a basic distinction between general or global working strategies and local strategies. Global strategies refer to “the translator’s general principles and preferred modes of action” (Jääskeläinen 1993: 116) and “apply to the whole text” (Leppihalme 1993: 140), whereas local strategies can be said to refer to “the subsequent lower-level decisions and problem-solving activities [...] which take place in relation to specific lexical items” (Jääskeläinen 1993: 115) and at “particular points in the text” (Leppihalme 1993: 140). A similar distinction is made by Newmark (1988: 81) between translation methods and translation procedures: whereas the former relate to whole texts, the latter are used for sentences and smaller units of language (2008:27).

Ook andere vertaalwetenschappers maken dit onderscheid, bijvoorbeeld Piotrowska en Hervey & Higgins (1998: 210), geciteerd in Wiggerts. Zij beschrijven globale strategieën als volgt.

a comprehensive approach towards the text to be translated and a translator’s policy towards the text s/he works on (2008: 9).

De globale strategie bevindt zich dus op tekstniveau en komt tot uitdrukking door middel van de aanwending van specifieke technieken op zinsniveau, de lokale strategieën. Ook in dit onderzoek zal dit onderscheid tussen lokale en globale strategieën worden gehandhaafd.

Parameters

De keuze voor een bepaalde vertaalstrategie is afhankelijk van verschillende factoren. Grit noemt in dit verband drie factoren, te weten de tekstsoort, het tekstdoel en de doelgroep die ermee wordt beoogd (Grit 1997: 43). Vlachov en Florin voegen hier nog twee factoren aan toe, waardoor zij in totaal aan vijf 'parameters' komen in verband met de keuze voor een bepaalde vertaalstrategie:

1. de tekstsoort
2. het belang van de realia in de context
3. de soort realia, hun bekendheid en de BT- en de DT-cultuur
4. de talen zelf, hun vermogen om woorden en collocaties te vormen, alsook de literaire en linguïstische traditie van die talen
5. de DT-lezer, zijn achtergrondkennis en zijn reactie op de introductie van realia (Verstraete 2004: 29)

Binnen het kader van dit onderzoek zullen deze parameters bij de bespreking van vertaalstrategieën alleen voorkomen in zoverre deze een verklaring kunnen vormen voor de keuze van een bepaalde strategie.

Exotisering versus naturalisering

We hebben in de vorige paragraaf gezien welke factoren een rol spelen bij de keuze van een bepaalde strategie. Er kan dus vanuit worden gegaan, dat de vertaler of diens opdrachtgever reeds voor aanvang met het eigenlijke vertaalwerk ideeën zal hebben over het doel van een tekst en een inschatting zal maken van de mate waarin de doelgroep bekend is met de broncultuur. Op dat moment wordt dus in zekere zin bepaald of de vertaling naturaliserend wil zijn, dat wil zeggen dat het vreemde wordt aangepast aan de doelcultuur, of 'vervreemdend', ook wel 'exotiserend' genoemd, waarbij de doelcultuur met de vreemde cultuur wordt geconfronteerd. (Grit 1997: 43/44) Venuti noemt deze twee globale strategieën 'methods of translation', die volgens hem ofwel 'domesticating' of 'foreignizing methods' zijn.

a domesticating method, an ethnocentric reduction of the foreign text to target-language cultural values, bringing the author back home, and a foreignizing method, an ethnodeliant pressure on those values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad." (Venuti 1995: 20).

Aixelá spreekt in dit verband van ‘conservation’ en ‘naturalization’.

[...]faced with the difference implied by the *other*, with a whole series of cultural signs capable of denying and/or questioning our own way of life, translation provides the receiving society with a wide range of strategies, ranging from conservation (acceptance of the difference by means of the reproduction of the cultural signs in the source text), to naturalization (transformation of the other into a cultural replica). (Aixelá 1996: 54)

Weer andere benamingen voor dezelfde fenomenen, vinden we bij Evenepoel & Van Poucke.

Een literair vertaler heeft door zijn keuze tussen een zogenaamde ‘conserverende’ en een ‘innoverende’ vertaalstrategie de mogelijkheid om deze pressie van buitenaf in variërende mate te accepteren of af te houden. (Evenepoel & Van Poucke 2009: 83)

De benamingen voor bovengenoemde globale strategieën die binnen het kader van deze masterproef worden gehanteerd, zijn ‘exotiserend’ en ‘naturaliserend’, overeenkomstig de indeling van de lokale strategieën (zie paragraaf 2.1.2.2).

Uiteraard zouden zuivere exotisering en zuivere naturalisering extreme vertalingen tot gevolg hebben. Tussen de twee uitersten bevindt zich een schemerzone met vertalingen die in mindere of meerdere mate kenmerken van de ene of andere strategie vertonen (Wiggerts 2008: 9).

Classificatie vertaalstrategieën

Het aanbod van opsommingen van strategieën binnen de vertaalwetenschap is overweldigend en varieert van zeer summier tot sterk uitgebreid. In dit onderzoek wordt geopteerd voor de classificatie zoals voorgesteld door Wiggerts, die uit de verschillende lijsten een zeer bruikbare classificatie heeft gestedilleerd. (2008: 16) Haar classificatie is voor het grootste deel gebaseerd op het model van Nedergaard-Larsen (1993) voor ‘extralinguistic culture-bound problem areas’, maar is bruikbaar voor alle categorieën cultuurspecifieke referenties zoals hierboven vermeld, die in principe als realia in ruimere zin kunnen worden beschouwd. Met het oog op de onderzochte teksten, heb ik aan de bestaande tabel enkele elementen toegevoegd en er enkele uit verwijderd.

Tabel 2.2

E1	handhaving
E2	handhaving + interne toevoeging
E3	handhaving + beschrijving in voetnoot
E4	handhaving + beschrijving in tekst
E5	handhaving + letterlijke vertaling
N1	vervanging d.m.v. andere term uit de brontaal
N2	vervanging d.m.v. standaardvertaling
N3	vervanging d.m.v. beschrijving
N4	vervanging d.m.v. hyperoniem (generalisatie)
N5	vervanging d.m.v. letterlijke vertaling
N6	vervanging d.m.v. andere term uit de doeltaal
NA	vervanging d.m.v. adaptatie
O	weglating
NC	completering: toevoeging van informatie uit BT of DT

Elke lokale strategie is voorzien van ofwel de letter E ofwel N, die verwijst naar de globale strategie, waarbij E staat voor exotiserend en N voor naturaliserend. De tabel toont de mate waarin strategieën exotiserend dan wel naturaliserend zijn.

Eigenlijk begint naturalisatie al vanaf iedere strategie die geen zuivere handhaving is, dat wil zeggen vanaf strategie E2. De lokale strategieën binnen de globale strategie 'E' zijn allemaal varianten waarbij elementen van de brontekst in mindere of meerdere mate aanwezig blijven. Bij alle varianten van 'N' staat de naturaliserende werking voorop en is de brontekst in veel mindere mate of zelfs helemaal niet aanwezig. Het toppunt van de naturaliserende strategieën is de adaptatie, waarbij de DT de functie van de BT weergeeft en geen strikte equivalentie van vorm of inhoud meer wordt nagestreefd. De nulvertaling, weglating dus, is een andere uiterste vorm van naturalisatie. In de categorie E domineren dus strategieën met een variabel exotiserend gehalte, terwijl in de categorie N de strategieën vallen die overwegend naturaliserend zijn.

Uit de oorspronkelijke tabel heb ik een strategie (E6: handhaving + aanpassing) verwijderd, aangezien deze geen enkele keer in de onderzochte doeltteksten voorkwam. Daarnaast heb ik twee strategieën toegevoegd voor het beschrijven van oplossingen die in de geanalyseerde teksten naar voren kwamen, maar die niet direct bij de andere strategieën konden worden ingedeeld:

- NA: aanpassing, dat wil zeggen vervanging door middel van een vertaling die het idee uit de BT weergeeft. De toevoeging van deze categorie NA was nodig om gevallen te beschrijven waarin bijvoorbeeld gedichten of fragmenten hieruit worden vertaald en noch sprake is van vervanging door middel van een beschrijving, een hyperoniem, of een andere term uit de BT of de DT, noch van een letterlijk vertaling. Deze strategie behoort tot de naturaliserende, omdat de functie van de DT voorop staat.

- NC: completering. Deze categorie is speciaal bedoeld voor de explicitering van titels van werken, omdat in die gevallen eigenlijk niet van toevoeging kan worden gesproken, maar eerder van completering. Hoewel handhaving in alle overige gevallen ingedeeld wordt bij de exotiserende strategieën, is dat niet het geval bij de handhaving met of zonder completering van eigennamen van auteurs, omdat het doel hiervan is de BT begrijpelijker te maken voor de lezer van de DT.

2.2 Methodologie

In het eerste stadium van mijn onderzoek heb ik een inventarisatie gemaakt van tekstfragmenten die kunnen worden beschouwd als cultuurspecifieke referentie. Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de toegepaste strategieën, heb ik me daarbij op de brontekst in zijn totaliteit gebaseerd. Deze inventarisatie heeft een zeer uitgebreide lijst van citaten opgeleverd, die stuk voor stuk zeer interessant zijn, maar in hun totaliteit de omvang van dit onderzoek ruimschoots overschrijden. Ik heb me dan ook moeten beperken tot de meest representatieve tekstvoorbeelden. Vervolgens ben ik op zoek gegaan naar een theoretisch kader om de gevonden representatieve tekstfragmenten te kunnen plaatsen en analyseren. Daarbij heb ik me gebaseerd op modellen die zijn samengesteld in het kader van vergelijkbaar onderzoek binnen de vertaalwetenschap (zie paragraaf 2.1).

Na dit theoretisch kader duidelijk te hebben afgebakend, ben ik overgegaan tot de indeling van de tekstfragmenten per categorie, die elk een apart hoofdstuk uitmaken, en ben ik per hoofdstuk nagegaan welke lokale vertaalstrategieën gehanteerd werden. Ik ben daarbij vergelijkend te werk gegaan, door middel van tabellen, waarin de brontekst met direct daaronder de twee vertalingen en de gekozen lokale vertaalstrategie worden weergegeven. Naar aanleiding van de vergelijkende tekstmodellen heb ik via descriptieve beschrijvingen getracht per categorie algemenere gevolgtrekkingen af te leiden met betrekking tot de globale strategie, die zijn samengevat in een tussentijdse conclusie, waarmee elk hoofdstuk wordt afgesloten.

Vanwege het specifieke karakter van de laatste groep referenties, invoeringen in het Duits (hoofdstuk 5, paragraaf 2) zullen deze niet worden ingedeeld volgens de eerder genoemde classificatie, maar alleen worden weergegeven in combinatie met een beschrijving van de gehanteerde strategie.

Tenslotte heb ik op basis van de tussentijdse conclusies van de aparte hoofdstukken een algemene conclusie afgeleid, waarin besproken wordt in hoeverre er sprake is van duidelijk herkenbare globale strategieën.

In deze masterproef zullen de volgende afkortingen gehanteerd:

Bron- en doeltekst

BT: Brontaal/-tekst

BC: Broncultuur

DT: Doeltaal/-tekst

DC: Doelcultuur

HC: Hugo Claus, verwijst naar de schrijver van de brontekst *Het Verdriet van België*.

JP: Johannes Piron, verwijst naar de eerste vertaling in de doeltaal: *Der Kummer von Flandern*.

WH: Waltraud Hüsmert, verwijst naar de tweede vertaling in de doeltaal: *Der Kummer von Belgien*.

Woordenboeken

Duden: Duden Deutsches Universalwörterbuch

GVD: Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal

VDDN: Van Dale Groot Woordenboek Duits-Nederlands

VDFN: Van Dale Groot Woordenboek Frans-Nederlands

WCT: Woordenboek voor correct taalgebruik

HOOFDSTUK 3 TRADITIONELE REALIA

3.1 Inleiding

Zoals eerder vermeld, wordt in dit onderzoek een kunstmatige scheiding gehanteerd tussen verschillende soorten cultuurspecifieke referenties, die grotendeels de indeling volgt van Evenepoel & Van Poucke. De eerste categorie die hier wordt besproken, bestaat uit wat zij 'traditionele realia' noemen. Een gangbare definitie hiervan vinden we onder andere bij Diederik Grit.

Met de term 'realia' in ruime zin worden twee verschijningsvormen aangeduid:

- a) de concrete unieke verschijnselen of categoriale begrippen die specifiek zijn voor een bepaald land of cultuurgebied en die elders geen of hooguit een gedeeltelijk equivalent kennen en
- b) de voor deze verschijnselen gebruikte termen (Grit 1997: 42).

Er bestaan veel verschillende classificaties voor realia, die met elkaar gemeen hebben dat de realia in categorieën worden onderverdeeld die in grote lijnen betrekking hebben op geografie, maatschappij en etnografie, zoals bij Vinay & Darbelnet (1958: 265) en Newmark (1988: 103). In andere classificaties, zoals die van Van Camp (1988: 252) worden ook eigennamen, al dan niet fictief, en dialect/slang opgenomen. Wat precies waar ingedeeld wordt, is dus per classificatie verschillend. Grit stelde bijvoorbeeld zes categorieën op, bestaande uit historische, geografische, particulier-institutionele, publiek-institutionele begrippen, eenheids- en sociaal-culturele begrippen. Zijn onderverdeling is wel duidelijk omljnd, maar heeft als nadeel dat hij de realia vrij eng interpreteert en zich eigenlijk beperkt tot het woordniveau (Verstraete 2004: 23). Een classificatie die aansluit op die van Grit, maar specifiek is, komt van de Bulgaarse onderzoekers Vlachov en Florin, die realia in drie groepen onderverdelen, die elk weer uitonderverdeeld zijn in subgroepen: geografische (3), etnografische (5) en sociaal-politieke realia (4) (Verstraete 2004: 27).

Tabel 3.1 Classificatie volgens Vlachov en Florin

Geografisch	fysische aardrijkskunde, inclusief meteorologie.
	geografische objecten, ontstaan door menselijke activiteit.
	endemische plant- en diersoorten.
Etnografisch: materiële en geestelijke leven van een volk	het dagelijkse bestaan: voeding, drank, openbare eetgelegenheden, kledij, woningen, meubels, huisraad, transportmiddelen en hun bestuurders.
	het werk: de uitvoerder, zijn werktuigen, de arbeidsorganisatie waarbinnen hij functioneert.
	kunst en cultuur: muziek en dans, muzikale instrumenten, theater, andere kunstvormen en kunstvoorwerpen, uitvoerders, gewoontes en rituelen, feesten, spel en spelers, mythologische figuren, cultussen, kalender.
	afkomst: etnoniemen, bij- en spotnamen, verwijzingen naar regionale afkomst.
	maten, munten en de volkse benamingen ervan.
Sociaal-politieke realia	administratief-territoriale structureenheden, woonkernen, detailstructuren.
	machtsorganen en –dragers
	realia uit het maatschappelijk-politieke levenpolitieke groeperingen, patriottische en maatschappelijke bewegingen, sociale verschijnselen, titels, graden en aansprekingen, overheidsinstellingen, onderwijs- en cultuurinstellingen, standen en kasten, symbolen.
	militaire realia: afdelingen, wapens, uniformen, militaire functie.

Zoals eerder vermeld, is de opzet van dit onderzoek niet om een kwantitatief overzicht te geven met daarin alle opsommingen van de traditionele realia die in de geanalyseerde werken voorkomen. In plaats daarvan wil ik uit de drie verschillende categorieën van cultuurspecifieke referenties significante fragmenten weergeven, die een meer algemene indruk geven van de gehanteerde vertaalstrategieën.

Om de omvang van dit onderzoek enigszins in te perken en om me te concentreren op aspecten die relevant zijn in het onderzochte werk, heb ik een model samengesteld dat bestaat uit een vereenvoudigde combinatie van het bovenstaande model, de door Grit voorgestelde categorieën en de categorie eigennamen van Van Camp. De categorie ‘afkomst’ en ‘bijnamen’ heb ik uit de tabel gelaten, omdat ik deze in het aparte hoofdstuk ‘sociaal-culturele taalvariëteiten’ zal bespreken. Ik heb me beperkt tot twee hoofdcategorieën met elk twee subcategorieën. Het type voorbeelden in de subcategorieën heb ik toegespitst op de geanalyseerde brontekst. Aan de tweede subcategorie van de eerste hoofdcategorie, heb ik ‘titels van al dan niet fictieve werken’ toegevoegd, een categorie die ondanks de afwezigheid in de bestaande modellen mijns inziens zeker hiertoe behoort en in het geanalyseerde werk overduidelijk aanwezig is.

Tabel 3.2 Traditionele realia onderzocht in deze masterproef

1. Etnografische realia: materiële en geestelijke leven van een volk	1. Het alledaagse bestaan: A. Eten en drinken,incl. merknamen B. Horecagelegenheden C. In en om het huis/architectuur D. Media
	2. Kunst en cultuur: A. Auteurs en titels van werken B. Citaten uit al dan niet bestaande werken C. Liedjes
2. Sociaal-politieke realia	1. Publieke en private instellingen: A. Onderwijs- en cultuurinstellingen. B. Overige instellingen
	2. Politiek en maatschappij: A. Historisch-maatschappelijke begrippen en personen B. Nationalistische bewegingen en hieraan gerelateerde begrippen.

In de volgende paragrafen zal per categorie en subcategorie een vergelijkende analyse worden gegeven van voorbeelden van deze realia in de brontekst en beide vertalingen. Na elk fragment volgt een beknopte toelichting op de gehanteerde vertaalstrategieën. Aan het einde van dit hoofdstuk volgt een conclusie met betrekking tot de grotere lijnen van lokale strategieën.

3.2 Etnografische realia

3.2.1 Het alledaagse bestaan

A. Eten en drinken, incl. merknamen

▪ fragment A1

HC: 'Ga naar de bakkerin en koop voor dat geld nonnescheetjes .' (p.448)			
JP: »Geh zur Bäckerin und kauf Nonnenpupse .« (p.426)	N5	WH: »Geh zur Bäckerin und kauf für das Geld Nonnenfurze .« (p.504)	N5
<p>Beide vertalers kiezen voor een <u>letterlijke vertaling</u>. Zowel 'Pup' 'als 'Furz' betekenen 'scheet, wind' (VDDN). Het woord 'nonnescheetje' is een Vlaamse, letterlijke vertaling van het Franse 'pet-de-nonne', in het Nederlands 'nonnenfortje' (VDFN) genoemd, wat een 'luchtig bolvormig gebakje' of 'een oliebol met jam' betekent (GVD). De vertaling van JP 'Nonnenpupse' is in het Duits niet bekend, terwijl de vertaling 'Nonnenfurze' in verschillende online-recepten wordt vermeld.²</p>			

▪ fragment A2

HC: tafelbier (p.100)			
JP: Bier (p.97)	N4	WH: Tafelbier (p.106)	E2
<p>Tafelbier is 'licht bier als tafeldrank' (GVD). Bij JP zien we <u>vervanging door een hyperoniem</u>, bij WH <u>handhaving met een interne aanpassing</u> (hoofdlettergebruik). Hoewel de term niet voorkomt in Duden, wordt deze wel vermeld op verschillende Duitstalige internetsites, waaruit een gelijksoortige betekenis blijkt:</p> <p>Das Tafelbier = 1. Eine anständige Benennung des Coventes, oder dünnen Bieres, welches man ehemed gern über der Tafel oder während der Mahlzeit zu trinken pfligte. 2. An den Höfen, dasjenige Bier, welches von der Herrschaft bey der Tafel getrunken wird, zum Unterschiede von dem Hofbiere.³</p>			

² <http://www.chefkoch.de/rs/s0/nonnenfurze/Rezepte.html>

³ <http://www.zeno.org/Adelung-1793/A/Tafelbier,+das>

▪ fragment A3

HC: boterkoeken (p.194)			
JP: Butterkekse (p.188)	N5	WH: Rosinenwecken (p.213)	N6
<p>De <u>letterlijke vertaling</u> van JP van Butterkekse voor boterkoeken, veroorzaakt een betekenisverschuiving; een boterkoek is algemeen Belgisch-Nederlands voor een zacht, zoet koffiebroodje (met rozijnen) dat veelal met boter besmeerd gegeten wordt (GVD), terwijl in Duden bij 'Butterkeks' verwezen wordt naar 'Buttergebäck': "mit Butter zubereitetes [ausgestochenes] Kleingebäck". De vertaling van WH met een <u>vervanging door een andere term uit de DT</u> lijkt de term uit de BT dichter te benaderen.</p>			

▪ fragment A4

HC: De Kei duwde Louis een rol beschuit in de band. (p.303)			
JP: Der Granit drückte Louis eine Rolle Biskuits in die Hand. (p.291)	N5	WH: Der Eiko drückte Louis eine Rolle Zwieback in die Hand. (p.336)	N6
<p>Dit fragment is vergelijkbaar met fragment A3; de <u>letterlijke vertaling</u> van JP veroorzaakt een verschil in betekenis: in de versie van JP krijgt Louis een rol koekjes in de hand gedrukt, terwijl in het in de versie van WH nog steeds om een soort van beschuit gaat, door middel van <u>vervanging door een andere term uit de DT</u>.</p>			

▪ fragment A5

HC: [...]met likeurbonbons, borstplaat en Haagse hopjes . (p.204)			
JP: [...]mit Likörpralinen und Zuckerplätzchen. (p.197)	O	WH: [...]mit Likörpralinen, Fondantplätzchen und Mokkabonbons . (p.224)	N4
<p>WH past hier de strategie van de <u>vervanging door middel van hyperoniem</u> toe, wederom een naturaliserende strategie, terwijl we bij JP de term niet meer terug, een <u>weglating</u> dus.</p>			

▪ fragment A6

HC: Heeft hij gedronken onderweg ?' vroeg Mama toen ze boterhammen met platte kaas en sjalotjes klaarmaakte in de keuken. (p.238/239)			
JP: »Hat er unterwegs getrunken?« fragte Mama, als sie in der Küche Butterbrote mit Käsescheiben und Schalotten machte. (p.230)	N6	WH: »Hat er unterwegs getrunken?« fragte Mama, als sie in der Küche Quarkbrote machte und Schalotten schnitt. (p.262)	N2 + NC
<p>'Platte kaas', wat Vlaams is voor 'kwark' wordt door JP <u>vervangen door een andere term</u> uit de doeltaal: 'Käsescheiben', wellicht door een gebrek aan kennis van het begrip. Hierdoor ontstaat betekenisverschuiving. 'Quarkbrote' van WH is een <u>standaardvertaling</u>. De betekenis van het fragment wordt echter bij WH wel veranderd door een <u>toevoeging</u>: hier maakt Mama de boterhammen klaar en snijdt ze de sjalotjes, een uitbreiding die het gevolg is van de in het Duits gebruikelijke samenvoeging van beleg en boterham (vgl. 'Käsebrot'). 'Quark-Schalottenbrot' zou in dit geval een wat kunstmatig aandoende constructie zijn geworden.</p>			

▪ fragment A7

HC: Zij dronken hengstenbier, want daar had Vuile Sef zo dikwijls van gedroomd in El Ageila, aan de Golf van Sydra, waar ze hadden moeten vluchten want het werd daar te warm. (p.420)			
JP: Sie tranken <i>Hengstenbier</i> , denn davon hatte Schmutzfink Sef so oft in El Ageila geträumt, am Golf von Sydra, von wo sie hatten fliehen müssen, denn es wurde dort zu heiß. (p.401)	E2	WH: Sie tranken <i>Hengstenbier</i> , denn davon hatte der Drekkige Sef so oft geträumt in El Agheila, am Golf von Syrte, von wo sie vor der Hitze geflohen waren. (p.471)	E2
<p>Zowel JP als WH <u>handhaven</u> 'hengstenbier', maar dan cursief weergegeven. Aangezien beide woorden in de DT bestaan, levert deze handhaving geen problemen op voor de lezer in de DT.</p> <p>NB: Wat verder opvalt aan dit fragment, is de weergave van de plaatsnamen: bij JP wordt de Nederlandse schrijfwijze gehandhaafd (exotiserend), terwijl WH de geografische namen aan de gangbare Duitse schrijfwijze aanpast (naturaliserend).</p> <p>Voor de vertaling van bijnamen ('Vuile Sef') zie hoofdstuk 4.</p>			

▪ fragment A8

<p>HC: Gisteren hebben zij een boer aangehouden omdat hij papieren verbrandde op zijn akker, hij ligt zonder een tand in zijn mond in zijn cel. Een jonge student ook, die een bril aan 't tekenen was op een affiche van Béb�-Cadum.' « (p.285)</p>			
<p>JP: Gestern haben sie einen Bauern verhaftet, weil der Papiere auf seinem Acker verbrannte, er liegt jetzt ohne einen Zahn im Mund in seiner Zelle. Und auch einen jungen Studenten, der eine Brille auf ein Plakat für Babypuder gemalt hat.« (p.274/275)</p>	N4	<p>WH: Gestern haben sie einen Bauern festgenommen, weil er auf seinem Acker Papiere verbrannt hat. Jetzt liegt er ohne einen Zahn im Mund in seiner Zelle. Und einen Studenten haben sie verhaftet, als er dem Baby auf dem Werbeplakat für B�b�-Cadum eine Brille aufgemalt hat.« (p.315)</p>	NC E4
<p>JP heeft de merknaam <i>B�b�-Cadum</i> <u>vervangen door een algemenere term</u>, waarbij het product waar het om gaat geëxpliciteerd wordt. Hierdoor gaat toch een beeld uit de broncultuur verloren; in de reclame-affiches van het Franse merk B�b�-Cadum wordt altijd een baby afgebeeld. Dit beeld heeft WH proberen op te roepen door aan de <u>handhaving</u> van de term een <u>beschrijving</u> toe te voegen, waarin duidelijk wordt dat er een baby op het affiche staat. WH achtte het kennelijk nodig een synoniem ('verhaftet') van het werkwoord uit de eerste zin ('aangehouden') weer te geven ter verduidelijking, in plaats van het 'ook' uit de BT.</p>			

▪ fragment A9

<p>HC: Mama en hij spraken over vroeger, over havermoutpap van het merk 'De Drie Molens', over hun vader die absolute stilte eiste als hij naar de 'Berichten voor de Duivenliefhebber' luisterde. (p.350)</p>			
<p>JP: Mama und er sprachen von früher, von Haferbrei der Marke De Drie Molens und von ihrem Vater, der absolute Ruhe verlangte, wenn er sich die »Berichte für Taubenliebhaber anh�rte. (p.336)</p>	N2 E1	<p>WH: Mama und er unterhielten sich über alte Zeiten, über Haferbrei aus Flocken der Marke »Die Drei Mühlen«, über ihren Vater, der auf absoluter Ruhe bestanden hatte, wenn im Radio die »Nachrichten f�r den Taubenz�chter« kamen. (p.391)</p>	N2 NC N5
<p>De standaardvertaling van havermoutpap is 'Haferflockenbrei, Haferbrei, Haferflocken' (VDND). JP gebruikt een van deze <u>standaardvertalingen</u>, terwijl WH er 'aus Flocken' aan toevoegt. De merknaam blijft bij JP <u>gehandhaafd</u>, terwijl WH kiest voor een <u>letterlijke vertaling</u>. NB: Wat voorts opvalt in het fragment, is dat ook in de vertaling van de 'Berichten voor de Duivenliefhebber' JP, veel dichter dan WH bij de BT blijft, ondanks het feit dat 'voor de Duivenliefhebber' in zijn vertaling door de weglating van het artikel ('f�r Taubenliebhaber') als meervoudsvorm wordt weergegeven.</p>			

B. Horecagelegenheden

▪ fragment B1

HC: de gelagkamer van ' Het Witte Paard ' (p.20)			
JP: in der Gaststube von > Het Witte Paard < (p.21)	E1	WH: im Wirtshaus » Zum weißen Pferd « (p.20)	N5

▪ fragment B2

HC: restaurant ' De Gouden Kroon ' op de Markt (p.313)			
JP: im Restaurant > De Gouden Kroon < am Markt (p.300)	E1	WH: im Restaurant » Die Goldene Krone « am Markt (p.347)	N5

▪ fragment B3

HC: (...), een rekening van het hotel ' Het Gouden Lam ' ...(p.462)			
JP: (...), eine Zeichnung des Hotels > Het Gouden Lam < ...(p.438)	E1	WH: (...), eine Quittung des Hotels » Zum goldenen Lamm « ... (p.520)	N5
<p>Alle drie bovenstaande fragmenten zijn representatief voor de strategieën die de vertalers vrij consequent toepassen: JP <u>handhaaft</u> in vrijwel alle gevallen de oorspronkelijke naam uit de BT, terwijl WH in de meeste gevallen de namen <u>letterlijk</u> vertaalt, of, zoals we in de volgende fragmenten zullen zien, <u>aangepast</u>.</p> <p>NB: Het is niet duidelijk waarom JP 'rekening' vertaalt met 'Zeichnung' in plaats van 'Rechnung'.</p>			

▪ fragment B4

<p>HC: Nonkel Armand was namelijk achter de rug van zijn broer aan het flikflooiën geweest met Thérèse, Nonkel Omers verloofde. Zij was met hem meegeweest, Nonkel Omer telde op zijn vingers, in de 'Picardy', de 'Cocorico', de 'Zes Billekes' ofte 'De Zwaan', de 'Mirador'. (p.350)</p>			
<p>JP: Onkel Armand hatte nämlich hinter dem Rücken seines Bruders mit Thérèse, Onkel Omers Verlobter, poussiert. Sie sei mit ihm, Onkel Omer zählte es an seinen Fingern auf, im >Picardy<, im >Cocorico<, im >Zes Billekes< oder >De Zwaan< und im >Mirador< gewesen. (p.335)</p>	E1	<p>WH: Onkel Armand habe sich nämlich hinter dem Rücken seines Bruders an Thérèse, Onkel Omers Verlobte, herangemacht. Sie sei mit ihm ausgegangen, Onkel Omer zählte es an den Fingern auf, ins »Picardy«, ins »Cocorico«, ins »PiPaPo« bzw. »Zum Schwan«, ins »Mirador«. (p.390)</p>	E1 E1 NA N5 E1
<p>Wederom constateren we bij JP een consequent gebruik van <u>handhaving</u>, die in een enkel geval zelfs zeer exotiserend werkt; het achterhalen van de betekenis van 'de Zwaan' zal de doeltaallezer niet al teveel problemen opleveren, maar de handhaving van de 'Zes Billekes' doet een toch wel enigszins onrealistisch beroep op het voorstellingsvermogen van de doeltaallezer. WH komt de doeltaallezer tegemoet door middel van naturaliserende strategieën, zoals een <u>aanpassing</u> ('PiPaPo') en een <u>letterlijke vertaling</u> ('Zum Schwann'). Deze strategieën worden echter niet geheel consequent toegepast, aangezien 'Mirador' een term is die wel in de GVD voorkomt, maar noch in Duden, noch in VDDN en dus niet als een gangbare term in de DT kan worden beschouwd. Als we de logica van WH zouden volgen, zou hier dus eerder 'Belvedere' hebben gestaan.</p> <p>VDFN: <u>mirador</u> =1 uitkijk(post) uitkijkplaats, uitkijktoren, uitkijkkoepel, waarnemingspost, mirador; 2 belvédère (op Spaanse huizen), mirador GVD: <u>mirador</u> = uitkijktoren of –koepel; synoniem: belvédère Duden: <u>Belvedere</u> = Aussichtspunkt; schöne Aussicht.</p> <p>De naam uit een derde taal, het Frans ('Cocorico') wordt ook door WH gehandhaafd.</p> <p>VDFN: <u>cocorico</u> = 1 (hanen)gekraai; 2 (figuurlijk) kreet van nationale trots (vooral in Frankrijk, vanwege de Gallische haan).</p> <p>NB: de constructie 'an seinen Fingern' van JP staat dicht bij de BT, terwijl de vertaling van WH 'an den Fingern' gebruikelijker is in de Duitse grammatica.</p>			

▪ Fragment B5

HC: Zij klommen zingend een heuvel op, naar het landelijk café ' Schampavie ' dat door de kunstenaar werd uitgebaat in de serene Vlaamse boslucht. (p.372)			
JP: Sie stiegen singend einen Hügel hinauf, zum ländlichen Wirtshaus > Schampavie <, das von dem Künstler in der seren en flämischen Waldluft betrieben wurde. (p.356)	E1	WH: Sie erklimmen singend einen Hügel, auf dem sich die Landgaststätte » Perdu « befand, die der Künstler in der klaren flämischen Waldluft betrieb. (p.416)	NA
<p>' Schampavie' betekent ' verdwenen'(GVD), wat door WH tot uitdrukking wordt gebracht door een <u>aanpassing</u>, via een letterlijke vertaling naar het Frans, 'perdu'. Wellicht wil ze op die manier een term weergeven met dezelfde betekenis als de term in de BT, maar die voor het doelpubliek waarschijnlijk begrijpelijker is, en tegelijkertijd iets van de <i>couleur locale</i> behoudt. Bij JP zien we wederom <u>handhaving</u>, waarmee voor de doeltaallezer een betekenis uit de BT verloren gaat.</p> <p>NB: Het is opmerkelijk dat JP ook het woord 'sereen' uit de BT handhaaft, ondanks dat dit geen bestaand woord is in de DT. WH vervangt deze term wel, maar heeft daarbij gekozen voor de betekenis van 'sereen' in de zin van helder, terwijl naar mijn mening hier eerder de betekenis van 'kalm' wordt bedoeld.</p> <p>GVD: <u>sereen</u> = 1 (van de hemel en de atmosfeer) helder en kalm;2 (figuurlijk) (van een stemming, een sfeer, een zienswijze) ongestoord kalm, zonder troebeling; synoniem: placide</p>			

▪ Fragment B6

HC: Kom, wij gaan naar ' De Graaf van Heule '. (p.420)			
JP: "Komm, wir gehen zum > Graaf van Heule <." (p.401)	E2	WH: Komm, wir gehen in > De Graaf van Heule <." (p.471)	E1

▪ Fragment B7

HC: De Puydt viel op een rieten stoel voor ' Het Wapen van Gent ' en keelde: 'Twee Pale-Ales,' in de richting van het Monument der Gesneuvelden. (p.531)			
JP: De Puydt sank auf einen Korbstuhl vor > Het Wapen van Gent < und rief: »Zwei Pale Ales« in Richtung des Gefallenendenkmals. (p.502)	E1	WH: De Puydt ließ sich vor » Het Wapen van Gent « auf einen Korbstuhl fallen und krähte: »Zwei Pale-Ale« in Richtung des Ehrenmals für die gefallenen Soldaten. (p.600)	E1
<p>In beide bovenstaande fragmenten ligt de <u>handhaving</u> van JP geheel in de lijn der verwachting, het enige verschil met de voorgaande fragmenten is dat hier het voorzetsel aan de DT wordt aangepast. De vertaling van WH is eerder een uitzondering, die indruist tegen de strategieën die zij in vergelijkbare gevallen hanteert. Het zijn dan ook de enige twee voorbeelden van <u>handhaving</u> op dit vlak die in haar gehele vertaling te vinden zijn.</p> <p>NB1: Kelen is een gewestelijke benaming die 'luidkeels roepen' (GVD) betekent. Het 'krähen'(kraaien, krijsen, VDDN) van WH komt daar dichterbij in de buurt dan het 'rufen' (roepen, VDDN) van JP.</p> <p>NB 2: De vertaling van JP 'zwei Pale Ales' (meervoud) staat dichterbij de BT, terwijl de vertaling van WH met 'zwei Pale-Ale' (enkelvoud) is aangepast aan de Duitse schrijf- en uitdrukingswijze.</p>			

▪ Fragment B8

HC: herberg ' Het Dambord ' (p.187)			
JP: Wirtshaus > Das Damebrett < (p.180)	N5	WH: des Gasthauses » Zum Damebrett « (p.204)	N5
<p>Ook JP zondigt een keer tegen zijn eigen principes; dit is een van de zeldzame gevallen waarin hij een naam wel <u>letterlijk</u> vertaalt. We zien in dit fragment dat er ook binnen letterlijke vertalingen een verschil kan zijn. De vertaling van WH is dan wel letterlijk, maar door middel van het gebruik van het voorzetsel 'zu' meer toegespitst op de manier waarop namen van horecagelegenheden in de DT worden gevormd.</p>			

C. In en om het huis/ architectuur▪ **fragment C1**

HC: Louis ging in de cosy-corner zitten.(p.81)			
JP: Louis setzte sich in die cosy corner . (p.78)	E2	WH: Louis setzte sich in die Sofaecke . (p.85)	N6
<p>Een 'cosy corner' is een hoeksofa (GVD). Het is een term uit een derde BT, die in de tijd waarin de actie plaatsvindt in de roman in de BC een bekend begrip was. JP <u>handhaaft</u> de term uit de BT in een schuin gedrukte versie, maar past deze niet aan de gangbare Duitse spelling aan, waarin zelfstandige naamwoorden met een hoofdletter worden geschreven. Het is niet erg waarschijnlijk dat de term in de DT ook gebruikt wordt, aangezien ze niet in Duden, noch op internet in deze betekenis te vinden is. De <u>letterlijke vertaling</u> van WH komt overeen met de betekenis van de term in de BT.</p>			

▪ **fragment C2**

HC: De geknielde wordt opgedragen ze naar de voutkamer en naar hun bed te brengen. (p.190)			
JP: Der Knieende wird beauftragt, sie in der Kammer über dem Keller zu Bett zu bringen. (p.183)	N3	WH: Der Kniende wird damit beauftragt, sie ins Bett zu bringen. (p.208)	O

▪ **fragment C3**

HC: Omdat er geen gordijnen in het voutkamertje hingen werd Louis wakker door het eerste zonlicht. (p.481)			
JP: Weil in der Souterrainkammer keine Vorhänge hingen, wurde Louis von den ersten Sonnenstrahlen geweckt. (p.456)	N6	WH: Weil der kleine Raum keine Vorhänge hatte, wurde Louis vom ersten Sonnenlicht geweckt. (p.543)	N4
<p>'Voutkamer' is regionaal taalgebruik waarmee een 'opkamer' wordt bedoeld: een vertrek dat hoger gelegen is dan andere kamers op dezelfde verdieping, bv. boven een kelder (GVD). Bij zowel JP als WH zien we twee maal een verschillende strategie voor de vertaling van hetzelfde woord. Bij JP is dat de eerste keer een <u>beschrijving</u>, de tweede keer het gebruik van <u>een andere term</u> uit de DT, waarbij deze laatste geen adequate beschrijving is. WH laat de eerste keer dat de term voorkomt een vertaling achterwege, terwijl ze de tweede keer voor de vertaling door middel van een <u>algemenere term</u> kiest.</p>			

▪ fragment C4

HC: Zij hebben hier vreemde kachels die betegeld zijn en vastgemetseld in een hoek staan. Zij slapen hier onder een peluwzak (?) die veel te warm is. (p.450)			
JP: Sie haben hier seltsame Öfen, die gekachelt und in eine Ecke eingemauert sind. Sie schlafen unter einem Federsack , der viel zu warm ist. (p.428)	N6 O	WH: Sie haben hier komische Öfen, die gekachelt sind und festgemauert in einer Zimmerecke stehen. Sie schlafen unter einem mit Federn gefüllten Kissensack (?) , der viel zu warm ist. (p.507)	N3
Volgens de GVD is een peluw 'een langwerpige onderkussen of (oneigenlijk) een zaak die iets als een kussen ondersteunt'. JP kiest voor het gebruik van een <u>andere term</u> , die overigens niet in Duden voorkomt en ook via Google niet meer dan 132 treffers oplevert, WH voor een <u>beschrijving</u> . Door het gebruik van het vraagteken in de BT wordt aangegeven dat Louis, die zijn verblijf in Duitsland beschrijft, niet zeker is van de benaming. Door de <u>weglating</u> van JP, gaat dit aspect in zijn vertaling verloren.			

▪ fragment C5

HC: [...]met pentekeningen van het Belfort van Gent, het Minnewater van Brugge. (p.81)			
JP: [...]mit Federzeichnungen des Belfort von Gent, des Minnewater von Brügge. (p.78)	E1	WH: [...]mit Federzeichnungen des Belfrieds in Gent und des Minnewater in Brügge. (p.86)	N2
De reden waarom JP voor <u>handhaving</u> kiest is onduidelijk; deze term bestaat niet in de DT en bovendien bestaat er, zoals we zien bij WH, een perfecte <u>standaardvertaling</u> in de DT.			

D. Media

▪ fragment D1

HC: <i>De Vlaamsche Vlagge</i> (p.10)			
JP: <i>Die Flämische Flagge</i> (p.10)	N5	WH: <i>Die Flämische Flagge</i> (p.8)	N5
<p>Beide vertalers kiezen voor een <u>letterlijke vertaling</u>; het archaische karakter van de spelling van het adjectief 'Vlaamsche' kan onmogelijk worden overgebracht. Er wordt niets toegevoegd ter verduidelijking, wat bij JP vaker voorkomt, maar voor WH vrij opmerkelijk is, zoals we zullen zien in de volgende fragmenten.</p>			

▪ fragment D2

HC: [...] uit <i>Bravo</i> . (p.79)			
JP: [...] aus <i>Bravo</i> . (p.76)	E1/ N5	WH: [...] aus der Kinderzeitschrift <i>Bravo</i> . (p.83)	E4/ N5 + NC
<p>Het is bij geen van beiden helemaal duidelijk of er sprake is van <u>handhaving</u> of een <u>letterlijke vertaling</u>, omdat de naam uit de BT overeenkomt met een woord uit de DT dat dezelfde betekenis heeft. Belangrijker is de <u>beschrijving</u> van WH, die zorgt ervoor dat de doeltaallezer weet over wat voor soort tijdschrift het gaat en dus naturaliserend werkt.</p>			

▪ fragment D3

HC: <i>Ons Volk Ontwaakt!</i> (p.81)			
JP: <i>Ons Volk Ontwaakt</i> - »Unser Volk erwacht« (p.78)	E5+ O	WH: <i>Ons Volk Ontwaakt!</i> (»Unser Volk erwacht!«) (p.85)	E5
<p>Bij JP is deze <u>handhaving in combinatie met een letterlijke vertaling</u> eerder een uitzondering, waarbij opgemerkt moet worden dat het niet gaat om een zuivere handhaving, omdat het uitroepteken uit de brontekst niet wordt weergegeven. WH doet dit wel, zowel bij haar <u>handhaving</u> als bij de <u>letterlijke vertaling</u>.</p>			

▪ fragment D4

HC: <i>De Leiegalm</i> (p.102)			
JP: <i>De Leiegalm</i> (p.99)	E1	WH: die Zeitung »das Leieecho«. (p.109)	N5 + NC
Hier neemt JP de naam volledig over uit de BT, inclusief het lidwoord, terwijl WH een letterlijke vertaling geeft en hieraan toevoegt dat het om een 'Zeitung' gaat.			

▪ fragment D5

HC: 'In de recreatie hadden we vroeger " Zonneland " en nu is het " Mickey ". Al de tekenverhalen zijn in het Frans.' (p.182)			
JP: »In der Freizeit bekamen wir früher > Sonnenland < gezeigt und jetzt > Mickymaus <. All die Trickfilme sind auf französisch.« (p.176)	N5 E6	WH: »Im Freizeitraum hatten wir früher die Kinderzeitschrift <i>Zonneland</i> , in Flämisch , und jetzt kriegen wir nur noch das <i>Journal de Mickey</i> . Die Mickymausgeschichten sind alle in Französisch.« (p.198)	E4 NC E6 N6
<p>JP vertaalt de naam van het tijdschrift <u>letterlijk</u>, terwijl WH deze <u>handhaaft in combinatie met een beschrijving</u>, waaraan ze bovendien <u>toevoegt</u> dat het om een tijdschrift 'in Flämisch' gaat, wat door de titel ook al wordt uitgedrukt. JP doet een stapje in de richting van de lezer door Mickey weer te geven als 'Mickeymaus'. Het is de vraag of dit soort toevoegingen van beide vertalers werkelijk nodig zijn voor de doeltaallezer. Het gaat hier immers om een universele cultuur die 'Disney' heet en waar jong en oud in de Westerse cultuur mee bekend zijn.</p> <p>Dat de verhalen vroeger in het Vlaams waren en nu in het Frans blijkt eigenlijk al uit de context, maar wordt door WH nog eens extra duidelijk gemaakt door de originele Franse naam van het tijdschrift <i>Journal de Mickey</i> te geven. De algemene term 'tekenverhalen', een ongebruikelijke benaming voor 'beeldverhaal, strip' (GVD) vervangt WH door de meer specifieke term 'Mickeymausgeschichten', wat niet helemaal juist is, omdat het in de BT niet alleen om die verhalen gaat, maar om strips in het algemeen.</p>			

▪ fragment D6

HC: Zij las af en toe iets voor uit Zondagsvriend [...]. (p.223)			
JP: Sie las ab und zu etwas aus dem Zondagsvriend vor [...]. (p.216)	E2	WH : Hin und wieder las sie etwas aus dem Familienwochenblatt Sonntagsfreund vor [...]. (p.246)	NC N5
<p>Ook dit fragment is een voorbeeld van <u>handhaving</u> bij JP, wat geen zuivere handhaving is, omdat er een lidwoord uit de DT wordt toegevoegd. WH blijft haar naturaliserende strategie hanteren door naast de <u>letterlijke vertaling</u> uit te leggen om wat voor soort blad het gaat.</p>			

▪ fragment D7

HC: de voorpagina van Volk en Staat . (p.299)			
JP: die Titelseite von Volk en Staat . (p.287)	E1	WH: das Titelblatt von Volk en Staat . (p.331)	E1
<p>Dit fragment is het enige geval waarin WH een titel <u>handhaaft</u>, wat er waarschijnlijk mee te maken heeft dat deze woorden in de DT bestaan en dus moeiteloos door de doeltaallezer kunnen worden begrepen. Door de term 'voorpagina' is bovendien al duidelijk dat het om een krant gaat.</p>			

▪ fragment D8

HC: (...) de kronkelige lijntekeningen van Dubout in het blad <i>Hebdo</i> . (p.187)			
JP: (...) den verschnörkelten Zeichnungen von Dubout in der Zeitschrift <i>Hebdo</i> (p.181)	E1 E2	WH: (...) die geschwungenen Linien des Zeichners Albert Dubout in der Zeitschrift <i>Hebdo</i> .(p. 204)	NC E1
<p>Behalve de <u>toevoeging</u> van de voornaam van de Dubout door WH, is haar toevoeging van 'Zeichner' misschien overbodig; we begrijpen immers uit de context dat het hier een tekenaar betreft. Het zou misschien meer zin hebben gehad om een extra beschrijving te geven van wat voor een soort tijdschrift 'Hebdo' was. Het is namelijk minder waarschijnlijk dat de doeltaallezer even goed begrijpt als de brontaallezer, wat onder 'hebdomadair' wordt verstaan.</p>			

▪ fragment D9

<p>HC: Dondeyne's Boek was ABC, een weekblad van de socialisten dat vast en zeker op de Index van het Vaticaan stond en dat hij van zijn broer gekregen had toen hij in het ziekenhuis lag. Hij was daar vandaan gekomen met een scharlaken oor, waar hij vaak aan trok. Overdag lag het Boek onder zijn kast, met zijn bottines ervoor. (p.9)</p>			
<p>JP: Dondeynes Beitrag war ABC, ein Wochenblatt der Sozialisten, das bestimmt auf dem Index des Vatikans stand und das er von seinem Bruder geschenkt bekommen hatte, als er im Krankenhaus lag. Er war mit einem scharlachroten Ohr entlassen worden, an dem er ständig zupfte. Tagsüber lag die Zeitschrift unter seinem Schrank, seine Stiefeletten standen davor. (p.11)</p>	<p>N1 E1/ N5 N5 N1</p>	<p>WH: Dondeynes Verbotenes Buch war eine Ausgabe des illustrierten Wochenblatt ABC, einer Zeitschrift der Sozialisten, die zweifellos auf dem Index des Vatikans stand. Sein Bruder hatte sie ihm mitgebracht, als er im Krankenhaus lag. Von dort war er mit einem scharlachroten Ohr zurückgekommen, an dem er oft herumzupfte. Tagsüber lag die Zeitschrift unter seinem Spind, hinter den Schnürstiefeln. (p.7)</p>	<p>NC NC E1/ N5 NC N1</p>
<p>In dit fragment vinden we bij JP een combinatie van verschillende naturaliserende en/of exotiserende strategieën terug (afhankelijk van de interpretatie van de vertaling van 'ABC', die zowel een <u>handhaving</u> als een <u>letterlijke vertaling</u> kan zijn), waarin door JP tweemaal een <u>andere term uit de doeltaal</u> wordt gebruikt en eenmaal <u>een letterlijke vertaling</u> ('Wochenblatt' voor 'weekblad'). Het gebruik van de andere termen in de DT is wellicht te verklaren uit het feit dat in de BT 'Boek' met een hoofdletter staat, waardoor de BT-lezer weet dat het om iets bijzonders gaat, namelijk om de 'Verboden Boeken', terwijl de DT-lezer, in wiens taal alle zelfstandige naamwoorden met een hoofdletter worden geschreven, dit signaal niet op zou vangen bij een letterlijke vertaling. Waarom JP er bij de eerste keer voor heeft gekozen om dit te vervangen door 'Beitrag' is niet onmiddellijk duidelijk. De tweede keer dat er gerefereerd wordt aan de 'Verboden Boeken', lezen we bij JP 'Zeitschrift', waarmee eigenlijk een incongruentie uit de BT wordt gecorrigeerd, namelijk het feit dat sommige van de 'Verboden Boeken' geen boeken zijn in letterlijke zin, maar tijdschriften. Net als bij JP, komt bij WH een combinatie van verschillende strategieën voor, waarbij bij WH de nadruk ligt op <u>toevoegingen</u>. Toch worden er ook <u>andere termen uit de DT</u> weergegeven. Naast de <u>letterlijke vertaling</u> van 'weekblad' door 'Wochenblatt' wordt nog eens <u>toegevoegd</u> dat het om een 'Zeitschrift der Sozialisten' gaat. Bij WH wordt bij de eerste vervanging van 'Boek' wel duidelijk dat er sprake is van compensatie voor verlies het verlies aan betekenis bij een letterlijke vertaling, doordat 'Boek' wordt <u>uitgebreid</u> tot 'Verbotenes Buch'. Als vervolgens in de BT opnieuw wordt gerefereerd aan de 'Verboden Boeken' door middel van 'het Boek', wordt in de DT een andere term gebruikt, namelijk 'Zeitschrift', waarmee evenals bij JP de incongruentie uit de BT gecorrigeerd wordt.</p>			

3.2.2 Kunst en cultuur

A. Auteurs en titels

Opmerkingen vooraf

Bij de bespreking van cultuurspecifieke referenties die verwijzen naar namen van bestaande literaire werken, moet vooraf worden opgemerkt dat de classificatie naar strategie niet helemaal dezelfde waarde kan hebben als die van niet-bestaande werken. De vertaler zal namelijk veel minder vrijheid hebben om deze aan te passen, omdat er ook rekening moet worden gehouden met bestaande titels.

Het feit alleen al dat er hiermee rekening wordt gehouden, duidt in principe al op een naturaliserende strategie, omdat men de vertaling aanpast aan de kennis van het doelpubliek. Of dit al dan niet gebeurt en op welk niveau, is dus een indicatie van een eerder naturaliserende of eerder exotiserende strategie, die bijvoorbeeld kan worden afgelezen uit eventuele toevoegingen, waarmee de BC dichters bij de DC wordt gebracht, of door handhaving, waardoor de vreemde cultuur aanwezig blijft in de vertaling. Vaak is er sprake van combinaties, zoals uit de volgende fragmenten blijkt.

▪ fragment A1

HC: <i>Uit Gezelle's Leven en Werk</i> (p.44)			
JP: >Gezelles Leben und Werk< (p.45)	N5 + O	WH: <i>Aus Guido Gezelles Leben und Werk</i> (p.45)	N5 + NC

▪ fragment A2

HC: Daarom is de titel van Verschaeve zo verheffend, <i>Uren Bewondering</i> . (p.305)			
JP: Darum ist Verschaeves Titel so erhehend: > Stunden der Bewunderung <.« (p.294)	N5	WH: Darum ist der Titel von Verschaeves Buch so erhehend: Stunden der Bewunderung für große Kunstwerke . (p.339)	N5 + NC

▪ fragment A3

HC: [...], of het banale kwaad als bijvoorbeeld de hitsige lectuur van Houtekiet , het boek van Gerard Walschap dat op de index staat.) (p.365)			
JP: [...], oder das banale Böse wie zum Beispiel die heimliche Lektüre von Houtekiet , dem Buch von Gerard Walschap, das auf dem Index steht.) (p.349)	E1	WH: [...], oder das banale Böse wie zum Beispiel die fiebrige Lektüre von Jan Houtekiet , dem Buch von Gerard Walschap, das auf dem Index steht.) (p.407)	E1 + NC
<p>In fragment A1 t/m A3 zien we dat JP de onvolledige titels overneemt zoals in de brontekst en deze <u>letterlijk vertaalt</u>, dan wel <u>handhaaft</u>. Bij WH zien we dezelfde strategie, zij het dat deze worden aangevuld met een <u>completering</u> zodat de hele titel van een werk wordt gegeven.</p> <p>In fragment A1 wordt de BT door beide vertalers niet zeer nauw opgevolgd: JP laat 'uit' weg in de titel; WH creëert door <u>toevoeging</u> van de voornaam 'Guido' een titel die in de DC niet bestaat.</p> <p>NB: In fragment A3 is er sprake van een interpretatieverschil. HC: hitsige lectuur > JP: heimliche Lektüre > WH: fiebrige Lektüre. De laatste oplossing lijkt mij de betekenis die bedoeld is in de BT het beste te benaderen.</p>			

▪ fragment A4

HC: Goed, ik zeg tegen de groep: "Waarom spelen wij Op hoop van zegen niet? (p.458)			
JP: Nun gut, ich sage zu der Gruppe: >Warum spielen wir nicht Heijermans' > In Hoffnung auf Segen <? (p.435)	NC N5	WH: Na schön, ich sage zur Gruppe: >Warum spielen wir nicht Op hoop van zegen von Herman Heijermans? (p.515)	NC E1
<p>Het is opvallend dat WH hier de oorspronkelijke titel van het stuk van Heijermans <u>handhaaft</u>, terwijl JP deze <u>letterlijk vertaalt</u>. Tegelijkertijd passen beide vertalers een naturaliserende strategie toe door aan te geven wie de schrijver is van het bewuste stuk. Dit is wat JP betreft een van de zeldzame keren dat een titel wordt aangevuld met de naam van de schrijver, die in de BT niet aanwezig is.</p>			

▪ fragment A5

HC: Ik had een prachtig boek meegebracht voor hem, De Ridder van het Slot van Laarne , [...]. (p.482)			
JP: Ich hatte ihm ein großartiges Buch mitgebracht. Der Ritter vom Schloß Laarne , [...]. (p.457)	N5	WH: Ich hatte ihm ein wunderschönes Buch mitgebracht, Der Ritter von Schloß Laarne von Jef Crick , [...].(p.544)	N5 + NC
<p>WH past dezelfde strategie van een <u>letterlijke vertaling</u> in combinatie met een completering zeer consequent toe: een titel wordt aangevuld met de naam van de auteur. JP blijft dichter bij de BT, zoals ook in de eerdere fragmenten te zien was. Van onjuiste titels in de BT is in de DT niets terug te vinden. <i>De Ridder van het Slot van Laarne</i> moet eigenlijk <i>De ridder van het kasteel van Laarne</i> zijn.⁴ Dit heeft waarschijnlijk niet zozeer met een bewuste strategie te maken, maar eerder met het feit dat het Duitse 'Schloss' zowel kasteel als slot betekent.</p>			

▪ fragment A6

HC: Papa glariede en begon in Gejaagd door de wind te lezen, maar Mama rukte het boek uit zijn handen. 'Ik ben er aan bezig.' Hij begon voor de vierde keer aan De Vlaschaard van Stijn Streuvels. (p.301)			
JP: Papa startte verstört vor sich hin und begann in >Vom Winde verweht< zu lesen, aber Mama riß ihm das Buch aus den Händen. »Das lese ich gerade.« Er begann zum vierten Mal De Vlaschaard von Stijn Streuvels. (p.289)	N2 E1	WH: Papa blickte gequält und begann, in Vom Winde verweht zu lesen, doch Mama riß ihm das Buch aus der Hand. »Das lese ich gerade.« Er begann zum vierten Mal mit Der Flachsacker von Stijn Streuvels. (p.334)	N2 N2
<p>Bovenstaand fragment mag binnen deze categorie met name wat JP betreft het meest inconsequente worden genoemd; binnen eenzelfde tekstfragment wordt de ene titel wel en de andere niet vertaald. Ook WH past niet helemaal dezelfde strategie toe die we in de voorgaande fragmenten hebben gezien; er wordt geen auteursnaam vermeld bij de titel 'Gejaagd door de Wind'. Dit heeft er misschien mee te maken dat het hier een titel betreft uit een andere cultuur dan de BC of DC. Haar naturalisatiestrategie zou dan dus alleen gelden met betrekking tot werken uit de BT.</p>			

⁴ <http://www.literair.gent.be>

▪ fragment A7

HC: Leevaert had vandaag eenmaal de verzamelde werken in vier delen van Ruusbroeck verkocht, eenmaal de <i>Encyclopedie voor de Werktuigkundige</i> en driemaal <i>Jenny, een Noodlot</i> (...). (p.671)			
JP: Leevaert hatte heute einmal die vierbändigen Gesammelten Werke von Ruusbroeck verkauft, einmal die >Enzyklopädie für den Heimhandwerker<, dreimal >Jenny, ein Schicksal< (...). (p.630)	E1 N5 N5	WH: Leevaert hatte an diesem Tag einmal Ruusbroecks Gesammelte Werke in vier Bänden verkauft, einmal die »Enzyklopädie für den Mechaniker« und dreimal »Jenny, ein Schicksal«, (...). (p.764)	E1 N5 N5
Beide vertalers passen dezelfde strategieën toe: <u>handhaving zonder completering</u> en <u>letterlijke vertaling</u> . Voor WH is dit vrij uitzonderlijk. NB: de 'Heimhandwerker' van JP staat verder weg van 'werktuigkundige' dan de 'Mechaniker' van WH.			

▪ fragment A8

HC: <i>Zuid en Noord</i> van Pater Evarist Bauwens Esjee . (p.308)			
JP: >Süd und Nord< von Pater Evarist Bauwens Esjee . (p.296)	N5 E1	WH: Was mir unter anderem die Ehre verschafft hat, daß ich weder in die Anthologie Süd und Nord von Pater Evarist Bauwens SJ . (p.342)	N5 + NC N5
Behalve de <u>letterlijke vertaling</u> van de titel door zowel JP en WH, voegt WH de <u>beschrijving</u> 'Anthologie' toe als toelichting. Wat betreft de naam van de auteur is er bij JP sprake van een vrij extreme vorm van <u>handhaving</u> : de Nederlandse fonetische omschrijving van de initialen S.J., 'esjee', uit de BT blijft gehandhaafd, wat leidt tot een voor de doeltaallezer volstrekt onbegrijpelijke term. Het is aannemelijk dat JP eenvoudigweg zelf niet begrepen heeft waar 'esjee' voor staat. WH heeft de fonetische weergave vertaald in letters.			

▪ fragment A9

<p>HC: Hij herkende De Blickaerts van Edward Vermeulen, [...]Vermeulen, ook genoemd Warden Oom, was een favoriet auteur van Papa. [...] De Zotte van het Abeelenhof. (p.211)</p>			
<p>JP: Er erkante De Blickaerts von Edward Vermeulen, [...]Vermeulen war ein Lieblingsautor von Papa, [...] >Der Irre vom Abeelenhof. < (p.204)</p>	<p>E 1 O N 5</p>	<p>WH: Er erkante »Die Blickaerts« von Edward Vermeulen, [...]Vermeulen, auch unter dem Namen Warden Oom bekannt, war einer von Papas Lieblingsschriftstellern, [...] Der Verrückte vom Abeelenhof (p.232)</p>	<p>N 5 E 1 N 5</p>
<p>Ook in dit fragment kunnen we bij JP een <u>weglating</u> constateren, terwijl het hier gaat om een pseudoniem, een eigenaam dus, die normaal gesproken geen vertaalprobleem zou moeten opleveren aangezien deze gewoon gehandhaafd kan worden. De titel van het boek wordt door beide vertalers <u>letterlijk vertaald</u>.</p>			

▪ fragment A10

<p>HC: De Puydt kwam overeind. 'Wat willen de hetaeren en de heren horen? mijn repertoire is beperkt maar eclecticisch.' 'Mijn Vlaa-aanderen he-eb ik hart'lijk lief,' rief Louis. (p.674)</p>			
<p>JP: De Puydt richtete sich auf. »Was wollen die Hetären und die Herren hören? Mein Repertoire ist begrenzt, aber eklektisch.« »>Mein Flandern habe ich von Herzen lieb<<, rief Louis. (p.632)</p>	<p>N5 + NC</p>	<p>WH: De Puydt richtete sich auf. »Was möchten die Hetären und die Herren hören? Mein repertoire is begrenzt aber erlesen.« »Mein Fla-ha-handern ha-hab ich so lieb<<, rief Louis. (p.766)</p>	<p>NA</p>
<p>Op het moment dat De Puydt, de dichter, zijn cafégenoten vraagt welk werk van hem ze willen horen, zit Louis aan zijn derde coupe champagne. De manier waarop hij zijn verzoek mededeelt, is dus belangrijk. Dit aspect wordt door WH wel, door JP niet weergegeven. Wel geeft JP door de toevoeging van aanhalingstekens aan dat het hier om een titel van een werk gaat.</p> <p>NB: In het Nederlands heeft 'eclecticisch' geen negatieve connotaties, in het Duits echter wel. De keuze van WH voor 'erlesen', komt meer overeen met de betekenis in de BT.</p> <p>GVD: <u>eclecticisch</u> = het beste uitkiezend Duden: <u>eklektisch</u> = 1. a) in der Art des Eklektikers [verfahrend]; b) (abwertend) nur Ideen anderer (z. B. in einer Theorie) verwendend, unschöpferisch; 2. a) (abwertend) nicht den nötigen Zusammenhang, die nötige Einheitlichkeit aufweisend, zerstückelt: ein -es Verfahren; b) (veraltend) auswählend, prüfend. <u>erlesen</u> = ausgesucht, auserlesen, ausgezeichnet, hervorragend.</p>			

Tenslotte mag bij de bespreking van titels en auteurs het volgende fragment niet ontbreken, aangezien het betrekking heeft op de titel van het werk dat Louis wil indienen voor de literatuurwedstrijd en dat tevens als onderwerp dient van deze masterproef. Het betreft een discussie over wat de titel van het werk zou moeten worden.

▪ fragment A11

HC: 'Of gewoon, simpelweg <i>Het verdriet van België</i> . Twee doffe <i>e's</i> en twee <i>ie's</i> . In het Engels: <i>The sorrow of Belgium</i> . Als ge de prijs wint met die titel kunt ge altijd eens op mij peinzen, een kleine procent.' (p.701)			
JP: »Oder einfach, ganz schlicht <i>Der Kummer von Flandern</i> . Auf englisch: <i>The Sorrow of Belgium</i> . Wenn Sie mit diesem Titel den Preis gewinnen, können Sie gelegentlich an mich denken.« (p.655)	N1 O O	WH: »Oder schlicht und einfach <i>Der Kummer von Belgien</i> . Auf Englisch: <i>The sorrow of Belgium</i> . Wenn Sie mit diesem Titel den Preis gewinnen, können Sie sich ja erkenntlich zeigen.« (p.796)	N5 O O
<p>Volgens Jacobs wordt algemeen aangenomen dat de Duitse voorkeur voor 'Flandern' boven 'Belgien' het gevolg was van marketingoverwegingen:</p> <p>Het Duitse leespubliek was, of daar ging men althans van uit, nog steeds veel beter bekend met Vlaanderen, vanwege de successen vooral van Stijn Streuvels, Ernest Claes, Felix Timmermans en ook wel Gerard Walschap[...]. Terwijl België, waar stond dat eigenlijk voor? Een onbeduidend en ook onduidelijk landje, met een 'saaie' taalkwestie tussen Vlamingen en Walloniërs [sic], <i>oder wie heissen die nur?</i> (2008: 31)</p> <p>Of het nu JP is, of de uitgeverij die deze titel heeft bedacht, zal bij dit onderzoek verder in het midden worden gelaten, maar zeker is, dat deze keuze gevolgen heeft voor de rest van de vertaling. Als de titel vervolgens in het Engels wordt gegeven, zal de doeltaallezer zich waarschijnlijk wel afvragen, waarom de vertaling niet de voor de hand liggende, dus letterlijk vertaalde titel draagt. Dit zou eerder een vervreemdend dan een naturaliserend effect kunnen hebben, aangezien het verwarring over de BC veroorzaakt.</p> <p>In beide doeltteksten wordt de fonetische omschrijving weggelaten en gaat daarnaast het spreektaalaspect dat 'gij' oproept verloren door de vertaling met 'Sie', dat het fragment een formeel karakter geeft, dat in de BT geenszins aanwezig is. Ook verdwijnt het laatste zinsdeel in de twee vertalingen.</p>			

B. Citaten uit al dan niet bestaande literaire werken

Opmerkingen vooraf

Zoals we hebben gezien in hoofdstuk 1, speelt intertekstualiteit een sleutelrol in *Het Verdriet van België*. Het gehele werk is doorspekt met citaten en al dan niet directe verwijzingen naar de Vlaamse literatuur. Aan slechts een heel klein gedeelte kan in dit onderzoek aandacht worden besteed.

De meest aanwezige figuren uit de Vlaamse literatuur zijn Guido Gezelle, Cyriel Verschaeve, Karel van de Woestijne, Herman Teirlinck, Paul van Ostaijen, Wies Moens en Filip de Pillecijn. (Eickmans 1990: 526). Daarnaast is literatuur belangrijk in de ontwikkeling van Louis tot schrijver; niet alleen verslindt hij boeken, maar hij produceert zelf ook rijm. In de volgende fragmenten worden zowel citaten uit bestaand werk weergegeven, als fragmenten van de pennenvruchten van Louis.

▪ fragment B1

(...) Dondeyne las in een boek van het Davidfonds <i>Uit Gezelles leven en werk</i> dat Louis van Peter gekregen had (en waarin hij een geheimzinnige regel had onderlijnd met rood potlood: ' Engel heeft eene E bespeure ik in zijn spelreke eerst van al, toch geen Engel die zoo treurig als gij zijt ooit wezen zal')[...]. (p. 257)			
(...) Dondeyne las in einem Buch des Davidfonds, >Aus Gezelles Leben und Werk< , das Louis von seinem Paten geschenkt bekommen hatte, [--]. (p. 248)	N5 O	(...) Dondeyne las in dem Buch über das Leben und Werk von Guido Gezelle , das Louis von seinem Paten geschenkt bekommen hatte (und in dem er einen geheimnisvollen Satz mit Rotstift unterstrichen hatte: » Engel fängt mit E an, fällt mir als erstes ein, doch so traurig wie du wird kein Engel je sein «),[...]. (p.283)	NA
<p>Wanneer het in de brontekst gaat om citaten van of verwijzingen naar bestaand literair werk, in dit geval van Guido Gezelle, worden deze bij JP vrijwel steeds <u>weggelaten</u> (zie ook fragment B2 en B3). Een opmerkelijk detail daarbij, is dat Johannes Piron zelf Guido Gezelle heeft vertaald (Jacobs 2008: 34). Het is ook niet zo dat er in Duitsland geen vertalingen van Guido Gezelle voorhanden zijn; Eickmans wijst er in zijn kritiek op <i>Der Kummer von Flandern</i> op, dat de vertaler bijvoorbeeld in het geval van de gedichten van Guido Gezelle, zich had kunnen beroepen op meerdere Duitse versies daarvan:</p> <p>[...]beide Gedichte sind schon in der ‚klassischen‘ Übersetzung von Gezelles Gedichten durch Rudolf Alexander Schröder, 1916 im Insel-Verlag erschienen, enthalten. (Eickmans 1990: 529)</p>			

De weglatingen vloeien dus niet voort uit een soort van onkunde van de vertaler, maar wijzen eerder op een bewust gekozen strategie. WH past adaptatie toe of gebruikt hier wellicht een bestaande adaptatie.

NB: Het is opmerkelijk dat geen van beide vertalers de titel van het boek, die al eerder is voorgekomen in het werk en wordt besproken in paragraaf 3.2.2, fragment A1, op dezelfde manier vertalen als eerder. JP vertaalt dit keer wel de hele titel letterlijk, inclusief 'uit', terwijl WH in plaats van de titel met een algemenere term verwijst naar 'dem Buch über das Leben von Guido Gezelle', misschien om te vermijden om voor een tweede maal een niet-bestaande titel weer te geven. Het 'Davidsfonds' komt in haar vertaling te vervallen.

▪ fragment B2

<p>HC: Ik heb vanavond: 'O krinklende winklende waterding, met 't zwarte kabotseken aan', enz. gereciteerd. Ik moest het nog eens doen en zei: 'O, stinkende, winkelende paterding, schart er uw rokske maar aan.' (p.451)</p>			
<p>JP: Ich habe heute Abend ein flämisches Gedicht aufgesagt, erst richtig, aber als ich es wiederholen mußte, habe ich lauter Unsinn gequasselt. (p.428)</p>	<p>O/ N4 O/ N4</p>	<p>WH: Ich habe heute Abend Guido Gezelles Gedicht vom »schrjverke«, dem Taumelkäfer, vorgetragen: »Oh quirliges, wirbliches Wasserding mit dem pechschwarzen Käppelein« usw. Als ich es ein zweites Mal aufsagen sollte, habe ich gesagt: »Oh stinkiges, mickriges Pfaffending pack's wieder in die Kutte ein.« (p.507)</p>	<p>NC NA</p>
<p>De strategieën die JP hier hanteert zijn zowel <u>generalisatie</u> als <u>weglating</u>; generalisatie voldoet niet als beschrijving van wat hier gebeurt en een volledige weglating is het evenmin. Eigenlijk is het eerder een soort van samenvatting: het gedicht zelf wordt gereduceerd tot 'ein flämisches Gedicht' en in plaats van de variant die de hoofdpersoon Louis op het gedicht heeft bedacht, laat JP Louis zeggen dat hij 'lauter Unsinn' heeft 'gequasselt'. WH creëert door middel van een <u>adaptatie</u> een eigen versie op die van Louis, die er sterk mee overeenkomt qua vorm en functie. Daarnaast licht ze toe wie de auteur van het gedicht is en uit welk werk het oorspronkelijke citaat komt. Beide hanteren dus naturaliserende strategieën, waarbij in de oplossing van WH, vooral in vergelijking met die van JP, weinig van de BT verloren gaat. Eickmans wijst er in zijn kritiek op Der Kummer von Flandern op dat er zes gezichtspunten verloren gaan in dit fragment:</p>			

- die poetische Sprache von Gezelles Gedichtanfang;
- der sprachspielerische Reiz der Verballhornung Louis’;
- die sicherlich für einen katholischen Internatszögling ‚unanständige‘ Anspielung auf die priesterlichen Sexualität; keine Rede also von „lauter Unsinn“;
- der durch die Anfangszeilen mit aufgerufene Titel des Gedichts: nicht ohne Absicht lässt Claus Louis als Tagebucheintragung, d.h. als Louis’ ‚allereerste geschrift‘, zitierten Passage ein Gedicht mit dem Titel *Het schrijverke* aufsagen;
- die Tatsache dass es uitgerekend Gezelle is, der verehrte, geniale Dichter und Priester, den der ‚Leerjongen-schrijver, man ist versucht zu sagen „het schrijverke“ Louis Seynaeve hier zitiert;
- und –last but not least – geht neben dem intertextuellen Bezug zu Gezelle auch der intratextuelle Bezug zu einer späteren Episode verloren, in der die gleichen Verse noch einmal zitiert werden. (1990: 530-531)

Van al deze functies, die bij JP dus verloren gaan, blijven er door de strategie van WH wel enkele bewaard, waaronder het taalspel, de naam van de auteur en het werk en de intratekstuele verwijzing, zoals uit het volgende fragment zal blijken.

▪ fragment B3

<p>HC: Tante Nora trok de voorhuid naar beneden, dan weer naar boven, schudde er zijdelings mee. „O, krinklende, winklende waterding,‘ reciteerde zij, ‘met uw roze kabotseke aan.’ Guido Gezelle wandelde voorbij, hij had een waterhoofd en fluisterde volkse rijmpjes voor zich uit. (p.543)</p>			
<p>JP: [–] Guido Gezelle schlenderte vorbei, er hatte einen Wasserkopf und flüsterte völkische Reime vor sich hin. (p.513)</p>	O	<p>WH: Tante Nora zog die Vorhaut nach unten, schob sie wieder zurück, faßte sie seitlich an, schüttelte sacht. »Oh, quirliches, wirbliches Wasserding«, rezitierte sie, »mit deinem rosa Käppelein. Guido Gezelle spazierte vorbei, er hatte einen Wasserkopf und flüsterte volkstümliche Verse vor sich hin.« (p.614)</p>	NA
<p>De tweede <u>weglating</u> van JP leidt ertoe dat het fragment dat erop volgt volledig uit zijn context wordt gehaald. Het zou meer zin hebben gehad en conform JP’s strategie zijn geweest, wanneer hij ook dit stuk zou hebben weggelaten. Overigens is er geen reden te bedenken waarom hij de handeling van tante Nora weglaat; het naar beneden en naar boven trekken van de voorhuid staat op het eerste gezicht toch vrij van culturele gebondenheid en levert niet direct een vertaalprobleem op.</p> <p>NB: Eickmans wijst daarnaast bij JP op een foutief gebruik van ‘völkische’, dat ‘volkstümliche’ moet zijn. (1990: 531)</p>			

▪ fragment B4

HC: De zoete lucht van het dorp / borp, korp, storp / er kwam maar geen rijmwoord, komen rijmwoorden natuurlijk uit de natuur, wie heeft ze uitgevonden? De Germanen alleen, alliteratie, de Romanen: eindrijm. Wij zijn allemaal Franskiljons, dichters. (p.602)			
JP: (--)	O	WH: Der süßliche Geruch des Dorfs. Dorf / borf, korf, storf / ihm wollte kein Reimwort einfallen. Kommen Reimwörter von allein aus der Natur, oder hat sie jemand erfunden? Bei den Germanen nur Stabreim, in den romanischen Sprachen: Endreim. Wir sind alle <i>Franskiljons</i> , wir Dichter. (p.683)	NA NC
<p>Door de <u>weglating</u> van JP gaat een belangrijk aspect in <i>Het Verdriet van België</i>, namelijk de interesse van Louis in taal en zijn gedachten hierover, verloren. Bovendien ontbreekt door de weglating van JP de context van de passage die erop volgt. Eickmans merkt in dit verband op:</p> <p style="padding-left: 40px;">Alles, was in diesen wenigen Zeilen anklingt, Louis' Neigung zum Dichten, zur Reflexion über Sprache, die Verbindung von Sprache und Volkstum, der Zusammenhang von Sprache und belgischer Politik, all das geht der Übersetzung durch die Auslassung dieser Passage verloren. Verloren geht schließlich auch kontextuell der primäre Bezug zum Schlusssatz des betreffenden größeren Textabschnittes: „Ik moet de volgende keer in Gent een rijmwoordenboek kopen.“ (1990: 523)</p> <p>Door middel van de aanpassingsstrategie van WH worden de mijmeringen van Louis ten aanzien van taal wel overgebracht. Op de vertaling van het begrip 'Franskiljon' zal in paragraaf 3.3.2.A uitgebreid worden ingegaan. WH voegt daarnaast een element toe, dat niet in de BT staat: 'wir Dichter'.</p>			

▪ fragment B5

HC: ('O, Apollo, is dit der vrouwen maatstaf? / Zij maalt maar door en onverstoord / Mijn kloten met naalden doorboord / O, die steken in mijn zaadzak!') (p.617)			
JP: (»Oh, Apollo, ist das der Frauen Maßstab?/Sie will nun immer weiter tadeln/Mein Sack durchbohrt von ihren Nadeln/Die Stiche kriegten meine Hoden ab!«) (p.582)	NA	WH: (»Oh, Apollo, soll das der Frauen Maßstab sein? Sie hört nicht auf, sich selbst zu tadeln / in meinen Hoden stecken Nadeln / Oh, was ist das für eine Pein!«) (p.701)	NA
<p>Als het gaat om gedichten die de hoofdpersoon Louis zelf maakt, zien we (afgezien van het vorige fragment) bij JP vrijwel steeds <u>aanpassingen</u>. Hij maakt er zijn eigen varianten op, waarbij hij in dit geval qua vorm en inhoud dicht bij de BT blijft. Hetzelfde geldt voor WH.</p>			

▪ fragment B6

<p>HC: 'Vandaar dat ze zulke gespierde benen en dijen had,' zei Raf (Van marmer haar dijen / gestoken door bijen.) Louis was er zeker van dat Madame Laura dood was. — (Een vrouw mooi als de dageraad / waar hij geen traan om laat / hij die met haar was verbonden / wie heeft haar nu geschonden / tutum tutum in de dodenlaan / in een ander bestaan / voorgoed vergaan / in een sterrenbaan.) (p.587)</p>			
<p>JP: »Ach daher hatte sie so muskulöse Schenkel«, sagte Raf. (--) (Eine Frau, schön wie die Morgenröte / Keine Träne für all ihre Nöte / vergießt er, der mit ihr so verbunden/ Wer hat sie dermaßen geschunden? / Tamtam, tamtam auf der Totenallee / einer anderen Welt in der Feme / Sie ist für immer dahin, o weh / und zieht ihre Bahn wie die Sterne.) Louis war überzeugt davon, daß Madame Laura tot war. (p.554)</p>	<p>NA O</p>	<p>WH: »Deshalb hatte sie so muskulöse Beine und Schenkel«, sagte Raf« (Die Schenkel aus Alabaster, verfallen dem Laster.) Louis war sich sicher, daß Madame Laura tot war. (Eine Frau schön wie das Morgenrot / keine Träne weint er um ihren Tod / der ihren Bund beendet / wer hat sie geschändet / tutum tutum in dunklem Wahn / ihr Leben vertan / nun im Totenkahn / in der Sternenbahn.) (p.665)</p>	<p>NA</p>
<p>JP houdt zich behalve qua inhoud ook qua vorm niet strikt aan de brontekst: hij grijpt in op de vorm door een dichtregel weg te laten en door middel van het veranderen van de zinsvolgorde van de brontekst. De <u>aanpassing</u> van WH blijft dicht bij de BT.</p>			

▪ fragment B7

HC: 'Over de lange rivier schuift Moeder de Maan. Ach kind.' Hij viel stil. Louis, de woelzieke? Louis, de woelrat? (p.531)			
JP: »Über den langen Fluß gleitet als Mutter der Mond, Ach, Junge.« Er verstummte. Louis, der Wühlsüchtige? Louis, die Wühlmaus? (p.503)	N5	WH: »Über dem endlosen Fluß zieht mürbe der Mond. Ach, Junge.« De Puydt verstummte, Louis verkniff sich, zu sagen, daß es nicht »mürbe«, sondern »müde« heißen mußte. (p.601)	NA NC
De woordspeling in de BT verwijst naar een regel uit het gedicht <i>Melopee</i> van Paul van Ostaijen. ⁵ Door middel van de <u>letterlijke vertaling</u> van JP blijft het verwijzende aspect min of meer behouden, uiteraard in zoverre dit gedicht vertaald en bekend is in de doelcultuur. De literaire verwijzing naar Ostaijen wordt door WH vervangen door een adaptatie, die qua inhoud ver van de brontekst is verwijderd, maar wel een van de functies, het weergeven van een woordspeling, behoudt. Dit gaat wel ten koste van een andere functie, het verwijzende literaire aspect. In dit fragment past WH ook completering toe, door aan te geven wie er spreekt ('De Puydt' in plaats van 'hij').			

▪ fragment B8

HC: ' Kus mijn kloten, Kei ' zei Louis en rende langs de moderne kruisweg naar het licht van de open deur. K, k, k, het was een stafrijm , een stapsteen waarop men steunt met de stemme, dixit Guido Gezelle. (p.317)			
JP: » Grapsch rein in mein Gekröse, Granit! « rief Louis und rannte durch den Kreuzgang zum Licht der offenen Tür. G, g, g, das war ein Stabreim , ein Steigbügel, auf den sich die Stimme stemmte, dixit Guido Gezelle. (p.304)	NA	WH: » Du kannst mich mal kreuzweise, du Komiker «, sagte Louis und rannte am modernen Leidensweg Christi vorbei zum Licht der offenen Tür. K, k, k, das war ein Stabreim , »ein Trittstein, auf welchen die Summe sich stützt«, dixit Guido Gezelle, Priester und Poet. (p.352)	NA
JP heeft het stafrijm <u>aangepast</u> aan zijn eerdere kunstgreep, waarbij hij de bijnaam van de leraar 'de Kei' heeft veranderd in 'der Granit'. Als gevolg hiervan, moet hij een nieuwe constructie vinden die zowel de uitdrukking 'kus mijn kloten' weergeeft, alsook het stafrijm respecteert. WH, die deze bijnaam ook heeft veranderd (in 'der Eiko'), lost dit probleem op door deze te vervangen door 'Komiker' en hierop het stafrijm te adapteren, waardoor de adaptatie qua vorm en inhoud dichter bij de BT staat dan de oplossing van JP.			

⁵ De eerste strofe uit het betreffende gedicht luidt: Onder de maan schuift de lange rivier/Over de lange rivier schuift moede de maan/ Onder de maan op de lange rivier/schuift de kano naar zee) Van Ostaijen P. *Verzameld werk: poëzie II*, Antwerpen: De Sikkel, 1928.

NB: de ‘moderne kruisweg’ van HC wordt bij JP vereenvoudigd tot ‘Kreuzweg’, terwijl we bij WH een uitbreiding zien: [am] modernen Leidensweg Christi.

C. Liedjes

▪ fragment C1

HC: De Apostelen zongen op de melodie van het Ros Beiaard van de kleintjes: “ t Ros luiaard heeft twee monden, een van boven é-én een van onder, [...]. (p.56)			
JP: Die Apostel sangen nach der >Roß Bayart-Melodie der Kleinen: » Roß Scheißhart hat zwei Lippen, eine zum Saufen, ei-ei-eine zum Nippen « [...]. (p.55)	NA	WH: Die Apostel sangen zur Melodie des Liedes der Kleinen vom Roß Bayard: » Der alte Klepper ist so faul, und stinkt ganz furchtbar au-haus dem Mau-haul. “ (p.58)	NA
In beide vertalingen zien we een <u>adaptatie</u> , waarbij de verschillende functies van de BT, het rijm en het speelse karakter, behouden blijven. De inhoud vertoont in beide gevallen overeenkomsten met de BT, maar is ondergeschikt gemaakt aan de vorm.			

▪ fragment C2

HC: Ik heb de HJ ‘ Ouwe Taaie, jippiejippiejee ’ geleerd. Zij denken dat het een Vlaams Volkslied is. (p.451)			
JP: Ich habe der HJ Ouwe Taaie, jippie-jippiejee beigebracht. Sie halten es für ein flämisches Volkslied. (p.428)	E2	WH: Ich habe der HJ den Cowboyschlager »Ouwe Taaie, jippiejippiejee« beigebracht. Sie halten ihn für ein flämisches Volkslied. (p.508)	E4
Naar mijn mening draagt de <u>toevoeging</u> ‘Cowboyschlager’ van WH niet echt bij tot een beter begrip in de DT en heeft dit begrip eerder misleidende connotaties; tenslotte gaat het hier eerder om een soort van ondeugend lied dat door kinderen wordt gezongen, bijvoorbeeld op een schoolkamp of bij de scouting. Het feit dat het om een lied gaat blijkt al uit de regel: ‘zij denken dat het een Vlaams volkslied is’. Uit de titel van het lied zelf kan de doeltaallezer met enig voorstellingsvermogen, evenals de brontaallezer die er niet bekend mee zou zijn, ook opmaken dat een lied met zo’n jolige titel geen volkslied is.			

▪ fragment C3

HC: De beiaard speelde: ‘Zeg, kwezelke, wilde gij dansen?’ (p.662)			
JP: Das Glockenspiel spielte: » Sag, Nönnchen, willst du tanzen? « (p.622)	NA	WH: Das Glockenspiel spielte das alte Volkslied : » Beginchen, komm, laß uns tanzen! « (p.753)	NA + NC
<p>Zowel ‘Nönnchen’ als ‘Beginchen’ verwijzen naar de hier bedoelde betekenis van ‘kwezelke’, volgens GVD: ‘(scheldwoord) vrouw die of meisje dat een overdreven vroom leven leidt’.</p> <p>JP blijft qua vorm dicht bij de BT, WH voegt toe dat het een oud volkslied is. Ook hier kan men zich afvragen in hoeverre dit de nodig is voor de begrijpelijkheid van de BT, ervan uitgaande dat beiaards over het algemene geen moderne liedjes spelen.</p>			

▪ fragment C4

HC: Waarop Holst uitzinnig een volksliedje had gezongen: ‘En voor een frank of tien, voor een frank of tien liet zij, liet zij haar vriendschap zien.’ (p.682)			
JP: Daraufhin hatte Holst ein Volkslied angestimmt: »Und für einen Franc oder zehn, für einen Franc oder zehn ließ sie, ließ sie ihre Freundschaft sehn.« (p.639)	N4	WH: Worauf Holst ausgelassen einen Gassenhauer gesungen habe: »Meine Freundschaft zeig ich dir, gibst du mir 20 Franc dafür.« (p.776)	NA
<p>In de <u>letterlijke vertaling</u> van JP blijft het rijm behouden, terwijl in de adaptatie van WH het rijm verloren, waardoor het doel van deze adaptatie in vraag wordt gesteld. Bovendien valt de herhaling weg.</p>			

▪ fragment C5

<p>HC: 'Maar ik mag niet klagen. Zeker niet. Mijn hele week is goed nu dat ik weet dat Churchill uit het gouvernement gewipt is. Wat zei hij? Dat de Engelse socialisten Gestapo's waren! Hij heeft het aan zijn muizenkloten, mijnheer Wee-Cee van Malbroek s'en va-t-en guerre! (p.688)</p>			
<p>JP: Aber ich darf nicht klagen. Bestimmt nicht. Für mich ist die ganze Woche ein Fest, nachdem ich weiß, daß Churchill aus der Regierung geflogen ist. Was sagte er? Daß die englischen Sozialisten Gestapo-Männer wären! Er ist im Eimer, dieser Herr We-Ce von Marlborough s'en va-t-en guerre! (p.644)</p>	<p>NA</p>	<p>WH: Aber ich will mich nicht beklagen. Wirklich nicht. Mir geht's schon die ganze Woche gut, seit ich weiß, daß sie Churchill aus der Regierung gekippt haben. Was hat er gesagt? Die englischen Sozialisten wären wie die Gestapo! Das hat er jetzt davon, der Herr WC mit seinem Vorfahren aus dem Lied Marlborough s'en va-t-en guerre! (p.783)</p>	<p>NA + NC</p>
<p>In dit fragment wordt gerefereerd aan het achttiende-eeuwse liedje 'Malbrough s'en va t-en gurerre', dat gaat over de historische figuur John Churchill, de hertog van Marlborough, in het Frans 'Malbrouck' genoemd.⁶ Beide vertalers hebben gekozen voor een <u>adaptatie</u>, waarbij de originele titel van het lied wordt weergegeven. De BT wordt dus in beide gevallen gecorrigeerd.</p> <p>De initialen van Winston Churchill, WC, worden bij JP weergegeven in fonetisch Duits, terwijl WH zoals in fragment A8, paragraaf 3.2.2, de fonetische weergave in BT in letters uitdrukt. WH voegt eraan toe dat het om een lied gaat en ook nog waar het in het lied zelf om gaat.</p> <p>NB: De vulgaire uitdrukking in de BT dat Churchill het 'aan zijn muizenkloten' heeft, wordt in beide doelteksten op discrete manier omzeild met: 'Er ist im Eimer' (JP) en 'Das hat er jetzt davon' (WH). Beide oplossingen zijn van een ander stijlregister dan de BT.</p>			

⁶ <http://sites.google.com/site/ramillies1706/la-bataille-de-ramillies---the-battle-of-ramillies>

▪ fragment C6

<p>HC: De fanfare Sint Meropius blaast. Drie meisjes als garnaalvissers verkleed zingen: 'Uit liefde kom ik dagelijks nu / Bij uw deur dies hengelen / en zoek mijn hartje met het uw / heel ineen te strengelen.' (p.711)</p>			
<p>JP: Das Musikkorps >Sankt Meropius< bläst einen Tusch. Drei als Krabbenfischerinnen verkleidete Mädchen singen: »Aus Liebe komm ich täglich her / und fische dann vor deiner Tür / Es sehnt mein Herz sich immer mehr / nach deinem, und ich schmelz dafür.« (p.664)</p>	<p>NC N6 NA</p>	<p>WH: Die Blaskapelle Sankt Meropius spielt. Drei als Krabbenfischerinnen verkleidete junge Damen singen ein altes Lied: »Ich werf mein Netz aus lauter Liebe / Vor deiner Türe täglich aus / Damit dein Herz darin bleibt hangen / für immerdar von mir gefangen.« (p.808)</p>	<p>NC N6 NA</p>
<p>Zowel JP als WH passen de tekst van het lied aan, om de versvorm te behouden. De inhoud blijft in beide gevallen overeenkomen met de brontekst. JP voegt toe dat de fanfare 'einen Tusch' blaast; WH dat het 'ein altes Lied' is. De toevoeging van JP is van grammaticale aard, aangezien 'blasen' een transitief werkwoord is. Dit geldt echter ook voor het werkwoord in de BT: dat de fanfare 'blaast' zonder toevoeging van een complement, is in het Nederlands evenmin gangbaar. Ook de oplossing van WH, vervanging door een intransitief werkwoord, verbergt het opmerkelijke grammaticale aspect in de BT.</p> <p>NB: Beide vertalers kiezen voor een andere term uit de DT voor de vertaling van 'garnalenvissers'. VDND vertaalt ook 'garnalenvisser' als 'Krabbenfischer', terwijl volgens Duden een 'Krabbenfischer' logischerwijze wordt omschreven als 'ein Fischer der Krabben fängt'.</p>			

3.3 Sociaal-politieke realia

3.3.1 Publieke en private instellingen

A. Onderwijs- en culturele instellingen

▪ fragment A1.1

HC: de Normaalschool (p.115)			
JP: Pädagogischen Akademie (p.111)	N2	WH: Lehrerbildungsanstalt (p.123)	N2

▪ fragment A1.2

HC: de Normaalschool (p.201)			
JP: die Pädagogische Akademie (p.194)	N2	WH: die Pädagogische Hochschule (p.221)	N2
<p>WH gebruikt om onduidelijke redenen twee verschillende <u>standaardvertalingen</u> voor 'normaalschool'. Het eerste begrip is verouderd. Beide drukken echter even duidelijk de betekenis van de BT uit. De begrippen 'Akademie' en 'Hochschule' worden in de DT door elkaar heen gebruikt, waarbij 'Hochschule' in het dagelijks taalgebruik op internetsites veel vaker voorkomt dan dat van 'Akademie'. Helaas kunnen we op die manier niet aantonen hoe die situatie was in de tijd van de publicatie van de vertaling van JP.</p> <p>GVD: <u>normaalschool</u> = (in België) pedagogische academie voor onderwijzers en voor leraren lager middelbaar onderwijs (thans school voor initiële lerarenopleiding genoemd)</p> <p>VDDN: <u>Lehrerbildungsanstalt</u> (verouderd) 1.instituut / inrichting voor lerarenopleiding; 2.pedagogische academie</p> <p>Duden: <u>Akademie</u> = Fach[hoch]schule.</p> <p>Duden: <u>Hochschule</u> = die: wissenschaftliche Lehr- [u. Forschungs]anstalt (z. B. Universität, Fachhochschule, Musikhochschule o. Ä.).</p>			

▪ fragment A2.1

HC: Mijnheer Leevaert, leraar aan het Atheneum , (...) (p.121)			
JP: Herr Leevaert, Lehrer am Atheneum (...) (p.117)	E1	WH: Mijnheer Leevaert, Lehrer am Gymnasium (...) (p.129)	N4

▪ fragment A2.2

HC: Genevoix, de Schaarleider, die nu ook het Schiessabzeichen droeg, de lompe Haegedoorn die nu naar het Atheneum ging, Bosmans de Bloedarmoedige, zij deden alsof zij Louis niet opmerkten. (p.414)			
JP: Genevoix, der Scharführer, der nun auch die Schützenschnur trug, der täppische Haegedoorn, der nun aufs Atheneum ging, Bosmans, der Blutarme – sie taten so, als bemerkten sie Louis nicht. (p.394)	E1	WH: Genevoix, der Scharführer, der nun auch das SCHIESSABZEICHEN trug, der plumpe Haegedoorn, der inzwischen das Realgymnasium besuchte, der blutarme Bosmans – sie alle behandelten Louis wie Luft. (p.464)	N6

Het begrip 'atheneum' bestaat niet in de doeltaal, de handhaving van JP behoudt dus de aanwezigheid van de vreemde cultuur, maar de doeltaallezer begrijpt misschien niet direct om wat voor soort school het gaat. WH is inconsequent: ze gebruikt tweemaal een verschillende term, waarbij de tweede variant verouderd is en dus wellicht toepasselijker. Beide varianten zijn een benadering door middel van een algemener of ander begrip uit de DT, waardoor de lezer in de DT duidelijk wordt gemaakt dat het om een vorm van middelbaar onderwijs gaat.

GVD: atheneum = (in België) middelbare school in het gemeenschapsonderwijs

Duden: Gymnasium = (zur Hochschulreife führende höhere Schule) ein humanistisches, altsprachliches, neusprachliches, mathematisch-naturwissenschaftliches, musisches G.

VDDN: Realgymnasium = (geschiedenis) atheneum

Duden: Realgymnasium = (früher) höhere Schule mit besonderer Betonung der Naturwissenschaften u. der modernen Sprachen; neusprachliches Gymnasium.

NB: WH handhaaft de aanspreekvorm 'mijnheer', wellicht ter compensatie.

▪ fragment A3

HC: Raf zou als hij naar het College ging volgend jaar, bij de KSA ingelijfd worden,(...). (p.195)			
JP: Raf sollte, wenn er nächstes Jahr ins Collège ging, in die KSA aufgenommen werden,(...) (p.189)	E2	WH: Raf würde, wenn er ab nächstes Jahr das katholische Gymnasium besuchte, auch in die KSA eintreten,(...). (p.214/215)	N3
<p>Ook hier <u>handhaaft</u> JP de term uit de BT met een <u>interne aanpassing</u> door middel van een accent. In dit geval is de term waarschijnlijk wel begrijpelijk, aangezien 'collège' voorkomt in Duden. Alleen geldt de toevoeging in Duden 'in Belgien' voor het Franstalige deel.</p> <p>WH maakt aan de doeltaallezer expliciet duidelijk wat voor school in de BT bedoeld wordt.</p> <p>GVD: <u>college</u> = katholieke school voor (lager en) secundair onderwijs.</p> <p>Duden: <u>Collège</u> = (in Frankreich, Belgien u. der französischsprachigen Schweiz) höhere Schule.</p>			

▪ fragment A4

HC: Mama had – uitgerekend vandaag – migraine en hoezeer Louis ook aandrang, zij weigerde met hem mee te gaan, die eerste gruwelijke dag van het College . (p.293)			
JP: Mama hatte – ausgerechnet heute – Migräne, und so sehr er sie auch drängte, sie weigerte sich mitzukommen, an diesem ersten gräßlichen Tag im Collège . (p.282)	E2	WH: Mama hatte – ausgerechnet heute – Migräne, und so sehr Louis auch drängte, sie weigerte sich, ihn an diesem ersten schrecklichen Tag ins Kolleg zu begleiten. (p.324)	N5
<p>JP past dezelfde strategie toe als hiervoor, terwijl WH de term ditmaal <u>letterlijk vertaalt</u>. Dit veroorzaakt naast inconsistentie in de vertaling ook een betekenisverschuiving, aangezien het Duitse ‘Kolleg’ niet synoniem is aan het Vlaamse ‘college’.</p> <p>Duden: <u>Kolleg</u> = Einrichtung, über die im Rahmen des zweiten Bildungsweges die Hochschulreife erworben werden kann; kirchliche Studienanstalt für katholische Theologen; Gymnasium bes. der Jesuiten [mit Internat].</p> <p>NB: wat betreft de vertaling van het adjectief ‘gruwelijk’ lijkt me de vertaling van JP met ‘gräßlich’ (‘afgrijselijk, afschuwelijk, gruwelijk, vreselijk, ontzettend’–VDDN) hier dichter bij te staan dan de ‘schrecklich’ (‘verschrikkelijk, vreselijk, ontzettend, onuitstaanbaar’–VDDN) van WH, dat een afzwakking is van de BT.</p>			

▪ fragment A5

HC: Een aantal leerlingen van de Vijfde Latijnse gingen als een meute de dikke Voordekkers te lijf die Maurice achternagezeten had. (p.315)			
JP: Eine Reihe Schüler aus der fünften Lateinklasse gingen dem dicken Voordekkers, der Maurice nachgelaufen war, wie eine Meute zu Leibe. (p.302)	N5	WH: Einige Sextaner stürzten sich wie eine Meute auf den dicken Voordekkers, der Maurice nachgesetzt war. (p.350)	N6
<p>De aanduiding ‘Vijfde Latijnse’ wijst op de onderverdeling in het Belgisch secundair onderwijs in de afdelingen ‘Latijn’ en ‘moderne talen’. In de <u>letterlijke vertaling</u> van JP levert dit een in de DT niet-bestaande uitdrukking op, bij WH heeft de term ‘Sextaner’ niet dezelfde betekenis als de term in de BT.</p> <p>Duden: <u>Sexta</u> = a) erste Klasse des Gymnasiums; b) (österr.) sechste Klasse des Gymnasiums.</p>			

▪ fragment A6

HC: Papa gaf de Eerwaarde Heer Principaal een hand en hoorde het oordeel aan. (p.318)			
JP: Papa gab Ehrwürden Prinzpal die Hand und hörte sich das Urteil an. (p.305)	N5 O	WH: Papa gab Hochwürden Herrn Rektor die Hand und hörte sich den Urteilsspruch an. (p.353)	N2
<p>In dit fragment schudt de vader van Louis de hand van ‘de Kei’, hoofd van het College dat Louis bezoekt. JP vertaalt diens titel <u>letterlijk</u>, wat vervreemdend werkt, aangezien ‘Prinzpal’ niet dezelfde betekenis heeft en geen gebruikelijk begrip is in de DT. Hierbij laat hij de vermelding ‘Heer’ weg, terwijl dit in de DT geen vreemde constructie op zou leveren, zoals we zien in de vertaling van WH. Deze laatste vervangt de term ‘Principaal’ door middel van een <u>standaardvertaling</u> die dezelfde betekenis heeft als de term in de BT.</p> <p>GVD: <u>principaal</u> = (Belgisch-Nederlands, verouderd) directeur van een r.-k. middelbare school. Duden: <u>Prinzpal</u> = 1. Leiter eines Theaters, einer Theatergruppe; 2. Geschäftsinhaber; Lehrherr. <u>Rektor</u> = 1. Leiter einer Grund-, Haupt-, Real- od. Sonderschule; 2. (aus dem Kreis der ordentlichen Professoren) für eine bestimmte Zeit gewählter Repräsentant einer Hochschule; 3. (kath. Kirche) Geistlicher, der einer kirchlichen Einrichtung vorsteht.</p> <p>In de vertaling van WH wordt de ‘Eerwaarde Heer Principaal’ sterker uitgedrukt:</p> <p>VDDN: <u>Hochwürden</u> (verouderd; religie) = zeereerwaarde, weleerwaarde <u>Ehrwürden</u> (verouderd; religie) = eerwaarde</p> <p>NB: Het ‘oordeel’ wordt bij WH <u>explicierter</u> gemaakt:</p> <p>Duden : <u>Urteil</u> = 1. (Rechtsspr.) (im Zivil- od. Strafprozess) richterliche Entscheidung, die einen Rechtsstreit in einer Instanz ganz od. teilweise abschließt. <u>Urteilsspruch</u> = die eigentliche Entscheidung enthaltender Teil eines Urteils</p>			

▪ fragment A7

HC: 't Schijnt dat hij naar het Landjuweel gaat komen', zei Papa, 'en dat is jammer voor onze kring " De Leiezonen "[...]. (p.101)			
JP: »Er scheint zum > Landjuweel < zu kommen«, sagte Papa, »und das ist schade für unseren Verein > De Leiezonen <,[...]. (p.98)	E2 E1	WH: »Er kommt sehr wahrscheinlich zum Wettbewerb der Amateurtheatergruppen «, sagte Papa. » Für uns, > Die Leie-Söhne < ist das wirklich Pech[...]. (p.108)	N3 N5
<p>In tegenstelling tot JP, handhaaft WH de namen uit de BT niet. In het eerste geval wordt de naam zelfs compleet weggelaten en vervangen door een <u>beschrijving</u> van 'landjuweel', die letterlijk is vertaald uit het woordenboek. In de vertaling van JP kan de lezer haast onmogelijk een idee hebben wat er met deze term wordt bedoeld.</p> <p>GVD: <u>landjuweel</u> = (in België) jaarlijkse toneelwedstrijd voor amateurgezelschappen.</p>			

▪ fragment A8

HC: Wij gaan meedoen aan " De Lustige Boer " als figuratie bij de " Breydelzonen ". (p.102)			
JP: Wir wirken bei > De Breydelzonen < als Figuranten im > Fidelen Bauern < mit.	E1 N5	WH: "Wir machen jetzt bei > Der fidele Bauer < als Statisten mit, der Verein >die Breydel-Söhne < führt es auf.(p.108)	N5 N5+ NC
<p>Het toneelgezelschap vertaalt JP niet, de titel van het stuk wel. WH gaat naturaliserender te werk en vertaalt niet alleen <u>letterlijk</u> beide titels, maar <u>voegt tevens toe</u> dat de 'Breydelzonen' een 'Verein' is.</p>			

B. Overige instellingen

▪ fragment B1

HC : Het Hof van Assisen in Brugge (p.10)			
JP : Schwurgericht in Brügge (p.12)	N2	WH: Brügger Schwurgericht (p.14)	N2

▪ fragment B2.1

HC: [...]maar was het opzet al niet voldoende als je heimelijk een boek, in je tabbaard gewikkeld, binnensmokkelde, binnen de hoge muren van het Gesticht? (p.9/10)			
JP: [...]aber reichte nicht schon die Absicht, heimlich ein Buch, in ein Nachthemd gewickelt, in die hohen Mauern des Internats zu schmuggeln? (p.11)	N2	WH: [...]aber reichte es nicht schon aus, ein Buch heimlich, ins Nachthemd gewickelt, hinter die hohen Mauern der Klosterschule zu schmuggeln? (p.8)	N2

▪ fragment B2.2

HC: Louis' vader stond wijdbeens bij de voordeur van het Gesticht ,[...]. (p.15)			
JP: Louis' Vater stand breitbeinig am Portal des Internats ,[...]. (p.17)	N2	WH: Louis' Vater stand breitbeinig an der Eingangstür des Internats ;[...]. (p.14)	N2

▪ fragment B2.3

HC: 'Hij zit op 't pensionaat ,' zei Raf. [...] 'Bij de nonnekes,' zei Raf. (p.208)			
JP: »Er ist im Internat «, sagte Raf. [...] »Bei den Nonnen«, sagte Raf. (p.201)		WH: »Er ist im Internat «, sagte Raf. [...] »Bei den Nonnen«, sagte Raf. (p.228)	
<p>'Gesticht' heeft verschillende betekenissen, waaronder 'gebouw met een bep. bestemming, stichting, zoals kerk of klooster, instelling van liefdadigheid, verbeteringsgesticht enz.'(GVD)</p> <p>Een betekenis waarin 'gesticht' echter vaak wordt gebruikt in het Nederlands en die een zeer negatieve connotatie heeft, is 'inrichting voor krankzinnigen'(GVD). In tegenstelling tot JP, vertaalt WH dezelfde term twee keer op een verschillende manier. Er worden dus verschillende <u>standaardvertalingen</u> gebruikt. Voor beide vertalingen geldt, dat de connotaties van 'gesticht' en de implicatie van het hoofdlettergebruik, in de doelteksten verloren gaan. Een 'pensionaat' is een 'kostschool' (GVD), wat dus overeenkomt met 'Internat'. In de doelteksten komt 'Internat' dus meerdere malen voor, terwijl in de BT afwisselend wordt gesproken van 'Gesticht' en 'pensionaat'.</p> <p>NB: 'tabbaard' is gewestelijk voor 'nachtjapon' (GVD). Het regionale aspect is lastig uit te drukken in de doelteksten. Dat geldt ook voor 'nonnekes'. Dit soort problemen zal in hoofdstuk 4, 'Sociaal-culturele taalvariëteiten', uitgebreid aan de orde komen.</p>			

▪ fragment B3

HC: Langs de dreef, langs het preventorium waar rijkeluizen zonnebaadden in hun zijden pyjama's, [...]. (p.196)			
JP: An der Koppel, am Sanatorium vorbei, wo reiche Leute in ihren Seidenpyjamas sonnenbadeten, [...]. (p.190)	N2	WH: Sie liefen durch die Allee, am Sanatorium vorbei, wo reiche Leute in Seidenpyjamas ein Sonnenbad nahmen, [...]. (p.215)	N2
<p>'Preventorium' is een van de termen uit de roman die niet in de GVD voorkomen. Volgens Wikipedia zou dit een school zijn, maar gezien de context komt de interpretatie van beide vertalers waarschijnlijk meer overeen met de in de BT bedoelde betekenis.</p> <p>Wikipedia : <u>Preventorium</u>: buitengewoon onderwijs in Vlaanderen voor zieke kinderen. Duden: <u>Sanatorium</u>: <i>unter ärztlicher Leitung stehende Anstalt (a) [in klimatisch günstiger, landschaftlich schöner Lage], in der chronisch Kranke od. Genesende behandelt werden.</i></p> <p>NB1: Het neologisme 'rijkeluizen' wordt door JP en WH met een standaardterm vertaald.</p> <p>NB2: De geografische realia worden op verschillende wijzen vertaald: GVD: <u>dreef</u> = 1.brede landweg; 2.(in beperkende betekenis) niet-openbare weg door bouw- of weiland. VDDN : <u>Koppel</u> = omheind stuk (gras)land, weide. VDDN : <u>Allee</u> = laan, allée.</p>			

▪ fragment B4

HC: Twee weken in de Nieuwe Wandeling van Gent, op water en brood. (p.208)			
JP: Zwei Wochen im Gefängnis von Gent, bei Wasser und Brot. (p.201)	N4	WH: Zwei Wochen im Kittchen von Gent, bei Wasser und Brot. (p.229)	N6
<p>In allebei de doelteksten wordt wel <u>toegelicht</u> dat het om een gevangenis gaat, maar gaat de naam hiervan verloren. Het 'vreemde' wordt dus uit de tekst verwijderd. De oplossing van JP is algemeen, terwijl die van WH is aangepast aan het spreektaalniveau van dit stuk, waarmee wellicht getracht wordt te compenseren voor het naamverlies.</p>			

3.3.2 Politiek en maatschappij

A. Historisch-maatschappelijke begrippen/personen

Zoals we in hoofdstuk 1 hebben gezien, vormen de historisch-maatschappelijke gebeurtenissen in België een van de thema's die centraal staan in *Het verdriet van België*. Achterin de uitgave van de vertaling van JP is een toelichting op deze thema's opgenomen in de vorm van een nawoord: 'Nachwort: Geschichte & Autobiographie Claus von Rosemarie Still'. Rosemarie Still vertaalde eerder een aantal andere werken van Claus en geeft in het nawoord een biografie van Hugo Claus en een samenvatting van de geschiedenis van België (JP: 669-677). Daarop volgt 'Die politischen Organisationen jener Zeit in Flandern- Eine Zusammenstellung von Hugo Claus', een glossarium met daarin een beknopte uitleg over achttien Vlaamse politieke bewegingen (JP: 678). Overigens dient als basis voor deze masterproef de 'ungekürzte Ausgabe' die verschenen is bij de 'Deutscher Taschenbuch Verlag' in oktober 1999. In een eerdere druk van Klett-Cotta uit 1986 is geen nawoord of glossarium opgenomen. In de uitgave van WH is achterin het boek een verklarende begrippenlijst 'Wort- und Sacherläuterungen' opgenomen, met daarin vierendertig begrippen die niet alleen te maken hebben met organisaties, maar ook met rangen en functies hierbinnen en historische figuren en gebeurtenissen. (WH: 815-821) Veel van de historisch-maatschappelijke begrippen komen meerdere malen voor. Vooral bij JP constateren we een inconsequente en deels zelfs foutieve vertaling. Bij de vertaling van WH kunnen we opmerken dat de verklarende begrippenlijst haar er niet van weerhoudt de begrippen ook in de vertaling zelf hier en daar toe te lichten. Dit wordt geïllustreerd in de vertaling van de begrippen 'flamingant' en 'franskiljon' in de fragmenten A1.1 tot en met A1.5:

▪ fragment A1.1

HC: Volgens Papa was het eerder omdat Baekelandt Flamingant was dat de Fransen hem en zijn tweeëntwintig gezellen hadden ge Guillotineerd onder het lafhartig gejuich van de Franskiljonse burgers en edelen. (p.35)			
JP: Nach Papas Meinung war dafür der eigentliche Grund, daß Baekelandt > Flamigant < war, so daß die Franzosen ihn und seine zweiundzwanzig Kumpane unter dem feigen Jubel der frankophilen Bürger und Edelleute guillotiniert hatten. (p.36)	E2 N6	WH: Nach Papas Ansicht hatten die Franzosen Baekelandt und seine zweiundzwanzig Spießgesellen jedoch vor allem deshalb unter dem feigen Jubel der » Franskiljons « - frankophoner Bürger und Edelleute – geköpft, weil der Räuberhauptmann ein -> Flamingant , ein flämischer Patriot, gewesen sei. » (p.36)	E4 E4

▪ fragment A1.2

HC: Het parket beschermt de Franskiljons (p.95)			
JP: Die Staatsanwaltschaft schützt die Frankophilen . (p.91)	N6	WH: Die Staatsanwaltschaft schützt die Franskiljons . (p.101)	E2

▪ fragment A1.3

HC: 'Dat arrangeert zijn eigen,' zei Van Paemel. 'Ik ga mij persoonlijk bezig houden met dat Franskiljons apenjong van een Thiery. (p.278)			
JP: 345. »Das renkt sich von selbst ein«, sagte van Paemel. »Ich werde mich persönlich mit diesem frankophilen Affen Thiery befassen. (p.268)	N6	WH: 345. »Das kommt schon in Ordnung«, sagte van Paemel. »Ich werde mich persönlich um den jungen Thiery kümmern, diesen Franskiljon -Fatzke. (p.307)	E2

▪ fragment A1.4

HC: (...) maar gij zijt meer een katholieke flamingant. (p.102)			
JP: Sie sind mehr ein katholischer Flame . (p.99)	N6	WH: (...) aber Sie sind mehr ein katholischer Flamingant . (p.109)	E2

▪ fragment A1.5

HC: 'Hebben wij u niet opgevoed in de eerbied voor het priesterschap?' 'Als het Flaminganten waren, ja.' (p.318)			
JP: »Haben wir dich nicht zur Ehrfurcht den Priestern gegenüber erzogen?« »Ja, wenn sie flämisch waren.« (p.305/306)	N6	»Haben wir dich nicht zu Ehrfurcht vor dem Priesteramt erzogen?« »Solange die Priester Flaminganten waren, ja.« (p.354)	E2

Toelichting bij fragment A1.1 t/m A1.5:

Bij de vertaling van 'flamingant' en 'franskiljon' zien we bij JP twee verschillende strategieën, variërend van handhaving met interne aanpassing (tussen aanhalingstekens, de spelling 'Flamigant' is naar mijn mening een typfout), tot gebruik van een andere term uit de DT ('frankophil' voor 'franskiljon' en 'Fläme' en 'flämisch' voor 'flamingant'). Dit veroorzaakt betekenisverschuivingen en leidt tot een incorrecte weergave van de inhoud van de brontaal. 'Franskiljon' is niet alleen veel sterker dan 'frankophil', maar ook eenvoudigweg een ander begrip:

GVD: franskiljon = Vlaming die voorstander is van de **overheersing** van het Frans in België.

Duden: frankophil = Frankreich, seinen Bewohnern u. seiner Kultur besonders **aufgeschlossen** gegenüberstehend.

Daarnaast is het incorrect en niet specifiek genoeg een 'flamingant' met 'Fläme' of 'flämisich' aan te duiden:

GVD: flamingant = (algemeen Belgisch-Nederlands) actief aanhanger van de Vlaamse beweging.

Bij WH zien we een strategie, waarbij de begrippen worden geïntroduceerd in de oorspronkelijke vorm, cursief weergegeven en vergezeld van een toelichting, zodat bij elk volgend gebruik van deze begrippen kan worden verwezen naar het gehandhaafde begrip; de lezer is immers nu op de hoogte van de betekenis en kan deze zelfs nog eens opzoeken in het toegevoegde register achterin het boek.

NB: Los van de cultuurspecifieke referenties zien we hier bij WH een extra explicitering: 'het' uit de brontekst, dat een grammaticaal incorrecte verwijzing is naar priesters, wordt vervangen door 'die Priester'. Ook JP corrigeert, door 'het priesterambt' te vervangen door 'den Priestern'.

▪ fragment A2.1

HC: Door de Vlaamse Kop bij uitstek! (p.257)			
JP: Von der flämischen Geistesgröße par excellence! (p.249)	N6	WH: Und dann vom größten flämischen Kopf! (p.284)	N5 + NC

▪ fragment A2.2

HC: 'Dat zijn allemaal Vlaamse Koppen , hè, meneer de Puydt?' (p.305)			
JP: »Das sind alles flämische Köpfe , oder, Herr de Puydt?« (p.293)	N5	WH: »Das sind alles große flämische Köpfe , nicht wahr, Meneer de Puydt?« (p.339)	N5 + NC

Ook in deze fragmenten constateren we bij JP een inconsequente vertaling van dezelfde begrippen. In fragment A2.1 wordt de 'Kop' vervangen door een andere term uit de DT, waarbij de term wordt geïnterpreteerd als 'grote geest' (VDDN). Het geeft daardoor de betekenis weer van 'Kop' uit de BT, dat eerder duidt op een persoonlijkheid dan op een letterlijke 'kop'. In fragment A2.2 geeft JP echter wel een letterlijke vertaling, waarbij 'flämische Köpfe' de lezer uit de DT waarschijnlijk niet veel zegt, mede gezien het feit dat het hoofdlettergebruik uit de BT niet gecompenseerd wordt. WH lost dit probleem op door aan de letterlijke vertaling het adjectief 'groß' toe te voegen, waarmee duidelijk wordt gemaakt dat het niet om wat voor een kop dan ook gaat.

▪ fragment A3

HC: 'Mijn vader is Vlaamsgezind, ' (p.76)			
JP: »Mein Vater ist flämisch gesinnt « (p.73)	N5	WH: »Mein Vater ist für die Flämische Bewegung « (p.80)	N3

▪ fragment A4

HC: 332. 'Zal ik u eens het Volkslied van Picardie voorzingen?' grinnikte hij verwaten, een Leliaertse edelman [...]p.212)			
JP: 332. »Soll ich dir einmal die Nationalhymne der Picardie vorsingen? grinste er überheblich, ein französisch gesinnter flämischer Edelmann ,[...].« (p.205)	N3	WH: 332. »Soll ich dir mal die Hymne der Picardie vorsingen?« feixte er überheblich; er kam Louis so vor wie ein leliaert, ein französischgesinnter flämischer Adeliger vor siebenhundert Jahren ,[...]. < (p.234)	E4

Bij de vertaling van JP gaat het oorspronkelijke begrip 'Leliaertse edelman' verloren ten koste van beschrijving, terwijl WH de term handhaaft in combinatie met een beschrijving, die nog een stap verder gaat dan die van JP.

Daarnaast kunnen we bij WH in fragment A 4 een vorm van inconsequente vertaling kunnen constateren met betrekking tot het vorige fragment, waarin 'vlaamsgezind' vertaald werd aan de hand van de beschrijving 'für die flämische Bewegung', wordt het de 'Fransgezindheid' van de Leliaert hier wel door middel van een letterlijke vertaling weergegeven. Ook voegt WH 'wie' toe aan 'ein leliaert', en wordt de schrijfwijze uit de DT niet gerespecteerd doordat geen hoofdletter wordt gebruikt. Dit levert een exotiserend effect op.

Ook wordt de Franse spelling uit de BT gehandhaafd.

GVD: leliaard = 1.aanhanger van de Franse koningsgezinde partij tijdens de Vlaamse woelingen omstreeks 1300; 2.(Belgisch-Nederlands, verouderd, ongunstig) Fransgezinde Vlaming.

▪ fragment A5

<p>HC: Maar ja, wat krijgt ge dan? Voornamelijk de socialisten Spaak en De Man die hem in zijn oor blazen dat we ons buiten de miserie van de ons omringende landen moeten houden, dat we exclusief integraal Belgisch onze eigen boontjes moeten doppen. De communisten en de Walekoppen zijn daar natuurlijk tegen. (p.283/284)</p>			
<p>JP: Aber ja, was hört man da? Hauptsächlich die Sozialisten Spaak und de Man, die ihm einflüstern, daß wir uns aus der Misere der uns umgebenden Länder heraushalten, exklusiv integral belgisch unsere eigenen Angelegenheiten ins reine bringen müssen. Die Kommunisten und die Wallonen sind natürlich dagegen. (p.273)</p>	<p>N4</p> <p>N5</p> <p>N4</p>	<p>WH: Nun ja, was hört er dann? Vor allem die Sozialisten Spaak und de Man, die ihm einflüstern, daß wir uns aus dem Schlamassel der uns umgebenden Länder heraushalten, daß wir exklusiv und in jeder Hinsicht unseren eigenen, belgischen Weg gehen sollen. Die Kommunisten und die Wallonen sind natürlich dagegen. (p.313)</p>	<p>N4</p> <p>N3</p> <p>N4</p>
<p>De afkeurende term 'Walekoppen' wordt door de beide vertalers <u>vervangen door een hyperoniem</u>, waardoor de negatieve connotatie verloren gaat.</p> <p>Wat voorts opvalt aan de dit fragment, is dat de vertaling van JP veel dichter bij de BT blijft dan die van WH. De vertaling van JP van 'exclusief integraal Belgisch' door 'exklusiv integral belgisch' is zeer <u>letterlijk</u>, terwijl de verwoording van WH door middel van de bijzin 'daß wir exklusiv und in jeder Hinsicht unseren eigenen, belgischen Weg gehen sollen' op een <u>beschrijvende</u> manier de inhoud van de BT weergeeft.</p>			

▪ fragment A6

<p>HC: 'In plaats van een gat in de lucht te springen van contentement dat ge geen twintig jaar zijt, want anders waart ge gemobiliseerd, manneke! [...] En wie gaat dat betalen?' 'Honoré Gepluimd,' (p.87)</p>			
<p>JP: » Statt vor Freude in die Luft zu springen, daß du noch nicht zwanzig bist, denn sonst wärest du mobilisiert worden, Männeken! [...] Und wer soll das bezahlen? « »Honoré der Gerupfte« (p.84)</p>	<p>N5</p>	<p>WH: » Statt vor Freude in die Luft zu springen, daß du noch nicht zwanzig bist, denn dann müßtest du zum Militär, mein Freund! [...]Und wer soll das bezahlen?« »Wie immer der kleine Mann« (p.92)</p>	<p>NA</p>
<p>De <u>letterlijke vertaling</u> van JP levert een nietszeggend begrip op in de DT. Dit fragment toont aan dat ook een naturaliserende strategie een vervreemdend effect kan hebben. WH voegt nog iets aan haar <u>adaptatie</u> toe: 'wie immer'. NB: JP handhaaft 'manneke' in de Duitse vorm 'Männeken'.</p>			

B. Nationalistische bewegingen en hieraan gerelateerde begrippen

▪ fragment B1

<p>HC: Joris was Joris van Severen, de leider van de Dinaso's die op zoek was naar het ideale Rijk, dat van alle Nederlandstaligen. Frans- Vlaanderen tot Friesland, dat was Dietsland, Holland, België, Luxemburg en nog hier en daar wat, dat was de Boergondische Staat. (p.122)</p>			
<p>JP: Joris war Joris van Severen, der Führer der >Dinazos<, die auf der Suche nach dem idealen Reich waren, dem aller Niederländischsprachigen. Von Französisch-Flandern bis nach Friesland, das waren die Großniederlande, Holland, Belgien, Luxemburg und hier und da noch etwas: das war der Burgundische Staat. (p.118)</p>	<p>E2</p> <p>N6</p>	<p>WH: Joris, das war Joris van Severen, der Vorsitzende von Verdinaso, der Partei, die das ideale Reich schaffen wollte, das Reich aller Niederländischsprachigen. Von Französisch Flandern bis Friesland, Holland, Belgien, Luxemburg und hier und da noch ein Landstrich dazu: »Dietsland«, der großniederländische, der burgundische Staat. (p.131)</p>	<p>N1</p> <p>+</p> <p>NC</p> <p>E2</p> <p>+</p> <p>E4</p>
<p>In meerdere opzichten houdt JP zich strikter aan de brontekst dan WH:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het begrip 'Dinaso's' blijft bij JP <u>gehandhaafd</u>, weliswaar met <u>een interne aanpassing</u> (aanhalingstekens en Duitse meervoudsvorm), terwijl WH de meervoudsvorm 'Dinaso's' uitdrukt door middel van het enkelvoud 'Verdinaso' en toevoegt dat het om een partij gaat. De reden waarom gekozen is voor 'Verdinaso' in plaats van de officiële naam 'Dinaso' is onduidelijk; een korte zoektocht via Google toont aan dat dit begrip vaker in Duitstalige teksten wordt geciteerd dan het door WH gebruikte begrip. In de BT is 'Dinaso' in elk geval het bekende begrip, 'Verdinaso' komt in GVD niet voor (GVD: <u>Dinaso</u> = '(in België, historisch) Verbond van Dietsche Nationaalsolidaristen)' - het 'op zoek zijn naar het ideale Rijk' wordt door JP letterlijk vertaald met 'auf der Suche nach dem idealen Reich', terwijl WH de zin ombouwt tot 'die das ideale Reich schaffen wollte'. - het 'en hier en daar nog wat' wordt door JP samengevat als 'und da noch etwas', terwijl WH dit <u>uitbreidt</u> tot 'und hier und da noch ein Landstrich dazu'. <p>De term 'Dietsland' wordt vervangen door de <u>beschrijving</u> 'Großniederlande' in de vertaling van JP, terwijl WH deze <u>handhaaft met een kleine aanpassing</u> (aanhalingstekens) <u>in combinatie met een beschrijving</u>.</p> <p>Het hoofdlettergebruik bij het adjectief 'Burgundische Staat' door JP wekt de indruk dat dit de officiële naam van een land is.</p>			

▪ fragment B2

<p>HC: Hij was verheugd over de eenwording van de Vlaamse jeugd in het NSJV dat het Algemeen Verbond van de Vlaamse Jeugd, de Dietse Meisjesscharen, Jong Dinaso, de REX-Jeugd Vlaanderen, de Vlaamse Jeugd, het Vlaams Instituut voor Volkskunst en nog veel meer bundelde. (p.367/368)</p>			
<p>JP: Er freue sich über den Zusammenschluß der flämischen Jugend in der NSJV, die den >Algemeen Verbond van de Vlaamse Jeugd<, die >Dietse Meisjesscharen<, >Jong Dinaso<, die >REX-Jeugd Vlaanderen<, die >Vlaamse Jeugd<, das >Vlaams Instituut voor Volkskunst< und noch viele andere in sich vereinige. (p.352)</p>	E2	<p>WH: Er sei erfreut über den Zusammenschluß der flämischen Jugend im <i>NSJV</i>, der den <i>Algemeen Verbond van de Vlaamse Jeugd</i>, die <i>Dietse Meisjesscharen</i>, <i>Jong Dinaso</i>, die <i>REX-JeugdVlaanderen</i>, die <i>Vlaamse Jeugd</i>, das <i>Vlaams Instituut voor Volkskunst</i> und noch viel mehr in sich vereinige. (p.411)</p>	E2
<p>Beide vertalers kiezen voor <u>handhaving</u> van de namen van de organisaties in de BT, met kleine <u>interne aanpassingen</u> (tussen haakjes, dan wel cursief) en voorzien van lidwoorden uit de DT. In de uitgave van JP als WH is zoals vermeld in paragraaf 3.3.2 A een verklarend nawoord resp. een verklarende begrippenlijst opgenomen, waarin een aantal van de bovenstaande begrippen is opgenomen, maar niet allemaal.</p>			

▪ fragment B3

<p>HC: Maar zijn felle verlangen om bij de Katholieke Studentenactie ingelijfd te worden stemde tot nadenken. (p.195)</p>			
<p>JP: Aber sein brennender Wunsch, in die Katholieke Studentenactie eingegliedert zu werden, stimmte nachdenklich. (p.189)</p>	E2	<p>WH: Doch Rafs heißer Wunsch, in die KSA, Flanderns Katholische Studentenaktion, einzutreten, gab ihm zu denken. (p.214/215)</p>	E5
<p>Door middel van de <u>handhaving</u> van JP blijft de cultuur van de BT zichtbaar, maar dit leidt niet tot onbegrip bij de DT-lezer dankzij de overeenkomsten tussen BT en DT. Natuurlijk kan de vertaler zich hierdoor eerder een exotiserende strategie veroorloven. WH heeft er voor gekozen de naam naast de <u>handhaving</u> door middel van een afkorting letterlijk te vertalen.</p> <p>NB: In de vertaling van WH wordt tevens <u>expliciet</u> gemaakt om welke persoon het gaat, terwijl in de BT een persoonlijk voornaamwoord wordt gegeven, waarschijnlijk omdat als gevolg van de constructie 'gab ihm zu nachdenken' voor 'stemde tot nadenken' anders niet meer duidelijk zou zijn naar wie 'zijn' uit de BT verwijst.</p>			

▪ fragment B4

<p>HC: Louis trok het deurtje open en vond op de binnenplaats het paneel met de Sol-rune, zege en zon, met de gotische letters Nationaal Socialistische Jeugd Vlaanderen. [...] Op het tafeltje lagen: 'Zingende Vendels', 'Kamp om Volkse Waarden', 'De Dietse Toekomst' (p. 334/335)</p>			
<p>JP: Louis zog die Tür auf und fand auf dem Innenhof das Schild mit der Sol-Rune, Segen und Sonne, und den gotischen Buchstaben >Nationaal Socialistische Jeugd Vlaanderen<. [...] Auf dem Tisch lagen: >Zingende Vendels< - >Singende Wimpel, >Kamp om Volkse Waarden< - >Kampf um Völkische Werte<, >De Dietse Toekomst< - >Die Großniederländische Zukunft<. (p.321)</p>	<p>E2 E5</p>	<p>WH: Louis zog die Tür auf und fand auf dem Innenhof die Tafel mit der Sol-Rune, Sieg und Sonne, und den Fraktur-Lettern »Nationaal Socialistische Jeugd Vlaanderen«, Nationalsozialistische Jugend Flanderns. [...] Auf dem Tisch lagen: »Singende Fähnlein«, »Kampf um völkische Werte«, »Die großniederländische Zukunft«. (p.373)</p>	<p>E2 N5</p>
<p>Zowel JP als WH hanteren hier andere strategieën dan in de voorafgaande fragmenten. Afgezien van de <u>handhaving</u> van de naam van de organisatie NSJV, die al eerder is voorgekomen, <u>handhaaft</u> JP de titels en geeft hij daarnaast een <u>letterlijke vertaling</u> hiervan, terwijl we bij WH alleen de <u>letterlijke vertaling</u> terugvinden.</p>			

▪ fragment B5

<p>HC: 'Ik zou u willen plezier doen, Staf, ge kent mij, maar ik krijg onder mijn kloten als ik u papier geef zonder dat ge een lidkaart hebt van het VNV of DeVlag of van 't een of 't ander.' (p.300)</p>			
<p>JP: »Ich möchte dir gern gefällig sein, Staf, aber ich kriege einen Arschtritt, wenn ich dir Papier gebe, ohne daß du Mitglied des VNV oder von so was bist.« (p.288)</p>	<p>E1 O</p>	<p>WH: »Ich würde dir gern den Gefallen tun, Staf, du kennst mich, aber ich kriege eins aufs Dach, wenn ich dir Papier gebe, ohne daß du einen Mitgliedsausweis von VNV oder DeVlag oder so vorlegst.« (p.333)</p>	<p>E2 E2</p>
<p>Opvallend aan dit fragment is vooral de <u>weglatting</u> van de naam van het verbond 'DeVlag' bij JP. Daarnaast is het verschil in stijlregister dat WH gebruikt voor vertaling van de uitdrukking 'ik krijg onder mijn kloten' opmerkelijk: 'ich kriege eine aufs Dach' neigt toch wel enigszins naar censuur. De 'Arschtritt' van JP komt dichter bij het register van de BT.</p>			

▪ fragment B6

HC: Naessens, de Gewestleider, heeft me al twintig keer gevraagd: Waarom is uw Louis niet bij de Dietse Blauwvoetvendels ? en iedere keer heb ik hem gezegd dat ik u niet wilde dwingen.' (p.348)			
JP: Naessens, der Gauleiter, hat mich schon zwanzigmal gefragt: >Warum ist dein Louis nicht beim Großniederländischen Blaufußfähnlein ?<, und jedesmal habe ich ihm geantwortet, daß ich dich nicht dazu zwingen wollte. (p.333)	N5	WH: Naessens, der Gauleiter, hat mich schon zwanzigmal gefragt: Warum ist dein Louis nicht bei den Dietse Blauwvoetvendels ? Und jedesmal habe ich ihm gesagt, daß ich dich nicht dazu zwingen wollte.(p.388)	E2
De Dietse Blauwvoetvendels was een nationaalsocialistische jeugdbeweging in Vlaanderen. De letterlijke vertaling hiervan komt enigszins absurd over, aangezien in de DT deze beweging niet bekend is en al zeker niet onder deze zelfverzonnen naam, die een doeltaallezer zonder een verdere toelichting niets zal zeggen. Dit voorbeeld toont aan, dat een naturaliserende tactiek juist een vervreemdend effect kan veroorzaken.			
GVD: <u>blauwvoet</u> = 1. (gewestelijk) benaming voor de noordse stormvogel, de stormmeeuw of de zilvermeeuw; vliegt de blauwvoet, storm op zee (aan Rodenbach ontleende zinspreuk); wachtwoord van de Vlaamse nationalisten, voor wie de blauwvoet als symbool van de strijd tegen de verfransing van Vlaanderen fungeert (in Nederland is de blauwvoet als symbool in gebruik geweest bij de nationaalsocialistische jeugd).			

▪ fragment B7.1

HC: 'Vertel het dan op uw toer. Hoe zult ge het, als ge Stormer geworden zijt, doorgeven aan de Knapen ? Begin maar, bij Seynaeve.' (p.336)			
JP: »Erzähl es mal auf deine Art. Wie wirst du es, wenn du > Stürmer < bist, den > Knappen < weitergeben? Fang an bei Seynaeve.« (p.323)	N5 N5	WH: »Dann erzähl es mal mit eigenen Worten. Wie würdest du es, wenn du Stormer geworden bist, an die Knapen weitergeben? Fang einfach mal bei Seynaeve an.« (p.375)	E2 E2

▪ fragment B7.2

HC: Genevoix brulde, men trad aan, de Opperschaarleider verscheen, knappen en kerels vormden een kring. (p.371)			
JP: Genevoix brüllte, man trat an, der Oberscharführer erschien. Knappen und Burschen bildeten einen Kreis. (p.355)	N2 N5	WH: Genevoix brüllte, man trat an, der Oberscharführer erschien, knappen und kerels stellten sich im Kreis auf. (p.414)	N2 E2

De functies binnen de nationalistische beweging waar Louis lid van is geworden worden niet steeds op dezelfde wijze vertaald; zowel JP als WH vertalen 'opperschaarleider' met de Duitse standaardvertaling, waarschijnlijk omdat de Vlaamse term eigenlijk een standaardvertaling van de Duitse term is. Wat betreft de ander functies zien we bij JP een letterlijke vertaling die bovendien een keer wel tussen aanhalingstekens wordt weergegeven, als indicatie dat het hier niet om standaardtermen gaat, naar we kunnen aannemen.

WH handhaaft daarentegen de termen uit de BT, cursief weergegeven. Ze worden in de begrippenlijst toegelicht. Opvallend daarbij is dat in fragment B7.1 de gehandhaafde termen met een hoofdletter worden geschreven, terwijl dit in fragment B7.2 niet het geval is.

NB: In fragment B7.2 hebben beide vertalers de uitdrukking 'op uw toer' geïnterpreteerd als 'op uw manier': 'auf deine Art' (JP) en 'mit eigenen Worten' (WH), terwijl naar mijn mening de betekenis hier 'op uw beurt' moet zijn.

▪ fragment B8

HC: In de bus, bij het raampje vlak achter de rug van de dikke chauffeur **die, een mens mag toch een keer lachen, de oranje tipdas van een kerlinneke als een tulband op zijn hoofd had geknoopt**, zat een donkerharig meisje dat vaag op Bekka leek maar dan in het beschaafde, burgerlijke, tamme. (p.367)

JP: Im Bus, am Fenster direkt hinter dem Rücken des dicken Chauffeurs, saß ein schwarzhaariges Mädchen, das vage Bekka glich, allerdings eher im Kultivierten, Bürgerlichen, Zahmen. (p.351)

O

WH: An einem Fensterplatz direkt hinter dem korpulenten Busfahrer, **der sich, Spaß muß sein, das orangefarbene Halstuch einer kerlinneke wie einen Turban um den Kopf geschlungen hatte**, saß ein dunkelhaariges Mädchen, das eine entfernte Ähnlichkeit mit Bekka hatte, jedoch gesitteter, bürgerlicher, braver wirkte. (p.410)

E2

Door JP's weglating van de 'kerlinneke', valt de betekenis van het stuk eromheen ook weg, vandaar dat hij dit noodgedwongen ook weg heeft moeten laten. Als gevolg moet de doeltaallezer een zeer beeldend fragment missen. WH, die de term handhaaft (deze wordt in de begrippenlijst verklaard), behoudt daarnaast de Nederlandse schrijfwijze door geen hoofdletter te gebruiken. De 'tipdas' wordt vervangen door 'Halstuch', een hyperoniem.

NB1: Het 'donkerharige meisje' wordt bij JP een 'schwarzhaariges Mädchen', terwijl ze bij WH gewoon een 'dunkelhaariges Mädchen' blijft.

NB2: De zinsconstructie van JP blijft heel dicht bij die in de BT, terwijl WH de substantivering uit de BT ombouwt tot een constructie die vlotter loopt. Hierbij moet echter opgemerkt worden dat de constructie in de BT voor moedertaalsprekers ook enigszins kunstmatig aandoet.

Conclusie traditionele realia

Bij de vertaling van realia die te maken hebben met het alledaagse bestaan, hanteert JP vaker letterlijke vertalingen dan WH. In de gevallen waarin beide vertalers voor dezelfde strategie kiezen, zien we bij WH vaker woorden waarvan het bestaan in de DT kan worden aangetoond door middel van websites waarop ze worden gebruikt. Bovendien leidt de letterlijke vertaling van JP in een aantal gevallen tot betekenisverschuiving. Ook kunnen we bij JP enkele weglatingen constateren. De verschillen binnen eenzelfde lokale strategie, de letterlijke vertaling, tonen aan dat de kwalificatie 'naturaliserend' verder gespecificeerd moet worden; behalve deze kwalificatie zou ook moeten worden vermeld of de term bestaat in de doeltaal. Een letterlijke vertaling die een term oplevert die de doeltaallezer wel kan begrijpen, maar die niet bestaat in die taal, is duidelijk minder naturaliserend dan een letterlijke vertaling die wel bestaat in de DT.

Daarnaast vervangt JP de traditionele realia door vaker door middel van hyperoniemen, in gevallen waarin WH deze ofwel handhaaft, ofwel beschrijft.

Wat betreft de namen van horecagelegenheden, worden deze in bijna alle gevallen door JP gehandhaafd, ook in die gevallen waarin de betekenis van de gehandhaafde namen de DT-lezers overduidelijk ontgaat. WH handhaaft de namen wanneer de betekenis uit de BT duidelijk is voor de lezer uit de DT, maar past deze in bijna alle gevallen aan, wanneer een naam een bijzondere betekenis heeft, welke door handhaving of letterlijke vertaling verloren zou gaan voor de DT-lezer. De strategieën van WH zijn in dit opzicht duidelijk naturaliserender te noemen dan die van JP.

In de reeks fragmenten 'In en om het huis- architectuur' hanteert JP afwisselend exotiserende en naturaliserende strategieën, terwijl WH vrijwel uitsluitend naturaliserende strategieën toepast.

Bij de vertaling van de termen die met media hebben te maken, zijn de verschillen in strategie tussen JP en WH heel duidelijk; de voorbeelden tonen aan dat de strategieën van WH veel naturaliserender werken dan die van JP. In de vertaling van WH worden in bijna alle gevallen de titels vertaald en voorzien van een toelichting. De BC wordt daarbij in sommige gevallen onzichtbaar gemaakt. In de vertaling van JP blijft de BC wel duidelijker aanwezig, maar anderzijds worden begrippen die voor de lezer in BC wel duidelijk zijn, maar voor de lezer in de DC (waarschijnlijk) niet, niet verder toegelicht. Wel heeft WH de neiging informatie toe te voegen, terwijl de betekenis eigenlijk al uit de context blijkt. Het uitleggen en toelichten ligt er daarom soms wel erg dik op.

Uit de fragmenten met voorbeelden uit de vertaling van de titels van literaire werken blijkt, dat zowel JP als WH steeds verschillende strategieën aanwenden, wat getuigt van een zekere willekeurigheid. Het feit dat we bij JP vaker handhaving kunnen constateren en bij WH vaker aanpassingen en completering, duidt er echter wel op dat de strategieën van JP eerder neigen naar het exotiseren, terwijl die van WH over de hele linie eerder naturaliserende tendensen vertonen.

Wat betreft de vertaling van citaten uit literaire werken, springen bij de fragmenten uit bestaande werken vooral de weglatingen van JP in het oog. Bij WH is in alle gevallen sprake van adaptatie. De weglatingsstrategie van JP dient waarschijnlijk wel een naturaliserend doel: hij wil de lezers niet confronteren met onbegrijpelijke dichtregels en associaties. Wanneer men er echter vanuit gaat dat een vertaling toch in elk geval qua inhoud zo veel mogelijk van de originele tekst wil weergeven, wat toch een soort van basisprincipe bij vertalingen is dat buiten discussie staat, kan met zekerheid worden vastgesteld dat de naturaliserende strategie van WH in alle opzichten doeltreffender is: bijna alles van de BT wordt behouden in een vorm die met de BT overeenkomt en bovendien begrijpelijk is voor de lezer in de DT.

De tekst uit liedjes waaraan in de BT wordt gerefereerd, wordt zowel door JP als door WH in alle gevallen vertaald door middel van naturaliserende strategieën: de tekst is aangepast om de functie in de BT te behouden en wordt in een vorm weergegeven, die een parallelle constructie is van de BT. Op sommige plaatsen voegt JP nog een extra naturaliserende strategie toe door middel van toevoegingen, die soms overbodig, dat wil zeggen niet strikt noodzakelijk voor een beter begrip van de BT zijn, omdat bijvoorbeeld de betekenis van de BT daarin al impliciet aanwezig is.

De strategieën bij de vertaling van onderwijs- en culturele instellingen zijn bij JP vrijwel steeds exotiserend, terwijl WH naturaliserende strategieën toepast, waarbij regelmatig inconsistentie in het de vertaling van dezelfde begrippen kan worden opgemerkt. De vertaling van WH is er overduidelijk op gericht de DT-lezer uit te leggen wat de begrippen uit de BT inhouden, in tegenstelling tot de vertaling van JP, waarin sommige begrippen letterlijk worden vertaald of behouden, en daardoor een grote kans hebben niet te worden begrepen in de DT.

Bij de vertaling van alle overige instellingen gaat JP evenals WH wel naturaliserend te werk door middel van standaardvertaling en generalisering. Door het weglaten van eigennamen en het wegvallen van connotaties, is de vreemde cultuur hier in beide doeltteksten haast onzichtbaar gemaakt.

De vertaling van de politiek-maatschappelijke begrippen toont wederom aan, dat om te beoordelen tot welke globale strategie lokale strategieën behoren, deze laatste binnen een ruimere context moeten worden bekeken; de handhaving van de begrippen uit de BT heeft zoals aangetoond namelijk geen exotiserende werking, maar maakt juist deel uit van een strategie die tracht de BT begrijpelijker te maken voor de lezer van de DT, zonder de BT daarbij continu aan te passen aan de DT. De handhaving van de begrippen uit de BT door WH heeft bovendien geen exotiserend effect, omdat WH deze begrippen ofwel de eerste keer dat ze deze gebruikt toelicht, of ze heeft opgenomen in de begrippenlijst, of beide. JP blijft vaak letterlijk bij de tekst. Ook hier tonen sommige van zijn letterlijke vertalingen aan dat er een probleem is met de kwalificatie van letterlijke vertaling als naturaliserende strategie, omdat deze juist het tegenovergesteld effect heeft, wanneer hierdoor een onbegrijpelijke term ontstaat.

HOOFDSTUK 4 SOCIAAL-CULTURELE TAALVARIËTEITEN

4.1 Inleiding

Het thema taal loopt als een rode draad door *Het Verdriet van België* en functioneert behalve als communicatiemiddel, ook als onderwerp. De ontwikkeling van hoofdpersoon Louis Seynaeve speelt zich af tegen een historische achtergrond, waarin de taalstrijd in België in alle hevigheid woedt. Louis wordt zich er al schrijvende van bewust dat er verschillende manieren zijn om zich uit te drukken en experimenteert hiermee. Daarbij spelen de verschillen tussen een vorm van standaardtaal en dialect een belangrijke rol.

Over het taalgebruik in *Het Verdriet van België* is in de loop der jaren veel gepubliceerd, onder meer door Guido Geerts, Paul Claes en Graa Boomsma. In een van de recensies die in Nederland verscheen naar aanleiding van de publicatie van het werk, wordt het taalgebruik in *Het Verdriet van België* gekarakteriseerd als ‘ongeciviliseerde volkstaal’, ‘brokstukken van een archaïsche en pathetische cultuurtaal’ met ‘talloze barbarismen’. Claus zelf heeft zijn taal beschreven als ‘een soort Esperanto’, ‘een artificiële taal die niemand spreekt’ en ‘dat rare jargon, dat het Vlaams Nederlands is’. (Geerts 1987: 555)

Vooraf het onderscheid tussen (een vorm van) standaardtaal en de taal in de dialogen speelt op allerlei verschillende niveaus een belangrijke rol in *Het Verdriet van België*, bijvoorbeeld in de taalontwikkeling van Louis en daarmee ook in de ontwikkeling van zijn schrijverschap, als uitdrukking van de politieke en culturele vijandigheden tussen Walen en Vlamingen en als bron van humor en woordspelingen.

Binnen het kader van deze masterproef is vooral dit afwijkende taalgebruik interessant, omdat het bij deze categorie van cultuurspecifieke referenties om specifieke taalvariëteiten van de BT gaat, die een eigen rol spelen binnen het sociolinguïstisch-communicatieve systeem van de BT. Ze refereren aan een specifiek sociaal-culturele diversiteit die in een DT wel (gedeeltelijk) gelijkaardig kan zijn, maar nooit identiek. (Evenepoel & Van Poucke 2009: 92)

Naast een vergelijkende analyse van fragmenten waarin verschillende uitingen van sociaal-culturele variëteiten voorkomen, zal ook taalgebruik worden besproken, dat niet altijd direct regionaal te noemen is, zoals bepaalde woordspelingen en bijnamen, maar dat opvalt omdat het duidelijke verschillen in vertaalstrategie laat zien.

De taalelementen die in de volgende paragrafen aan de hand van tekstfragmenten aan de orde zullen komen zijn:

- A. Het verschil tussen standaardtaal en spreektaal
- B. Uitdrukkingen
- C. Woordspelingen
- D. (Bij)namen

A. Het verschil tussen standaardtaal en spreektaal

Op basis van zijn bestudering van de spelling, syntaxis en morfologie in *Het verdriet van België*, komt Geerts tot de conclusie dat het boek 'in gewoon standaard Nederlands' is geschreven (Geerts 1987: 555). Hij bedoelt daarmee de taal waar verteller Louis Seynaeve zich van bedient, door wiens ogen we het eerste deel van de roman, 'Het Verdriet', zien. Daarnaast zijn er de dialogen, die vrijwel uitsluitend uit spreektaal bestaan.

In het werk worden bewust twee verschillende soorten Nederlands gehanteerd, waarvan de eerste dus de standaardtaal is waarin hoofdpersoon Louis zich uitdrukt, en de tweede een mengeling is van verschillende Vlaamse dialecten, die uitsluitend in de dialogen van de familie Seynaeve uit Walle en omgeving wordt gebruikt:

We moeten kennelijk een onderscheid maken tussen de taal van de dialogen en die van de verteller(s): "Dit boek is voor een groot gedeelte in het algemeen Nederlands geschreven. Alleen in de dialogen is het Vlaams karakter nogal sterk aangezet en ook af en toe in het narratief." (Hugo Claus in Knack 1/9/1983, geciteerd in Geerts 1986:33)

Louis worstelt met zijn taal: van huis uit is hij dialectspreker, maar hij wordt ‘moreel geprest’ tot het gebruik van ‘schoon-Vlaams’ (Geerts 1987: 556). Het conflict tussen standaardtaal en dialect is kenmerkend voor het Vlaanderen uit de tijd waarin de roman speelt en dat nog geen eigen standaardtaal bezit. Louis’ strijd met zijn taal geeft dus tevens uitdrukking aan de strijd van Vlaanderen voor een eigen cultuur en identiteit. Taalpurisme, in de vorm van het vermijden van woorden van Franse oorsprong, is een belangrijk thema hierbij, dat regelmatig aan bod komt, zoals de volgende fragmenten laten zien.

▪ fragment A1.1

HC: Louis moest niet zo pietepouterig doen, vonden ze en Byttebier zei zelfs: ‘Alleen maar omdat gij een specialist wilt zijn in het Schoon-Vlaams en omdat uw Peter ooit een Gouden Medaille voor Voordrachtskunst gewonnen heeft in zijne jonge tijd’. (p.49)			
JP: Louis solle nicht so pingeling sein, fanden sie, und Byttebier sagte sogar: » Nur weil du ein Spezialist für Hochflämisch sein möchtest und dein Paten in seinen jungen Jahren einmal eine Goldmedaille für Vortragskunst gewonnen hat.« (p.49)	NA	WH: Louis solle nicht so pingeling sein, meinten sie, und Byttebier sagte sogar: » Nur weil du ein Spezialist für richtiges Flämisch sein willst und weil dein Paten mal eine Goldmedaille für Vortragskunst gewonnen hat, als er noch jung war.« (p.50)	N3

▪ fragment A1.2

HC: ‘Ja, Zuster,’ zegt zij, helder, precies, in het schoon-Vlaams . (p.165)			
JP: »Ja, Schwester«, sagt sie klar und deutlich auf Hochflämisch . » (p.160)	NA	WH: »Ja, Schwester«, sagt sie, klar, deutlich, in bestem Flämisch . » (p.179)	N3
<p>De oplossingen die door JP worden gekozen zijn <u>aanpassingen</u> naar een model in de doeltaal, waarmee een onderscheid tussen standaardtaal en dialect wordt aangegeven. Met ‘Hochdeutsch’ wordt een soort van ‘algemeen Duits’ bedoeld:</p> <p>Duden: <u>Hochdeutsch</u> = deutsch, wie es nicht den Mundarten od. der Umgangssprache, sondern der allgemein verbindlichen deutschen Sprache entspricht (bes. in Bezug auf die dialektfreie Aussprache).</p> <p>De vertaling van WH heeft daarentegen meer weg van een <u>beschrijving</u>. Bovendien wordt twee keer een verschillende benaming gebruikt, waardoor het verschil tussen standaardtaal en dialect minder duidelijk wordt uitgedrukt. In een verder fragment, bij de bespreking van (bij)namen, zullen we zien dat WH later ook de benaming ‘Hochflämisch’ gebruikt, waardoor het totaal aantal termen voor hetzelfde begrip op drie komt.</p>			

▪ fragment A2

HC: Voor alle veiligheid had hij het papier vastgeprikt met punaises – duimspijkers moet je zeggen , eiste Louis' Peter, maar Louis zei het nooit, hij werd al genoeg uitgelachen om zijn uitspraak. (p.9)			
JP: -- (p.11)	O	WH: Zur Sicherheit hatte Dondeyne das Papier mit punaises , Reißzwecken, festgeheftet. (» Sag nicht immer punaises, wir haben doch ein flämisches Wort dafür «, pflegte Louis' Pate zu sagen, doch das flämische Wort benutzte Louis nie, er wurde schon wegen seiner Aussprache oft genug ausgelacht.) (p.7)	E2 NA NC
Dit fragment, waarin het Vlaamse taalpurisme wordt aangesneden, wordt door JP volledig <u>weggelaten</u> . Daardoor wordt een belangrijk thema in het boek in de doeltaal niet weergegeven: [...] <u>daarmee verdonkeremaant hij wel een betekenislaag uit het boek die direct te maken heeft met twee van de hoofdthema's: het verwerven van een eigen taal, en taal als maaksel, als kunst dus ook. Een betekenislaag die verder ook illustratief is voor het Vlaams-Waals antagonisme [...]. (Jacobs 2008: 32)</u> De <u>aanpassing</u> van WH, waarin de elementen uit de brontaal wel worden weergegeven, bewijst dat dit fragment zeker niet onvertaalbaar is. Wat opvalt bij WH, is dat in haar beschrijvende <u>toevoeging</u> ook andere elementen ongevormd worden: 'eiste Louis' Peter' wordt 'pflegte Louis Pate zu sagen', wat niet letterlijk overeenkomt met de inhoud van de BT. Ook maakt WH zaken explicieter: 'Louis zei het nooit' wordt 'das flämische Wort benutzte Louis nie'.			

▪ fragment A3

HC: Peter zei: 'Staf, gij met uw Frans altijd, zeg liever: duimspijkers. En daarbij, gij zoudt die jongen beter een rekker rond zijn hoofd binden 's nachts, dat zou minder zeer doen, hè, Louis?' Waarop Pa verongelijkt maar (voor één keer) triomfantelijk zei: 'Rekker, rekker, dat is ook geen schoon Vlaams, vader, ge moet zeggen: rubberband of gummiband.' Waarop Peter zich afwendde, als een kat die een rat heeft gevangen in een kloostergang, en zei: 'Wat goed genoeg is voor Guido Gezelle en Herman Teirlinck is goed genoeg voor hun leerling, Hubert Seynaeve, hier aanwezig.' (p.17)			
JP: --	O	WH: Der Pate sagte: »Staf, du immer mit deinem Französisch, sag lieber: Reißzwecken. Und außerdem solltest du dem Jungen nachts lieber Gummilitze um den Kopf binden, das würde nicht so weh tun, nicht wahr, Louis?« Worauf Pa beleidigt, aber (zum ersten Mal) triumphierend sagte: »Gummilitze, Gummilitze, das ist auch kein gutes Flämisch, Vater, es heißt: Gummiband.« Worauf sich der Pate abwandte, wie eine Katze, die in einem Kloostergang eine Ratte gefangen hat, und sagte: »Was für unsere Dichter Guido Gezelle und Herman Teirlinck gut genug ist, ist auch gut genug für meine Wenigkeit, ihren Schüler Hubert Seynaeve.« (p.16)	N5 O NC

Voor dit fragment geldt hetzelfde als voor fragment A2: wederom wordt een belangrijk thema bij JP weggelaten en daarnaast ook de vermelding van de Vlaamse schrijvers, die een grote invloed hebben op de literaire vorming van Louis. WH geeft twee synoniemen 'Gummilitze' en 'Gummiband', een derde is niet voorhanden in de doeltaal en moet dus worden weggelaten. Ook in dit fragment voegt WH iets toe wat we niet vinden in de BT: 'meine Wenigkeit'.

▪ fragment A4

<p>HC: 'Zij heeft last van suizingen in haar oren. Ik zeg: "Zuster, 't komt door 't bombardement." "Nee," zegt ze, "'t is Onze Lieve Heer die naar mij schuifelt.'" 'Fluit,' zei Louis, en BoMama herkende haar mans pedanterie toen hij koppig doorging. 'Schuifelen is Zuidnederlands.' (p.436)</p>			
<p>JP: »Sie leidet an Ohrensausen. Ich sage: >Schwester, das kommt von dem Luftangriff.< >Nein<, sagt sie, >es ist Unser Lieber Herr, der nach mir fiept.<< »Pfeift<<, sagte Louis, und Omama erkannte die Pedanterie ihres Mannes, als er halsstarrig fortfuhr: »Fiepen ist Jägerjargon.<< (p.415)</p>	<p>NA</p>	<p>WH: »Sie hat Ohrensausen. Ich sage: >Schwester, das kommt von den Bombenangriffen.< >Nein<, sagt sie, >das ist unser Herrgott, der nach mir fiept.<< »Pfeift<<, sagte Louis, und Bomama erkannte die Pedanterie ihres Mannes, als Louis starrköpfig fortfuhr; »Fiepen ist Südniederländisch.<< (p.490)</p>	<p>N5</p>
<p>Ook dit fragment toont aan, dat JP de elementen die specifiek zijn voor de Belgische taalsituatie systematisch bewust uit zijn vertaling lijkt te weren. Er is geen enkele objectieve reden te bedenken waarom JP hier niet eenvoudigweg voor een <u>letterlijke vertaling</u> heeft gekozen, die zoals we bij WH zien geen probleem oplevert voor de doeltaallezer. De <u>aanpassing</u> door middel van 'Jägersjargon' heeft eerder een vervreemdend effect op de lezer van de DT, jagers hebben immers absoluut niets te zoeken in <i>Het Verdriet van België</i>. De BT wordt door JP dus duidelijk omgevormd, terwijl deze daardoor juist niet begrijpelijker wordt voor de DT-lezer. De naturaliserende intentie heeft dus een tegenovergesteld effect.</p>			

▪ fragment A5

HC: Hij had vast kippenvel, de Hottentot. Kiekenvlees. (p.252)			
JP: Er hat bestimmt Gänsehaut, dieser Hottentotte. <i>Chair de poule</i> . (p.243)	NA	WH: Er hatte bestimmt eine Gänsehaut, der Hottentotte. (p.277)	O
<p>Als Louis zelf gaat schrijven wordt het taalprobleem acuut:</p> <p style="padding-left: 40px;">Er moet dan gekozen worden tussen de eigen moedertaal, het schoon-Vlaams, het Nederlands van de bloemlezing en Van Dale, de taal van de Vlaamse koppen en van de expressionisten. [...]Louis is Claus niet, heeft dus nog veel te leren en vergist zich derhalve wel eens. Vandaar dat het Nederlands dat hij schrijft iets minder standaard is dan dat van Claus.' (Geerts 1987: 556)</p> <p>Als gevolg hiervan gebruikt Louis soms standaarduitdrukkingen en dialectwoorden naast elkaar. De dialectuitdrukking voor kippenvel wordt door JP vertaald <u>met behulp van een term uit een derde taal</u>, het Frans. Het doel is waarschijnlijk het overbrengen van een Belgische <i>couleur locale</i>. Daarbij doet hij echter de BT onrecht aan: het Frans is weliswaar zeer aanwezig in de BT, maar vervult een heel andere functie dan het dialect, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien. Terwijl Louis in de BT aarzelt tussen standaardtaal en dialect, aarzelt hij in de vertaling van JP tussen standaardtaal en het door vele van de in de roman figurerende personages gehate Frans, wat dus een totaal andere interpretatie is van de BT. In die zin kunnen we constateren dat JP het belang van het onderscheid tussen standaardtaal en dialect niet onderkent. Door de <u>weglating</u> van WH moet de lezer in de doeltaal wel iets missen, maar in elk geval wordt geen verkeerd beeld overgebracht.</p> <p>Het naast elkaar voorkomen van dialect en standaardtaal binnen de stukken waarin de verteller Louis aan het woord is, dient ook nog een ander doel, namelijk om de overgangen van dialoog naar tekst vloeiender te maken:</p> <p style="padding-left: 40px;">[...]om te vermijden dus dat de tegenstelling tussen beide storend zou zijn en het geheel als twee qua stijl volledig aan elkaar vreemde stukken zou overkomen, zijn 'ook af en toe in het narratief' (Claus in Knack 1 september 1983) elementen gebruikt die kenmerkend zijn voor de dialogen (Geerts 1987: 33).</p> <p>NB: JP blijft dicht bij de BT met 'er hat bestimmt Gänsehaut', terwijl dit in de DT niet grammaticaal correct is. Het juiste gebruik in het Duits is 'eine Gänsehaut haben'. (Duden)</p>			

Tegenover het schoon-Vlaams van Louis staat het taalgebruik in de dialogen, waarin de familie Seynaeve en de ander inwoners van Walle en omgeving hun geschiedenis vertellen. Dat doen ze in geen enkel geval in het Standaardnederlands. Binnen de categorie sociaal-culturele taalvariëteiten kan volgens Boves en Gerritsen (1995: 45/46) een onderscheid worden gemaakt tussen dialecten, sociolecten en sociodialecten:

- dialecten: taalvariëteiten die samenhangen met de plaats waar iemand geboren en getogen is.
- sociolecten: taalvariëteiten die zowel samenhangen met sociologische categorieën (bijvoorbeeld sociale klasse) of met biologisch bepaalde categorieën die sociologische consequenties hebben (sekseverschillen, leeftijdverschillen).
- sociodialecten: taalvariëteiten die zowel samenhangen met de sociale groep waartoe iemand behoort als met de streek waar hij of zij vandaan komt .

In een paar gevallen wordt in *Het Verdriet van België* geëxpliciteerd dat het om een specifiek dialect gaat, bijvoorbeeld 'het Kortrijks' (HC: 714), maar meestal gaat het om sociodialecten die omgevormd zijn tot een mengeling van verschillende Vlaamse dialecten, waarin soms het West-Vlaams doorklinkt. Zoals Claus zelf vermeldde in een interview, is de taal van *Het Verdriet van België* 'een artificiële taal die niemand in werkelijkheid spreekt.' (Geerts: 1987). De omschrijving van de taal in dialogen in het werk van Erwin Mortier, onderzocht door Evenepoel en Van Poucke, is in grote mate vergelijkbaar:

(...) een dialectisch aandoende taalvariëteit die niet op één te detecteren dialect teruggaat, maar die veeleer een conglomeraat vormt van kenmerken, eigen aan volkse streektalen, zoals die in Vlaanderen voorkomen. Dat conglomeraat wordt geënt op een niet-dialectisch Nederlands als een substraat van de gebruikte conversatietaal (2009: 93).

Slechts in een klein aantal gevallen wordt ook een fonetische weergave van het dialect gegeven, maar met oog op de verspreiding is een volledig fonetische weergave uitgesloten. De uitgeverij van Claus zit tenslotte in Nederland en het boek moet ook door Nederlanders kunnen worden gelezen (Geerts 1986: 34). De passages waarin dit wel gebeurt, worden door middel van verschillende strategieën vertaald, zoals blijkt uit de volgende fragmenten.

▪ fragment A6

HC: "Ah wel, maske, komt er baa! Da zaain Sjaarels van 't Vraai onderwaais. Mor geef maa ierst nen baiser." (p.26)			
JP: >Ach Dern, kumm to mi! Dat sünd Stümper vom >frien Unnerricht<. Bloss giv mi ierst enen Söten.< (p.28)	NA	WH: Ach, mien Mäd. Kumm bi uns bi! Die Kerrls daa sin Pauker von de kathool'sche Schulen. Aawer eerst `n Bützchen.< (p.27)	NA
<p>Beide vertalers passen de fonetische omschrijving aan de DT aan. Eickmans noemt de daardoor ontstane taal in de <u>adaptatie</u> van JP een 'Übersetzerdialekt' (Eickmans 1990: 512), een omschrijving die zeker ook van toepassing is op de <u>adaptatie</u> van WH. Beide vertalers gaan hier in tegen een vaak geciteerde opvatting van Landers, waarin het vertalen van dialect wordt afgeraden:</p> <p style="padding-left: 40px;">When extended passages in dialect are the case, the best we can hope for is a kind of generalized adaptation to spoken discourse. [...] Dialect is always tied, geographically and culturally, to a milieu that does not exist in the target-language setting. Substitution of an 'equivalent' dialect is foredoomed to failure. The best advice about trying to translate dialect: don't. (Landers 2001: 117, geciteerd in Evenepoel en Van Poucke: 94)</p>			

▪ fragment A7

HC: 'Nee,'zei hij balorig. Kortrijks accent. ' Njie. ' [...] 'Van mij gaan ze nooit iets afdrucken in <i>Mercurius</i> . En ik ben een jaar ouder als gij (kben evjor oeder as gie)!' [...] 'Broeders! Ek ê d'jere U tepresenteeern nen digtre van oenzen tied! ' (714)			
JP: >Nein«, sagte er mürrisch. Mit Kortrijker Akzent. [...] »Von mir drucken sie nichts im <i>Mercurius</i> ab. Und ich bin ein Jahr alter als du.« [...] »Brüder! Ich habe die Ehre, Ihnen einen Dichter unserer Zeit vorzustellen.« (p.667)	O	WH: »Nein«, sagte er gereizt. Kortrijker Akzent. » Najn. « [...] »Von mir drucken sie nie was im <i>Mercurius</i> ab. Und ich bin ein Jahr alter als du.« (Unnich bin ajn Johr ölder as du) [...] »Brüder! Ich hob de Ehr, Ihn 'n Dichter von onsre Zajt zu prösenttern! (p.812)	NA
<p>In dit fragment waagt JP zich niet aan een adaptatie van het Kortrijkse accent. Eickmans noemt de <u>weglating</u> van JP consequent:</p> <p style="padding-left: 40px;">In der Schlußszene werden die mundartlichen Formen konsequenterweise weggelassen, da die ihnen im Original zukommende Funktion (und Wirkung) in der Übersetzung ohnehin nicht auszudrücken gewesen wäre. (Eickmans 1990: 512)</p> <p>Evenals in het vorige fragment, zien we bij WH een <u>adaptatie</u>, die zou kunnen worden verdedigd met het argument dat als volgens Eickmans in fragment A6 een 'Übersetzerdialekt' een goede oplossing was, er geen reden is waarom dit hier niet op zijn plaats zou zijn.</p>			

▪ fragment A8

HC: 'Ik zeg in mijn eigen ,' zei Nonkel Omer ineens plat sprekend, ' ik ga Holst een keer goeiendag gaan zeggen .' (p.231)			
JP: Ich sage mir, sagte Onkel Omer, plötzlich Platt sprekend, » schaust du mal bei Holst rein und sagst ihm Guten Tag .« (p.224)	N5	WH: »Ich hab mer so gesacht «, sagte Onkel Omer, der plötzlich Dialekt sprach, » geh doch mal zo Holst ond sach ehm goden Tach .« (p.255)	NA
De <u>letterlijke vertaling</u> van JP heeft een vervreemdend effect: hoewel erin aangegeven staat dat Onkel Omer dialect ('Platt') spreekt, drukt hij zich uit in een keurig Duits. De <u>adaptatie</u> van WH geeft de functie van de BT beter weer en komt daardoor meer tegemoet aan de DT-lezer. WH gaat in feite nog een stap verder dan de BT, door de laatste zin weer te geven in een fonetisch dialect, terwijl dit in de BT niet wordt gedaan.			

In de dialogen komen barbarismen, archaïsmen, provincialismen en andere rariteiten frequent voor. Geerts zegt hierover in zijn essay *De Taal van het Verdriet van België*:

Deze woorden bepalen in hoge mate de totale indruk die de taal van de roman in zijn geheel bij de lezer achterlaat. Dat is een gevolg van het feit dat ze, juist doordat ze in een Nederlandse tekst voorkomen, gemarkeerd zijn. Ze vallen op, hebben behalve hun referentiële functie (datgene oproepen dat ze noemen) ook een stilistische functie: ze zijn er om de sfeer te bepalen, om de sociale omstandigheden op te roepen waarin ze 'normaal'(ongemarkeerd) voorkomen. (Geerts 1987: 558)

Voorbeelden van deze typerende woorden zijn: gazet, pralinen, telloor, confiture, verdiep, kinders, zwemkom, tasje koffie, peinzen (in de zin van denken), schreien, etc. Ook grammaticale eigenaardigheden van regionale aard behoren hiertoe, bijvoorbeeld het veelvuldig gebruik van 'gij/ge zijt' voor de vervoeging van het werkwoord 'zijn' in tweede persoon enkelvoud, en het achtervoegsel '-ke' als in 'karreke', 'zusterke'. Uiteraard roepen ook deze woorden problemen op bij de vertaling. De vertaler kan de dialectwoorden niet vervangen met synoniemen uit een dialect uit de doeltaal, als die überhaupt al voor handen zouden zijn. De vertaler kan weinig veranderen aan het feit dat de referentiële functie van deze woorden verloren gaat. Uit de verschillende strategieën in de vertaling van de volgende fragmenten, blijkt echter dat er wel op andere niveaus gecompenseerd kan worden, wat de 'onvertaalbaarheid' toch enigszins vermindert.

▪ fragment A9.1

HC: 'Dedju, dedju,' riep Baekelandt. 'Gij zijt een geestigaard. Gij peinst zeker dat een koe een fabriek is? Dat ga ik straks aan Trees vertellen. Dedju, dedju.' (p.37)			
JP: »O jemine«, rief Baekelandt. »Du bist ein Witzbold. Du denkst wohl, daß eine Kuh eine Fabrik ist? Das erzähle ich nachher Trees. O jemine!« (p.38)	N5	WH: »Ach, du grüne Neune«, rief Baekelandt. »Du bis ja ,n Witzbold. Du glaubs wohl, 'ne Kuh is 'ne Fabrik. Das erzähl ich gleich Trees. Nä, nä.« (p.39)	NA

▪ fragment A9.2

HC: 'Wanten, weet gij hoe dat gij vijftig Wallenaars in een konijnenkotje kunt krijgen?' – 'Nee, Dalle.' – 'Door d'r een frietje in te smijten!' Nonkel Robert's vele buiklagen schudden. 'Waar halen ze 't uit? Waar halen ze 't uit?'(p.405)			
JP: »Wanten, weißt du, wie du fünfzig Wallener in einen Kaninchenstall kriegen kannst?« - »Nein, Dalle.« - »Indem du ein Pommes-frites-Stäbchen hineinwirfst!« Onkel Roberts Bauchfalten wabbelten. »Wie kommen sie darauf? Wie kommen sie nur darauf?« (p.387)	N5	WH: »Wanten, weißt du, wie man fünfzig Wallener in einen Karnikkelstall kriegen kann? - »Nö, Dalle.« - »Indem man 'ne Tüte Pommes frites reinwirft!« Onkel Roberts Bauchspeckrollen wabbelten. »Also nein! Auf so was muß man erst mal kommen.« (p.454)	NA
<p>Door zich te bedienen van woorden uit het informele register, geeft WH beide scènes weer in spreektaal, waardoor de oorspronkelijke functie ervan juist wordt uitgedrukt. Zo klinken de woorden van Baekelandt natuurlijker dan in de meer <u>letterlijk</u> vertaalde passage bij JP. Hetzelfde geldt voor de mop van Wanten en Dalle. De vertaling van WH is veel meer een <u>adaptatie</u>, waarin vooral het spreektaalelement en het komische karakter van de BT wordt overgebracht. De vertaling van JP blijft veel dichter bij de BT qua inhoud en vorm, maar slaagt er hierdoor minder in de functie van de BT over te brengen.</p> <p>Zoals we in eerdere fragmenten ook al hebben kunnen opmerken, verandert in de adaptatie van WH een van Claus' 'vreemde' woorden in een gangbaarder begrip: 'buiklagen' wordt 'Bauchspeckrollen'. Het vreemde karakter van het woord in de BT blijft bewaard in de vertaling van JP met 'Bauchfalten'.</p>			

▪ fragment A10

HC: 'Wa vinne van?' bracht zij uit, terwijl haar mond gesperd bleef. (p.100)			
JP: » Wie findet ihr es? « stieß sie hervor, während ihr Mund aufgesperrt blieb. (p.97)	N5	WH: » Hie schinnesche dasch? « brachte sie mit aufgesperrtem Mund hervor. (p.106)	NA
Ook in dit fragment getuigt de <u>adaptatie</u> van WH van een groter inlevingsvermogen in de spreektaalsituatie bij WH. De functie wordt beter overgebracht en is in die zin naturaliserender dan de corrigerende <u>letterlijke vertaling</u> van JP.			

B. Uitdrukkingen**Opmerking vooraf:**

In sommige gevallen worden strategieën voor de vertaling van uitdrukkingen aangeduid met N2, wat normaalgesproken voor 'standaardvertaling' staat. In deze paragraaf wordt hiermee verwezen naar idiomatische uitdrukkingen die als standaardvertaling kunnen worden beschouwd. Uiteraard zijn er steeds meerdere standaardvertalingen mogelijk.

▪ fragment B1

HC: In 't putje van de winter was het en ik lag in bed met een buik van hier tot ginder . (p.106)			
JP: Es war mitten im Winter , und ich lag mit einem Bauch von hier bis da im Bett. (p.102)	N4 N5	WH: Es war mitten im Winter , und ich lag im Bett, mit so einem Bauch . (p.113)	N4 NA
In beide gevallen gaat het om idiomatische uitdrukkingen, die door beide vertalers in het eerste geval worden vervangen door een <u>algemenere uitdrukking</u> . In het tweede geval levert de <u>letterlijke vertaling</u> van JP een uitdrukking op die in de DT niet bestaat, terwijl WH de betekenis van de uitdrukking in de BT uitdrukt door middel van een <u>adaptatie</u> van hetzelfde spreektaalregister als de BT.			

▪ fragment B2

HC: 'Zeg wat dat ge in uw mouw hebt!' riep BoMama verschrikt en streng. (p.321)			
JP: »Sag, womit du hinter dem Berge hältst!« rief Omama erschrocken und streng. (p.308)	N2	WH: » Jetzt rück schon damit raus! Was hast du wirklich vor? « rief Bomama erschrocken und streng. (p.358)	N3
<p>In dit fragment vertelt Nonkel Florent in verkapte woorden dat hij plannen heeft om via Frankrijk naar Engeland te gaan. Bomama sommeert hem tot openheid. De gewestelijke uitdrukking 'het in de mouw hebben' betekent volgens GVD 'niet oprecht zijn' en volgens WCT 'niet te vertrouwen zijn', maar wordt hier waarschijnlijk eerder gebruikt in de zin van 'zeg wat je van plan bent'. Deze betekenis wordt door beide vertalers weergegeven; JP vervangt de uitdrukking door middel van de <u>idiomatische uitdrukking</u> 'mit etwas hinter dem Berg halten', wat 'etwas Wesentliches verschweigen' betekent (Duden). WH's vertaling is <u>beschrijvend en expliciet</u>.</p>			

▪ fragment B3

<p>HC: 'Brussel is altijd een Vlaamse stad geweest!' 'Dat gaat ge daar in 't Frans moeten uitleggen,' zei een practicus. 'Ik zou er het Vlaams inkloppen!' brieste Papa. 'Staf, ge zijt in de lijm aan 't schijten,' zei Felix de coiffeur. (p.331)</p>			
JP: »Brüssel ist immer eine flämische Stadt gewesen!« »Das mußst du denen dort auf französisch deutlich machen«, sagte ein Praktiker. »Denen werde ich Flämisch beibringen! « schnaubte Papa. »Staf, das ist alles Kacke «, sagte Felix der Friseur. (p.317)	N4 N2	WH: »Brüssel war immer eine flämische Stadt!« »Das wirst du denen dort aber auf Französisch erklären müssen«, sagte ein Pragmatiker. »Ich würde ihnen das Flämische einprügeln! « schnaubte Papa. »Staf, red keinen Stuß «, sagte Friseur Felix. (p.368)	N5 N2
<p>Beide regionale uitdrukkingen worden vervangen door <u>varianten uit de doeltaal</u>, die echter niet steeds tot hetzelfde stijlregister horen als de BT. Het 'beibringen' van het Vlaams in de vertaling van JP is een stuk gematigder en algemener tegenover het 'inkloppen' in de BT. Het 'einprügeln' in de vertaling van WH komt dichterbij de oorspronkelijke betekenis. Bij de vertaling van de tweede uitdrukking is het WH die een <u>idiomatische uitdrukking</u> gebruikt, die op een ander niveau functioneert dan de BT, terwijl de vertaling van JP qua stijl dichterbij de BT blijft.</p>			

▪ fragment B4

<p>HC: 'Noem haar maar gerust. Haal maar weer oude koeien uit de gracht,' zei Nonkel Armand. 'Dat komt omdat ge met oude koeien omging,' zei Tante Violet. 'Omgaat,' zei Meerke. (p.475)</p>			
<p>JP: »Nenn ruhig ihren Namen. Zieh mal wieder alte Kühe aus der Gracht«, sagte Onkel Armand. »Das fällt dir jetzt ein, weil du mit alten Kühen umgegangen bist«, sagte Tante Violet. »Umgehst«, sagte Meerke. (p.451)</p>	N5	<p>WH: »Sprich ihn nur aus. Wärm nur die alten Geschichten wieder auf«, sagte Onkel Armand. »Wenn es bei den alten Geschichten geblieben wäre«, sagte Violet. »Ja, nicht nur die alten Geschichten sind alt«, sagte Meerke. (p.537)</p>	N2 + NA
<p>De uitdrukking in de BT is een variant op 'oude koeien uit de sloot halen', een uitdrukking die in letterlijke zin niet bestaat in de DT. In het <i>Groot Uitdrukkingenwoordenboek</i> wordt opgemerkt dat het een oer-Hollandse zegswijze is; in de grote westerse talen bestaat er geen zegswijze met een vergelijkbaar beeld. Het <i>Woordenboek der Nederlandsche Taal</i> vermeldt ook nog de variant 'Oude koeien uit de gracht halen/trekken', die vooral in Zuid-Nederland voor zou komen. In het Vlaams kan men volgens K. ter Laans <i>Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen</i> ook 'oude peerden uit de gracht halen'.⁷</p> <p>Toch levert de <u>letterlijke vertaling</u> van JP waarschijnlijk even weinig problemen op voor de DT-lezer als voor de BT-lezer, die het immers ook moet doen met een afwijkende uitdrukking. De vervanging van WH door middel van een <u>standaardvertaling</u> heeft tot gevolg dat ook de tekst die erop volgt moet worden aangepast, waardoor dus veel meer in de BT wordt ingegrepen en ook de betekenis ervan enigszins wordt aangepast.</p>			

⁷ <http://www.onzetaal.nl/advies/oudekoeien.php>

▪ fragment B5.1

HC: 'Staf, ge kunt mijn kloten kussen, ' zei Nonkel Florent. 'Hebben we gewonnen of niet? Is er een in mijn muit geraakt?' (p.126)			
JP: »Staf, du kannst mich am Arsch lecken «, sagte Onkel Florent. »Haben wir gewonnen oder nicht? Ist einer in meinem Kasten gelandet?« (p.122)	N2	WH: »Staf, du kannst mich am Arsch lecken «, sagte Onkel Florent. »Haben wir gewonnen oder nicht? Ist die Pille auch nur einmal in meinem Tor gelandet?« (p.135)	N2

▪ fragment B5.2

HC: 'Chef, 't was om een beetje met uw kloten te spelen ,om te lachen." (p.134)			
JP: >Chef, wir wollten Ihnen nur ein Bären aufbinden und darüber lachen.< (p.130)	N2	WH: >Chef, wir wollten Sie nur ein bißchen hochnehmen und was zu lachen haben.< (p.145/146)	N2

Uit deze fragmenten blijkt, dat de aanduiding van de strategie 'standaardvertaling' (wat hier dus 'idiomatische uitdrukking' betekent) ontoereikend is om aan te geven wat er precies gebeurt in de vertaling. Zowel fragment B5.1 als B 5.2 zijn voorbeelden van vertalingen door middel van idiomatische uitdrukkingen, maar in het eerste fragment blijven beide vertalers qua stijlniveau dicht bij de BT. Het eerste fragment toont dus aan dat een naturaliserende strategie niet ten koste hoeft te gaan van een verschil in stijlregister. In het tweede fragment daarentegen, wordt in beide vertalingen een soort van censuur opgelegd; de overduidelijke vulgariteit van de uitdrukking in de BT wordt absoluut niet overgebracht. Bovendien ontstaat in fragment B5.2 bij JP betekenisverschuiving, zoals de woordenboekomschrijving aantoont:

VDDN: jmdm. einen Bären aufbinden = iem. iets op de mouw spelden

NB: In fragment B5.1 blijft de vertaling van JP dichter bij het dialectwoord 'muit' dan WH met haar algemenere vertaling 'Tor', die overigens wel wordt gecompenseerd door middel van 'die Pille'.

Overigens moet bij de bespreking van regionale uitdrukkingen ook vermeld worden, dat niet alleen de vertaling, maar ook de interpretatie zelf en het begrijpen van uitdrukkingen en werkwoorden problemen op kan leveren voor de vertaler. Dit veroorzaakt soms foutjes, zoals de volgende voorbeelden laten zien.

- Wanneer tante Nora Louis zegt dat ze alleen maar goed is ‘om te **pissen** en te zeveren’ (HC: p.546), bedoelt ze waarschijnlijk niet wat beide vertalers ervan maken. De betekenis van ‘pissen’ is hier die van ‘zaniken’ of ‘leuteren’ (GVD), terwijl ‘pinkeln’ alleen de betekenis van ‘plassen’ heeft (VDDN).

JP: ich bin nur da zum Pinkeln und zum Schwätzen (p.516)

WH: ich tauge nur zum Pinkeln und zum Schwafeln (p.617)

- Dat geldt ook wanneer Dalle aan Wanten ‘een **straf historietje**’ wil vertellen (HC: p.406). Waar in de brontekst een ‘sterk verhaal’ wordt bedoeld, wordt dit vertaald met ‘voor straf’ (JP) en ‘erg’ (WH), wat overigens wel de woordenboekvertaling is die in GVD wordt gegeven.

JP: ich will dir zur Strafe einmal eine flämische Geschichte (p.387)

WH: ich erzähl dir jetzt mal ‘ne schlimme flämische Geschichte!« (p.454)

- Ook het gebruik van werkwoorden in dialectvorm kan problemen opleveren voor de vertaler. Het Vlaamse ‘zetten’ wordt in combinatie met ‘bril’ door JP overduidelijk onjuist geïnterpreteerd, wat een vermakelijke constructie oplevert. WH begrijpt de nuances tussen ‘zetten’, ‘opzetten’ en ‘gaan zitten’ wel. In het fragment wordt een bevalling beschreven.

HC: Bij onze Alfons heb ik niks gevoeld, niksmendalle. ‘k Ga naar achter, ik zet mij op de bril , ik zeg: Tiens, wat krijgen we nu? en hij rolde er uit.’ (p.30)	
---	--

JP: Bei meinem Alfons habe ich nichts gemerkt, überhaupt nichts. Ich gehe nach hinten, setze meine Brille auf , sage: >Tiens, was haben wir denn da?< und er flutscht heraus.« (p.32)	WH: Bei unserem Alfons hab ich nichts gemerkt, rein gar nichts. Ich geh nach hinten, setz mich aufs Klo , ich sag: Nanu, was ist denn jetzt los? und er flutscht aus mir raus.« (p.31)
--	---

C. Woordspelingen

▪ fragment C1

HC: Jezus, in zijn goedertierenheid – Meerke zei altijd: goedertierigheid . Omdat zij gierig was? – aanvaardt elk gebed. (p.31)			
JP: Jesus in seiner Barmherzigkeit – Meerke sagte immer > Barmherzensheit <, weil sie ziemlich herzlos war – akzeptiert jedes Gebet. (p.33)	NA	WH: Jesus in seiner großen Barmherzigkeit – wenn Meerke das Wort aussprach, klang es immer klebrig wie: Baumharzigkeit – akzeptiert jedes Gebet. (p.33)	NA
Zowel JP als WH behouden de functie van de BT door middel van een <u>adaptatie</u> die in de DT een woordspeling is. In beide gevallen wordt sterk afgeweken van de letterlijke inhoud van de BT. Er is dus sprake van een vorm van naturalisatie die vrij ver gaat.			

▪ fragment C2

HC: 'Dat is toch iets dat ze alleen kan beslissen,' zei Tante Hélène snibbig. 'Ons broer zit er ook voor iets tussen .'			
' Tussen, tussen, zeg dat wel ' (p.130/131)			
JP: »Das muß sie schließlich selbst entscheiden«, sagte Tante Hélène schnippisch. »Unser Bruder hat da auch ein Wörtchen mitzureden .« » Mitzureden, du hast gut reden .« (p.126)	NA	WH: »Das kann sie ja wohl selbst entscheiden«, sagte Tante Hélène schnippisch. »Und unser Bruder hat ja auch noch die Hand im Spiel .« » Die Hand im Spiel. Nicht nur die Hand .« (p.141)	NA
Ook in dit fragment zien we bij beide vertalers een <u>aanpassing</u> van de woordspeling, die ten koste gaat van de letterlijke betekenis. Bij WH blijft wel de seksuele connotatie van de BT behouden. WCT: <u>Ergens voor (n)iets tussen zitten</u> = ergens (n)iets mee te maken hebben.			

▪ fragment C3

<p>HC: Waarom schiet mij dit te binnen? Omdat het, net als bij Mama tegenover mij, met overspel te maken heeft, iets wat je over moet spelen omdat het spel de eerste keer mislukt is. (p.455)</p>			
<p>JP: Warum fällt mir das alles ein? Weil es wie bei Mama etwas mit einem Seitensprung zu tun hat, mit etwas, das man nochmal spielen muß, weil das Spiel das erste Mal nicht geklappt hat. (p.432)</p>	N5	<p>WH: Warum fällt mir das jetzt ein? Weil es, wie bei Mama mir gegenüber, mit Fremdgehen zu tun hat. Weil es zu Hause nicht mehr geht, geht man zu Fremden. (p.512)</p>	NA
<p>De <u>aanpassing</u> van WH is duidelijk een verdergaande vorm van naturalisatie dan de <u>letterlijke vertaling</u> van JP. Door 'overspel' met 'Seitensprung' te vertalen, gaat de woordspeling uit de BT verloren. In de vertaling van WH wordt een parallelle woordspeling tot stand gebracht door middel van 'Fremdgehen'.</p>			

▪ fragment C4

<p>HC: 'Zijn er geen vette bij?' vroeg zij. Boeken met vetvlekken? Zeer dikke boeken? 'Vette!' zei zij en haar ongaaf gezicht met de natte gezwollen lippen kwam hem raadselachtig voor. (p.536)</p>			
<p>JP: Sind keine scharfen dabei?« fragte sie. »Scharfe Bücher?« --- (p.505)</p>	NA/O	<p>WH: »Sind keine saftigen dabei?« fragte sie. Bücher mit Saftflecken? Oder was meinte sie? » Saftige«, sagte sie, und ihr unregelmäßiges Gesicht, mit den feuchten, vollen Lippen, kam ihm rätselhaft vor. (p.606)</p>	NA
<p>In dit fragment probeert de tante van Louis hem te verleiden, wat begint met een verwijzing naar erotische lectuur, die zij 'vette' boeken noemt. Het in verband brengen van 'vet' met 'dik' door Louis, komt in de vertaling van JP te vervallen, terwijl WH een vergelijkbare woordspeling door middel van 'saftig' en 'Saftflecken' tot stand brengt.</p>			

▪ fragment C5

HC: 'Kardinaal Mercier,' zei Leevaert. 'Kardinaal Merci ,' zei Papa. (p.381)			
JP: »Kardinal Mercier, sagte Leevaert. »Kardinal Mercier , sagte Papa. (p.365)	NA	WH: »Kardinal Mercier«, sagte Leevaert. »Kardinal Merci , sagte Papa. (p.427)	N5
<p>De woordspeling die hier wordt gemaakt op de figuur van kardinaal Mercier wordt door JP <u>aangepast</u> tot een eenvoudige herhaling, terwijl bij de <u>handhaving met een interne aanpassing</u> van WH deze heel eenvoudig behouden blijft. Wellicht betreft het onzorgvuldigheid van de kant van de vertaler. Aan de andere kant wijst Eickmans er op dat er zoveel weglatingen in de vertaling van JP zijn aan te tonen, dat het de vertaler eerder 'die nötige Sensibilität' ontbreekt (Eickmans 1990: 522). Met betrekking tot dit specifieke fragment schrijft Eickmans verder:</p> <p style="padding-left: 40px;">[...]der niederländische Text [enthält] einen sarkastischen politischen Kommentar, die Übersetzung hingegen eine völlig unsinnige Wiederholung, ein debiles Nachlappern. (Eickmans 1990: 552)</p> <p>JP's vertaling van de sociolinguïstische elementen in het algemeen wordt door Eickmans scherp bekritiseerd:</p> <p style="padding-left: 40px;">[Es] lässt sich allgemein festhalten, dass die Übersetzung als Ganzes die Spannweite sprachlicher Variation, die für die sprachlich-stilistische Wirkung des Originals von ganz wesentlicher Bedeutung ist, nicht widerspiegelt. Damit ist ein entscheidender Aspekt, der sprachlichen Realität Belgiens, oder besser Flanderns, in der Übersetzung nicht nachvollziehbar. (Eickmans 1990: 552)</p>			

D. (Bij)namen

Om een beter overzicht te hebben van de verschillende strategieën met betrekking tot de vertaling van (bij)namen, zijn de belangrijkste en de in het boek meest voorkomende daarvan op een rijtje gezet in de volgende tabel.

▪ Tabel 4D1

	HC	JP		WH	
1	Zuster Econome (p.16)	Schwester Econome (p.17)	E5	Schwester Ökonomin (p.15)	N5
2	Zuster Koedde (p.242)	Schwester Koedde (p.233)	E5	Schwester Frost (p.266)	N5
3	de Kei (p. 294)	[der] Granit (p.282)	N5	[der] Eiko (p.325)	NA
4	Snotje (p.358)	Snotje (p.343)	E1	»Schlitzohr« (p.400)	NA
5	Bomama (p.24)	Omama (p.26)	N2	Bomama (p.24)	E1
6	Nonkel (p.581)	Onkel (p.548)	N5	Onkel (p.658)	N5
7	Vuile Sef (p.310)	Schmutzfink Sef (p.298)	NA	Dreckige Sef (p.345)	N5
8	Hespe (p.282)	Hespe (p.271)	E4	Hespe (p.312)	E4
9	Roel de Ram (p.647)	Roel der Hammel (p.609)	N5	Roel der Widder (p.736)	N5
10	Jos Muziek (p.647)	Jos Muziek (p.609)	E1	Jos, der Musikant (p.736)	N3

Aan deze voorbeelden zien we duidelijk dat JP vaker (bij)namen handhaaft en WH deze vaker vertaalt. Wanneer ze wel vertaald worden bij JP, dan gebeurt dat over het algemeen vrij letterlijk. Sommige namen worden door WH vervangen door middel van adaptatie. De enige naam die door WH wordt gehandhaafd is die van 'Bomama', wat verwijst naar 'bomma', het Vlaamse woord voor 'oma'. JP's vervanging door middel van 'Omama', in het Duits kindertaal voor grootmoeder, komt overeen met de betekenis en functie van de term uit de BT. Bij sommige van de bijnamen, in de bovenstaande tabel vet gemarkeerd, is het belangrijk om te zien hoe deze functioneren binnen de context van de brontekst en doelteksten. Deze worden in de volgende fragmenten toegelicht.

▪ fragment D1.1

<p>HC: En de nieuwe Zuster (een asperge[...], die Zuster Thérèse heet maar algauw om haar koud gezicht Zuster Koedde genoemd, ‘koude’ op zijn Brugs uitgesproken, een kwieke vloek, Koedde) dook op in de kapel waar Louis op zijn knieën zat, zij kwam los van de muur als de heilige Theresa uit haar nis. (p.242)</p>	
<p>JP: Und die neue Schwester (eine Bohnenstange [...], die Schwester Thérèse hieß, die aber schon bald wegen ihres kalten Gesichts Schwester Koedde->Kälte - genannt wurde; im Brügger Dialekt ist >Koedde< ein knapper Fluch) – sie tauchte in der Kapelle auf, in der Louis auf den Hacken saß, wobei sie sich aus der Wand wie die heilige Theresa aus ihrer Nische löste. (p.233/234)</p>	<p>WH: Und die neue Schwester (eine Hopfenstange mit Brügger Akzent, [...])die Schwester Thérèse heißt, aber schon bald wegen ihres kalten Gesichts Schwester Frost genannt wurde) erschien in der Kapelle, wo Louis beim Knien auf den Fersen saß, sie löste sich von der Wand wie die heilige Theresa aus ihrer Nische. (p.266)</p>

▪ fragment D1.2

<p>HC: [...]de kleur van de wallen onder haar ijskoedde ogen,[...].(p.248)</p>			
<p>JP: [...]die Farbe der Ringe unter ihren eiskalten Augen,[...] (p.239)</p>	<p>N5</p>	<p>WH: [...]der Farbe der Ringe um ihre frostigen Augen,[...] (p.273)</p>	<p>NA</p>
<p>Zoals we in de tabel al zagen, <u>handhaaft</u> JP de naam zelf en vertaalt hij alleen ‘zuster’, een gedeeltelijk exotiserende strategie. Het <u>vervangen</u> van ‘op zijn Brugs uitgesproken’ door ‘im Brügger Dialekt’ is daarentegen een naturaliserende strategie die zeker niet overbodig is: de DT-lezer weet immers niet hoe een Brugs accent klinkt. Maar in het overige stuk <u>adapteert</u> hij de tekst: van de volzin en de twee bijzinnen wordt een lopend geheel gemaakt, dat niet meer geheel overeenkomt met de betekenis in de BT, terwijl de tekst zonder deze adaptatie niet minder begrijpelijker zou zijn geweest voor de DT-lezer.</p> <p>WH <u>licht toe</u> dat er sprake is van een dialect om door middel van ‘mit Brügger Akzent’. Ook in haar vertaling wordt de woordvolgorde omgedraaid om tot een samenhangend geheel te komen. Opvallend hierbij is dat een gedeelte van de tekst is <u>weggelaten</u>, wat over het geheel van de vertaling van WH genomen zeer zeldzaam is.</p> <p>Het al dan niet aanpassen van de naam ‘Koedde’ heeft ook gevolgen voor de rest van de tekst. Fragment D1.2 bouwt verder op fragment D1.1, waarbij de letterlijke vertaling van JP weergeeft van het opmerkelijke adjectief in de BT, dat refereert aan Zuster Koedde, terwijl de vertaling van WH een logisch gevolg is van haar adaptatie van de naam in fragment D.1.1.</p>			

▪ fragment D2

<p>HC: Het was voor het eerst dat Daels opstellen nakeek. Had hij van zijn voorganger, Snotje, dan niet gehoord dat Louis Seynaeve de primus inter pares was in opstel? (p.358)</p>	
<p>JP: Es war das erste Mal, daß Daels Aufsätze nachsah. Hatte er denn nicht von seinem Vorgänger Snotje gehört, daß Louis Seynaeve der Primus inter pares bei Aufsätzen war? (p.343)</p>	<p>WH: Es war das erste Mal, daß Daels Aufsätze benotete. Hatte er denn von seinem Vorgänger, »Schlitzohr«, nicht gehört, daß Louis Seynaeve der Primus inter pares im Aufsatz war? (p.400)</p>
<p>Door de <u>handhaving</u> van 'Snotje' door JP gaat een komische connotatie verloren. De <u>adaptatie</u> van WH brengt wel over dat de bijnaam een speciale betekenis heeft, maar heeft niets te maken met de betekenis van de bijnaam in de BT.</p> <p>VDDN: <u>Schlitzohr</u> = (informeel; pejoratief) leperd, sluwerd; sluwe vos.</p>	

▪ fragment D3

<p>HC: 'Maar wij noemen hem: de Kei.'(p.294)</p>			
<p>JP: »Aber wir nennen ihn den >Granit<.«(p.282)</p>	<p>N6</p>	<p>WH: »Aber wir nennen ihn: den Eiko. Die Abkürzung von Eierkopf« (p.325)</p>	<p>NA</p>
<p>In principe passen beide vertalers een naturaliserende strategie toe. JP doet dit met een <u>vervanging door middel van een andere term</u>, die zich qua betekenis dicht bij de term in de BT bevindt.</p> <p>VDDN: <u>Granit</u> = graniet(steen)</p> <p>De <u>adaptatie</u> van WH gaat nog een stap verder, de bijnaam 'de Kei' wordt geïnterpreteerd als eierhoofd en op die manier vertaald en vervolgens afgekort om toch vormgelijkenissen te behouden met de BT.</p>			

▪ fragment D4

<p>HC: Zij was evenwel zodanig in de war vanwege de niet verschenen Hesper (zo geheten omdat hij vaak in cafés verklaarde dat het mooiste van een vrouw haar hespen, hammen in het schoon-Vlaams, waren) dat zij de tweede straat rechts insloeg. (p.282)</p>			
<p>JP: Sie war freilich wegen des nicht erschienenen Hesper (so genannt, weil er in Kneipen oft erklärte, daß das Schönste an einer Frau ihre hat <i>hespen</i>, auf Deutsch also ihre Schinken, seien) noch so durcheinander, daß sie in die zweite Straße rechts einbog. (p.271)</p>	<p>N3</p>	<p>WH: Sie war jedoch noch so durcheinander wegen des nicht erschienenen Hesper (der diesen Spitznamen trug, weil er in Kneipen oft erklärte, das schönste an einer Frau seien ihre <i>hespen</i>, auf Hochflämisch die Bezeichnung für Schinken), daß sie in die zweite Straße rechts einbog. (p.312)</p>	<p>NA</p>

Fragment D4 toont aan dat het belangrijk is om strategieën binnen hun context te bestuderen: weliswaar handhaven zowel JP als WH de bronterm met een interne aanpassing, deze wordt cursief gedrukt, maar in beide gevallen wordt ook een beschrijving ervan gegeven.

Opvallend hierbij is, dat bij JP het ‘Schoon-Vlaams’ volledig wegvalt en wordt vervangen door ‘auf Deutsch also’, terwijl de benaming ‘Hochflämisch’ van WH hier niet klopt: ‘hespen’ is immers geen ‘schoon-Vlaams’, maar juist dialect. Gezien haar voorgaande, steeds wisselende vertaling van deze term, is het mogelijk dat WH dit begrip onjuist interpreteert.

▪ fragment D5

<p>HC: Overigens Louis, Louis...’ Peter proefde de naam, spuwde hem uit. ‘Ik ben nooit voor die naam geweest.’ ‘Hij is genoemd naar Constance’s peter, vader.’ [...] ‘Ge zoudt uzelf ook Lode kunnen noemen.’ (Lode! Iemand van lood? Nooit!) ‘Dat is natuurlijk Vlaamser,’ zei Papa. (p.361)</p>			
<p>JP: Übrigens, Louis, Louis...« Er kostete den Namen und spuckte ihn aus. »Ich bin immer gegen diesen Namen gewesen.« »Er ist so nach Constances Paten genannt worden, Vater.« [...] »Du könntest dich auch Lode nennen.« (--) »Das ist natürlich flämischer«, sagte Papa. (p.346)</p>	<p>N5 O</p>	<p>WH: Übrigens, Louis, Louis...« Der Pate kostete den Namen, spuckte ihn aus. »Dieser Name hat mir noch nie gefallen.« »Wir haben ihn nach Constances Paten genannt, Vater.« [...] »Du könntest dich auch Lodewijk nennen oder einfach Lode.« (Lode! Wie klingt denn das. Niemals!) »Das ist natürlich flämischer«, sagte Papa. (p.404)</p>	<p>N5 NC</p>
<p>Het is niet zeer waarschijnlijk dat een DT-lezer weet dat Lodewijk de Nederlandstalige versie is van Louis. De <u>letterlijke vertaling</u> van JP werkt dus vervreemdend. Het <u>weglaten</u> van de zin die volgt op Lode, is zeker bedoeld om verdere verwarring te voorkomen. In de vertaling van WH wordt ter verklaring eenvoudigweg de volledige naam Lodewijk <u>toegevoegd</u>, zodat ook de rest van het stuk begrijpelijk is.</p>			

▪ fragment D6

HC: 'Nonkel, ik ben het, Louis.' 'Nonkel, ik ben het, Omer,' antwoordde hij dan sereen. 'Louis, Staf zijn zoon.' 'Met zijn staf in de hand gaat de heilige Jozef door het land.' (p.581)			
JP: »Onkel, ich bin es, Louis.« »Onkel, ich bin es, Omer«, war die Antwort. »Louis, der Sohn von Staf.« »Mit seinem Stab in der Hand zieht der heilige Josef durchs Land.« (p.548)	N5 O	WH: »Onkel, ich bins, Louis.« »Onkel, ich bins, Omer«, antwortete er dann friedlich. »Louis, der Sohn von Staf.« Er verfiel in den Dialekt, in dem »Staf« Stab bedeutet. »Mit `m Staf in de Hand geht de Heil'ge Joseph dorchs Land.« (p.658)	NA NC
<p>De vertaling van WH is in meerdere opzichten naturaliserender dan die van JP. Ten eerste wordt het taalgebruik <u>aangepast</u> aan het spreektaalniveau. Ten tweede wordt een gedeelte van de tekst <u>geadapteerd</u> om de woordspeling met de naam in de BT over te kunnen brengen. Daardoor laat WH de Onkel in een dialect spreken, terwijl hier in de BT geen expliciete tekenen van te vinden zijn. 'Staf' bestaat niet in de doeltaal. Doordat 'Nonkel' zogenaamd in het dialect spreekt, wordt gesuggereerd dat 'Staf' Vlaams dialect is voor het Duitse 'Stab'. Al met al is de oplossing vrij omslachtig te noemen.</p> <p>De vertaling van JP is <u>letterlijk</u> en laat meer over aan de verbeelding van de DT-lezer om de connectie tussen 'Staf' en 'Stab' te ontdekken. De manier waarop het antwoord wordt gegeven is <u>weggelaten</u> in de vertaling van JP.</p>			

4.2 Conclusie sociaal-culturele taalvariëteiten

De strategieën die bij de vertaling van de verschillende taalelementen worden gehanteerd zijn bij beide vertalers vrijwel uitsluitend naturaliserend, met uitzondering van JP's vertaling van de (bij)namen.

In de fragmenten die we hebben gezien met betrekking tot het onderwerp taalpurisme, kunnen we bij JP zowel volledige adaptatie als letterlijke vertaling en weglatingen constateren, strategieën die allemaal als doel hebben een begrijpelijke DT weer te geven. Dit gaat in een aantal gevallen ten koste van de betekenis van de BT. De kritiek van Eickmans op het systematisch verdoezelen door JP van de sociaalhistorische achtergronden van de BT wordt ook duidelijk aangetoond in de geciteerde tekstfragmenten. Het enige opzicht waarin JP oog heeft voor de maatschappelijke aspecten van de taalsituatie in België, uit zich in zijn duidelijke vertaling van het begrip 'schoon-Vlaams', terwijl de vertaling van WH wat betreft dit specifieke begrip inconsistent genoemd kan worden.

In de overwegend adapterende vertaling van WH treffen we meer sporen aan van de BT, soms in combinatie met een beschrijvende uitleg, waardoor de BT niet alleen begrijpelijk wordt gemaakt voor de lezer, maar deze laatste bovendien iets meekrijgt van de maatschappelijk-historische context van de doeltekst. Door de vele weglatingen van JP, bijvoorbeeld discussies over welk woord er nu juist wel of niet moet worden gebruikt, verdwijnt dit aspect. Het sterk naturaliserende voorbeeld van JP's vervanging van 'Zuidnederlands' door 'Jägerjargon' werpt de vraag op in hoeverre een dergelijke naturalisatie eigenlijk een tegemoetkoming is aan de DT-lezer, aangezien hem/haar belangrijke informatie over de BT wordt ontzegd.

Wat de vertaling van dialect en spreektaal betreft, is het belangrijkste onderscheid tussen de twee onderzochte doelteksten, dat deze bij WH vaker aangepast worden en duidelijke kenmerken van spreektaal meekrijgen. In de vertaling van JP wordt het verschil tussen de twee taalniveaus vaak niet geëxpliciteerd, waardoor ook deze belangrijke betekenislaag van het boek deels verloren gaat.

In de fragmenten in de roman waar het gesproken dialect op fonetische wijze wordt weergegeven, vertaalt WH dit altijd met een parallel 'Übersetzerdialekt', waarmee ze ingaat tegen de opvatting van Landers dat dialect beter niet kan worden weergegeven. Bij JP zien we dit slechts een enkele keer.

Ook bij de vertaling van uitdrukkingen zijn de strategieën van beide vertalers naturaliserend, waarbij WH vaak explicieter is dan JP, die veelal compacter vertaalt door middel van standaarduitdrukkingen. Voor beide vertalers geldt, dat wanneer ze de BT vervangen door middel van een idiomatische uitdrukking uit hun DT, deze niet altijd op hetzelfde stijlniveau functioneren als de uitdrukking in de BT. Waar JP uitdrukkingen vaak letterlijk vertaalt, past WH deze vaker aan, wat tot gevolg heeft dat ook de tekst die direct op de aanpassing volgt, moet worden gemodificeerd en het resultaat dus een ingrijpendere verandering van de BT is.

Binnen de categorie woordspelingen kunnen we concluderen dat de vertaalstrategieën van WH naturaliserender zijn dan die van JP; in bijna alle gevallen worden deze vervangen door middel van parallele woordspelingen in de DT, waardoor de functie van de tekst prevaleert over de inhoud, die in sommige gevallen uiteindelijk totaal veranderd wordt. Ook JP maakt gebruik van adaptaties, maar in mindere mate dan WH. In sommige gevallen blijft hij dicht bij de BT door middel van een letterlijke vertaling, waardoor een woordspeling wegvalt of vervreemdend werkt in de DT. Ook hier vallen er weer weglatingen te constateren, die wederom een naturaliserend doel hebben, maar te vaak te vermijden waren geweest, zoals de vertaling van WH laat zien.

Bij de vertaling van (bij)namen worden door JP vaker exotiserende strategieën gebruikt. Door zijn handhaving blijft de BT sterker aanwezig in de DT. De letterlijke vertalingen van JP leveren ook hier soms een vervreemdend effect op. WH gaat naturaliserender te werk en past in de meeste gevallen de (bij)naam aan. Uit deze adaptaties blijkt wederom duidelijk het belang dat WH hecht aan het overbrengen van de functie van de BT.

HOOFDSTUK 5: VREEMDTALIGE INVOEGINGEN

5.1 Inleiding

De derde en laatste categorie van cultuurspecifieke referenties die in deze masterproef worden behandeld, bestaat uit een analyse van de gehanteerde strategieën bij de vertaling van vreemdtalige invoegingen, of specifieker, van de ingevoegde fragmenten uit het Frans en het Duits.

Het gaat om 'vreemde talen die sociolinguïstisch bekeken een eigen plaats innemen binnen het meertalig communiceren van een BC, ofwel om vreemde talen die binnen de context van een BC sterk geconnoteerd zijn. Als gevolg daarvan draagt het gebruik van die vreemde taal an sich betekenis binnen de BC.' (Evenepoel en Van Poucke 1990: 95)

Het bijzondere aan deze categorie van cultuurspecifieke referenties is niet dat specifieke taalelementen op zich zouden ontbreken in de DT, maar wel dat het 'vreemde' in de BT een significante rol speelt of betekenis draagt, die verandert bij het vertalen in de DT. De ingevoegde taal is tegelijk verschillend van, *vreemd* aan de BT, en neemt toch een eigen plaats in binnen de BC. De sociolinguïstische plaats of de connotaties van een vreemde taal binnen de DC kunnen verschillen van de oorspronkelijke positie en connotaties in de BC. (1990: 95).

Beide genoemde aspecten zijn aanwezig in *Het Verdriet van België*. Ten eerste speelt het Frans een speciale rol in de BT, die niet dezelfde is als de rol van het Frans in de DT. Ten tweede is het Duits in de BT de vreemde, geconnoteerde taal, maar tegelijkertijd ook de doeltaal van de twee vertalingen die in deze masterproef worden onderzocht. Het is dus niet verwonderlijk dat de vertaling van vreemdtalige invoegingen problemen veroorzaakt.

Aangezien het Frans en het Duits in de BT dus een verschillende rol spelen en tot specifieke vertaalproblemen leiden, zullen de invoegingen uit deze talen in twee aparte paragrafen worden besproken.

5.2 Invoegingen uit het Frans

De positie en onderlinge verhouding tussen het Nederlands en het Frans in Vlaanderen in de tijd waarin *Het Verdriet van België* zich afspeelt is heel bijzonder te noemen: enerzijds maken Franse woorden, uitdrukkingen en gallicismen deel uit van het dialect dat met name in de dialogen wordt gesproken, anderzijds vervult het Frans de functie van cultuurtaal en taal van de administratie, waartegen de Vlamingen zich af willen zetten.

Das Französische tritt uns bei Claus als die verhaßte, die eigene sprachliche und kulturelle Identität des Flamen bedrohende Sprache gegenüber. Sie ist nicht nur die Sprache des mächtigen Nachbarn und ‚Erbfeindes‘ Frankreich und der ‚wallonischen Brüder‘ im eigenen Land, sie ist auch die Sprache der zentralen Staatsverwaltung, die dominierende Sprache der ursprünglich flämischen Hauptstadt Brüssel und sogar die Sprache der Franskiljons, des französisch erzogenen flämischen Bildungsbürgertums; sie ist somit nicht nur die allgegenwärtige Fremdsprache im eigenen Land, sie ist darüber hinaus auch in Wörtern und Wendungen tief ins flämische Niederländisch, vor allem in die Mundarten eingedrungen (Eickmans 1990: 511)

Deze twee categorieën worden in de volgende paragrafen A en B apart besproken.

A. Franstalige invoegingen als culturele en administratieve taal:

In de BT worden de Franstalige invoegingen die onder deze groep vallen vrijwel steeds gemarkeerd (cursief) weergegeven. Het gaat daarbij meestal om hele zinnen. In beide doelteksten worden deze invoegingen bijna steeds op dezelfde wijze gehandhaafd en wordt dus het ‘vreemde’ van de BT bewaard, waardoor we deze weergaven onder de exotiserende strategieën kunnen scharen.

Een voorbeeld hiervan is een uitspraak van de leraar die Louis en zijn vrienden op het college ‘de Kei’ wordt genoemd:

▪ fragment A1

HC: ‘ <i>Plus est en vous,</i> ’ zei de Kei. (p.314)	
JP : ‘ <i>Plus est en vous,</i> ’ sagte der Granit. (p.301)	WH: ‘ <i>Plus est en vous,</i> ’ sagte der Eiko. (p.349)

Een uitzondering op deze strategie vormt JP’s vertaling van een opvallende Franstalige invoeging die in *Het Verdriet van België* regelmatig terugkomt, namelijk de uitdrukking ‘*toujours sourire*’, een passage uit een operette, *Het Land van de Glimlach* van Franz Lehár.⁸ Louis bezoekt samen met zijn moeder een uitvoering hiervan door de plaatselijke toneelvereniging, waar de vader van Louis deel van uitmaakt. De uitvoering maakt grote indruk op Louis. In het stuk moet de hoofdrolspeler, Prins Sou-Chong, zijn ware gevoelens verbergen en maskeren met een glimlach, wat leidt tot de uitspraak : ‘*Toujours sourire! Le coeur douloureux!*’ Vervolgens komt het zinnetje steeds weer terug in het boek, op momenten dat Louis zichzelf oplegt dat hij, of de mensen in zijn omgeving, zijn of hun gevoelens niet mogen tonen.

⁸ http://www.operette-nederland.nl/operette_das_land_des_lachelns.htm

▪ fragment A2

<p>HC: [...]en dit precies op het ogenblik dat op het toneel, in de chique salon zijn gele tweelingbroer, de prins, zich vermant, en hem aanmaant <i>niets</i> ooit te laten zien. 'Toujours sourire! Le coeur douloureux! Niets mogen ze merken!' (p.140)</p>			
<p>JP: [...]und das genau in dem Augenblick, in dem auf der Bühne, in dem schicken Salon sein gelber Zwillingbruder, der Prinz, sich selbst und ihn ermahnt, sich <i>nichts</i> anmerken zu lassen. >Immer nur lächeln, trotz Weh und tausend Schmerzen ... Sie soll es nicht merken!< (p.136)</p>	NA	<p>WH: [...]und das genau in dem Moment, als auf der Bühne, in dem eleganten Salon, der Prinz, sein gelber Zwillingbruder, sich zusammenreißt und auch ihn ermahnt, sich <i>niemals</i> irgend etwas anmerken zu lassen. »Toujours sourire! Le coeur douloureux! Immer nur lächeln – trotz Weh und tausend Schmerzen. Doch wie's da drin aussieht, geht niemand was an!« (p.153)</p>	E6

▪ fragment A3

<p>HC: [...] hij zegt: 'Ga dan, gij, het kostbaarste dat ik heb op aarde! adieu!' Alleen, alleen is hij dan en zingt dat hij weent en weer klinkt die gevaarlijke, smeltende melodie die de verschrikkelijke wet huldigt: 'Toujours sourire, le coeur douloureux!' (p.143)</p>			
<p>JP: (--) Dann bleibt er allein, mutterseelenallein und singt, daß er trotzdem nicht weine, und wieder erklingt diese gefährlich schmelzende Melodie, die dem schrecklichen Gesetz huldigt: >Immer nur lächeln, trotz Weh und tausend Schmerzen!< (p.139)</p>	O	<p>WH: [...]er sagt: »So gehe denn, du, das Kostbarste, was ich auf Erden habe! Adieu!« Allein, ganz allein ist er dann und singt, daß er trotzdem nicht weint, und dann erklingt wieder die gefährliche, schmelzende Melodie, die dem schrecklichen Gesetz huldigt: » Toujours sourire –Immer nur lächeln, trotz Weh und tausend Schmerzen!« (p.156)</p>	NA
<p>De analyse van dit ene zinnetje is ingewikkelder dan in eerste instantie doet vermoeden: de vertaling van JP is de bestaande originele Duitse tekst die in de operette voorkomt. Eigenlijk is dus de BT een <u>adaptatie</u> van de DT. Ook WH geeft deze oorspronkelijke tekst weer, maar dan <u>in combinatie met handhaving</u> van de uitdrukking in de BT, wat het gemakkelijker maakt hier steeds naar te kunnen verwijzen en waardoor het karakter van de BT behouden blijft. In de vertaling van JP is de BT niet meer te herkennen. De vertaling van JP is dus naturaliserend te noemen.</p> <p>Wat opvalt bij WH, is dat ze ondanks de handhaving in combinatie met de 'adaptatie', deze strategie herhaalt in fragment A3, terwijl dit slechts enkele bladzijden verder in de roman voorkomt.</p>			

Het probleem met de vertaling van JP is, dat iedere keer dat naar de betreffende scène wordt verwezen, de Duitse versie wordt gegeven zonder markering (aanhalingstekens of cursief weergegeven) waardoor de DT-lezer die eerder misschien minder oplettend was, niet weet dat het om een citaat gaat. Dat risico bestaat niet bij de gemarkeerde handhaving van WH:

HC : Louis glimlachte haar toe. <i>Toujours sourire.</i> (p.399)	
JP: Louis lächelte ihr zu. Immer nur lächeln. (p.381)	WH: Louis lächelte ihr zu. <i>Toujours sourire.</i> (p.446)

NB1: De vertaling van fragment A2 door JP is niet erg secuur: 'zich vermannen' en 'aanmanen' worden in een en dezelfde term ondergebracht, 'ooit' verdwijnt volledig en het meervoud in 'ze mogen niets merken' wordt veranderd in enkelvoud. Deze laatste zin is ook bij WH niet overeenkomstig de BT, haar vertaling is eerder een interpretatie: door middel van een toevoeging wordt de BT explicieter gemaakt. Bovendien krijgt deze zin duidelijke kenmerken van spreektaal mee, wat niet het geval is in de BT.

NB2: In fragment A3 laat JP het eerste citaat uit de operette om onduidelijke redenen weg, er bestaat immers een originele tekst die hij hiervoor had kunnen gebruiken.

B. Franstalige invoegingen in de spreektaal

Wat betreft de vertaling van de Franstalige uitdrukkingen die onder de spreektaal vallen, worden ook deze door beide vertalers vaak cursief weergegeven, terwijl dit in de BT niet het geval is, zodat het toch essentiële verschil tussen de twee soorten Frans in de DT niet meer herkenbaar is, ze worden nu namelijk allebei cursief weergegeven. Dat geldt met name voor Franse woorden die zijn overgenomen in de spreektaal en een soort van conversationele 'stoplappen' zijn geworden. Ze vallen eigenlijk eerder onder de categorie 'sociaal-culturele taalvariëteiten', maar worden hier besproken omdat ze soms in de DT als Franse woorden weergegeven, waardoor de betekenis uit de BT verandert. Dit is bijvoorbeeld het geval bij woorden als 'tiens' en 'voilà'. Zo verschuift bijvoorbeeld ook de betekenis van het verbasterde 'allee', wanneer het wordt weergegeven als '*allez*'. De volgende fragmenten laten voorbeelden hiervan zien.

▪ fragment B1

HC: 'Allee, jongen,' zei Papa opgewekt. (p.21)			
JP: „ Allez , mein Junge“, sagte Papa munter. (p.22)	E2	WH: „ Mach's gut , mein Junge“, sagte Papa munter. (p.21)	NA

▪ fragment B2

HC: 'Allee, een beetje tenue .' (p.107)			
JP: Allez , ein bißchen tenue . (p103)	E2	WH: „Los, ein bißchen tenue “ (p.114)	NA E1
<p>Het 'allee' in de BT is een typisch geval van Vlaamse spreektaal. Omdat het gaat om een verbastering van 'allez' heb ik deze strategie benoemd als <u>handhaving met aanpassing</u>, maar eigenlijk gaat het om <u>vervanging door middel van een derde taal</u>. Door de Franse weergave van JP krijgt de uitdrukking een connotatie die in de BT niet is bedoeld. Wat we bij WH zien, is een aanpassing die de betekenis van de BT uitdrukt. Het bewaren van het vreemde aspect bij JP leidt dus tot een betekenisverschuiving, terwijl de strategie van WH naturaliserend is.</p> <p>Fragment B2 laat zien dat de WH rekening houdt met het verschil tussen de eerder genoemde verschillende functies van het Frans, in tegenstelling tot JP, die beide 'Franse' woorden cursief weergeeft.</p>			

JP's handhaving van het Frans in de dialogen JP, kan ook leiden tot interpretatieproblemen, zoals blijkt uit het volgende fragment:

▪ fragment B3

HC: 'Ah, wat zou ik willen dat er een van die Brusselse kiekefretters een tricolore drapeau uitstak, ge zoudt wat zien, onze mannen zullen niet in toom te houden zijn. (p.505)			
JP: »Gott, wie sehr wünschte ich mir, daß einer dieser Brüsseler <i>kiekefretters</i> ein tricolore drapeau heraushängen würde, du würdest was erleben, unsere Mannen waren nicht zu zügeln.« (p.479)	E2 E2	WH: »Ha, heute soll mal einer von diesen Brüsseler Hühnerfressern die belgische Trikolore aushängen, was meinst du, was dann los ist.« (p.570)	N5 NC
<p>Met de 'tricolore drapeau' wordt hier uiteraard de Belgische vlag bedoeld, wat duidelijk blijkt uit de toevoeging 'belgische' van WH. Zonder deze toevoeging zal de DT-lezer deze term eerder associëren met de Franse vlag. (Eickmans 1990: 518). De handhaving 'kiekefretters' door JP kan als zeer exotiserend worden beschouwd. Daarnaast komt het spreektaalniveau bij WH wederom veel duidelijker naar voren dan bij JP.</p>			

Dat beide vertalers wel rekening houden met de kennis van het doelpubliek, uit zich in het (gedeeltelijk) vervangen van Franstalige invoegingen in de dialogen door DT-equivalenten. In de onderstaande tabel zijn een aantal voorbeelden weergegeven, die steekproefsgewijze uit de brontekst en doeltteksten zijn overgenomen.

▪ Tabel 5.2.1 Franstalige invoegingen op spreektaalniveau

HC	JP		WH	
commerçant (p.24)	<i>commerçant</i> (p.26)	E2	Geschäftsmann (p.24)	N5
commerce (p.29)	<i>commerce</i> (p.31)	E2	Umsatz (p.30)	N5
lavallière (p.40)	Lavallière (p.41)	E2	Schleife (p.41)	N5
lavallière (p.138)	lavallière (p.135)	E2	Fliege (p.152)	N5
coiffeur (p.82)	Friseur (p.79)	N5	Friseur (p.82)	N5
poudre-de-riz (p.139)	<i>poudre de riz</i> (p.134)	E2	Puder (p.151)	N4
poudre-de-riz (p.540)	<i>poudre de riz</i> (p.511)	E2	poudre-de-riz (p.610)	E2
infirmière (p.155)	<i>infirmière</i> (p.150)	E2	Krankenschwester (p.168)	N5
voyage naar Amerika (p.192)	Amerikareise (p.186)	N5	Amerikareise (p.211)	N5
voyage (p.287)	voyage (p.276)	E2	Reise (p.317)	N5
fils à Papa's (p.208)	<i>fils à papa</i> (p.201)	E2	<i>fils à papa</i> (p.229)	E2
demi-piqué (p.254)	Sturzflug (p.246)	N5	Sturzflug (p.280)	N5
<i>folie</i> (p.276)	<i>folie</i> (p.266)	E1	<i>folie</i> (p.304)	E1
Eau de Javel (p.280)	Eau de Javel (p.290)	E1	Chlorwasser (p.309)	N5
caoutchouc-fabriek (p.445)	Gummifabrik (p.423)	N5	Gummifabrik (p.520)	N5
secrétaire de direction (p.445)	<i>secrétaire de direction</i> (p.423)	E2	Chefsekretärin (p.501)	N5
sacoche (p.445)	<i>sacoche</i> (p.423)	E2	Handtasche (p.521)	N5
affaires (p.509)	Geschäfte (p.483)	N5	Geschäfte (p.576)	N5
curetage (p.523)	Ausschabung (p.495)	N5	Ausschabung (p.591)	N5

In dit overzicht zien we dat WH, enkele uitzonderingen daargelaten, wat betreft de Franse invoegingen in de dialogen overwegend naturaliserende strategieën toepast. Ook woorden waarvan de DT-lezer met een zeer geringe kennis van het Frans met enig inlevingsvermogen de betekenis wellicht had kunnen achterhalen (bijvoorbeeld 'secrétaire de direction'), worden vrijwel steeds vervangen. Dit zou erop kunnen wijzen dat behalve het hanteren van het criterium doelpubliek, WH zich meer bewust is van de verschillende rol die het Frans speelt in de bron- en doeltaal. JP behoudt daarentegen veel van de Franse invoegingen in de dialogen, wat dus enerzijds wijst op een hoge inschatting of zelfredzaamheid van de DT-lezer en anderzijds minder rekening houdt met het eerder genoemde verschil in functie van het Frans in de BT en de DT.

Ondanks de overheersende exotiserende strategieën van JP, lijken de uitzonderingen erop te wijzen dat er geen opzet in het spel is; zijn strategie wordt immers niet zeer consequent doorgevoerd: ‘affaires’ wordt bijvoorbeeld vervangen door ‘Geschäfte’. Dit kan echter ook te maken hebben met de negatieve connotatie van “Affäres’ in de doeltaal (zie fragment 5.2 B3).

Behalve de verschillen in strategie, toont tabel 5.2.1 ook inconsistenties in beide doeltteksten aan. De vetgedrukte termen zijn voorbeelden hiervan. We kunnen hieruit opmaken, dat eenzelfde term door dezelfde vertaler de ene keer wordt vertaald met een exotiserende strategie en de andere keer met een naturaliserende, of verschillende opties aanwendt binnen eenzelfde strategie. Dit zou er weer op kunnen wijzen, dat de vertalers hun strategieën voor een gedeelte niet opzettelijk, maar onbewust toepassen.

Uiteraard is het van belang ook de context van de termen die in de tabel voorkomen te bekijken. Hieruit blijkt bijvoorbeeld dat wanneer er sprake is van een letterlijke vertaling, beide vertalers het verlies aan connotatie soms op andere manieren compenseren.

▪ **fragment B4**

HC: ‘Ik doe geen affaires, Mijnheer.’ (p.509)	
JP: »Ich mache keine Geschäfte, Monsieur.« (p.483)	WH: »Ich mache keine Geschäfte, Mijnheer.« (p.576)
<p>Dit fragment valt binnen een dialoog tussen de vader van Louis en Madame Laura, beide Nederlandstalig. Zoals we in hoofdstuk 4, fragment A6, hebben gezien, is de Franstalige compensatie van JP met ‘monsieur’ niet op zijn plaats, terwijl de handhaving van ‘Mijnheer’ door WH een bewijs ervoor is, dat haar naturaliserende strategieën er zeker niet op gericht zijn de BT geheel uit de DT te verbannen.</p> <p>Hierbij moet tevens worden opgemerkt dat ‘affaire’ een negatieve connotatie heeft in de DT.</p> <p>Duden: <u>Affäre</u> = unangenehme Angelegenheit; peinlicher, skandalöser [Vor-, Zwischen]fall.</p>	

In sommige van de fragmenten voorkomen zijn, behalve de verschillen qua vertaalstrategie met betrekking tot de Franse invoegingen, ook andere significante verschillen aan te tonen, zoals blijkt uit het volgende fragment:

▪ fragment B5

<p>HC: Hij werd wakker in de nacht voordat hij uit het ziekenhuis ontslagen zou worden. Naast zijn bed stond een geëmailleerd spuwbakje. Daar had die avond een jong kalf van een infirmière Eau de Javel in gegoten en laten staan. (p.280)</p>			
<p>JP: Er wurde in der Nacht vor seiner Entlassung aus dem Krankenhaus wach. Neben seinem Bett stand ein emaillierter Spucknapf. In den hatte an diesem Abend ein Mondkalb von einer infirmière Eau de Javel geschüttet und darin stehen lassen. (p.269)</p>	<p>N5 E2 E2</p>	<p>WH: In der Nacht, bevor er aus dem Krankenhaus entlassen werden sollte, war er aufgewacht. Neben seinem Bett stand ein emaillierter Spucknapf. In den hatte am Abend eine schusselige junge Krankenschwester Chlorwasser gegossen und vergessen, es wegzukippen. (p.309)</p>	<p>N6 N5 N5</p>
<p>De vertaling van JP is vrij <u>letterlijk</u> en staat dicht bij de BT, terwijl WH eigenlijk een stap verder gaat dan de schrijver door de BT te interpreteren. Waar HC 'jong kalf' schrijft en JP een DT-equivalent geeft met 'Mondkalb' (in figuurlijke zin 'uilskuiken', 'domoor' - VDDN), interpreteert WH de domheid van de 'infirmière' en <u>vervangt</u> de term door het adjectief 'schusselige' (verstrooid, nonchalant - VDDN). Hierdoor verdwijnt de negatieve connotatie van de BT. Ook 'Eau de javel' wordt bij JP, in tegenstelling tot WH, behouden, een duidelijk teken van exotisering.</p> <p>Daarnaast vult WH de BT aan met <u>extra informatie</u>: 'laten staan' wordt veranderd in 'vergeffen, es weg zu kippen'. Deze toevoeging kan als overbodig worden beschouwd: het feit dat de 'infirmière' de 'Eau de Javel' in het spuwbakje laat staan is op zichzelf al duidelijk. Deze strategie is een soort van hypernaturalisatie; niet alleen wordt de tekst <u>aangepast</u> aan het doelpubliek, maar deze wordt bovendien nog <u>uitgelegd</u>, terwijl een meer directe vertaling in principe zou volstaan om de BT te begrijpen.</p>			

5.3 Invoegingen uit het Duits

Voor het Duits geldt, dat de vertaler voor een probleem staat bij het overbrengen van het ‘vreemde’ culturele aspect dat het gebruik van de taal in de BT met zich meebrengt. Ook het overbrengen van de connotaties van het Duits, de taal van de bezetter tijdens de oorlogsjaren waarin de roman zich afspeelt, vormt een vertaalprobleem. De Duitse termen die rechtstreeks te maken hebben met de Tweede Wereldoorlog verwijzen bovendien naar collaborerende kringen, waardoor het cultuurspecifieke gehalte hiervan wordt verhoogd. Daarnaast zijn deze vreemdtaalige invoegingen vaak een belangrijke bron en uitingvorm van ironie als toegevoegde betekenis, die door de vertaler moet worden overgedragen (Evenepoel en Van Poucke 1990: 97/98). In dit specifieke geval, waarin de vreemde taal in de BT dus gelijk is aan de DT, kan handhaving van de BT uiteraard niet worden ingedeeld onder de gebruikelijke, exotiserende strategieën. Vandaar dat ik er in deze paragraaf de voorkeur aan heb gegeven de verschillende strategieën te beschrijven aan de hand van voorbeelden, in plaats van ze systematisch te benoemen volgens de eerder gebruikte classificaties.

Voor de weergave van het Duits in de DT gebruiken de vertalers verschillende strategieën, die bij JP eerder naturaliserend zijn in de zin dat de Duitse invoegingen over het algemeen niet gemarkeerd worden waardoor een het vreemde aspect in de BT dus niet wordt overgebracht, terwijl WH bijna steeds de Duitse tekst markeert, waardoor het vreemde van de BT dus wel wordt overgedragen en deze strategie dus als exotiserend kan worden beschouwd. In het volgende overzicht wordt een opsomming gegeven van de verschillende gehanteerde strategieën en bijkomende problemen en constatering.

▪ Handhaving zonder markering/handhaving met markering

In de vertaling van JP wordt de Duitse tekst meestal niet gemarkeerd en wordt de DT-lezer er niet op attent gemaakt welke fragmenten in de BT in Duits stonden. Slechts in een paar gevallen wordt bij JP de oorspronkelijk Duitse tekst cursief weergegeven. De eigenheid van de BT wordt dus verborgen, waardoor we deze strategie als naturaliserend kunnen beschouwen. Hoe onherkenbaar de BT daardoor kan worden, illustreert het volgende fragment, waarin Louis zijn moeder betrapt aan de hand van haar Duitse baas. Ze doet alsof ze haar zoon niet herkent.

▪ fragment 5.3.1

HC: 'O,' deed Mama. En toen: 'Zeg eens, jongen, hoe heet gij?' 'Louis.' 'Er heißt Louis. Wie mein Sohn.' ‚Ach so,‘ zei de man. [...] 'Tsjuus,' zei de man nog. (p.344/345)	
JP: »Oh«, sagte Mama. Und dann: »Sag mal, Junge, wie heißt du?« »Louis.« »Er heißt Louis. Wie mein Sohn.« »Ach so«, sagte der Mann. [...] «Tschüß», sagt der Mann noch. (p.330/331)	WH: »Oh«, machte Mama. Und dann: »Sag mal, Junge, wie heißt du?« »Louis.« »ER HEISST LOUIS. WIE MEIN SOHN.« »ACH SO«, sagte der Mann. [...] »Tschüs«, sagte der Mann noch. (p.384)
Uit de vertaling van JP komt de wisseling van het Nederlands naar het Duits en omgekeerd niet naar voren. Louis' fonetische perceptie van het Duits, in de BT weergegeven door middel van 'Tsjuus', komt in beide vertalingen te vervallen. Door de markering van WH wordt wel duidelijk dat een gedeelte van de conversatie in het Duits plaatsvindt.	

Zoals we zien in het bovenstaande fragment, worden in de vertaling van WH de Duitse invoegingen dus in hoofdletters weergegeven. Dit is een strategie die ze in bijna alle gevallen toepast. De eerste keer dat dit voorkomt, wordt door middel van een voetnoot (strategie E3) aangegeven dat alle Duitstalige fragmenten uit de BT op deze wijze zullen worden gemarkeerd (WH: 83). Op deze wijze is de BT nadrukkelijk aanwezig, waardoor deze strategie geclassificeerd kan worden als exotiserend. Het hoofdlettergebruik heeft echter wel een neveneffect: omdat we niet anders kunnen, dan de woorden te lezen als iets wat met grote nadruk wordt gezegd, krijgt de DT een grotere nadruk krijgt dan in de BT is bedoeld. Daarnaast kunnen de hoofdletters storend zijn voor de lezer.

▪ fragment 5.3.2

HC: 'Schoon? Wunderschön! Kommt von Deutschland.' (p.85)	
JP: »Schön? Wunderschön! Sie kommt aus Deutschland.« (p.81)	WH: »Schön? WUNDERSCHÖN! Kommt aus DEUTSCHLAND.« (p.89)
Terwijl bij de vertaling van JP het karakter van de BT volledig <u>verdwijnt</u> , komt deze bij WH juist <u>nadrukkelijker</u> naar voren. In beide doelteksten worden de spelfout in het werkwoord en het gebruik van het verkeerde voorzetsel, die aangeven dat de spreker het Duits slecht beheerst, <u>gecorrigeerd</u> , waardoor dit fragment in de DT een andere betekenis krijgt dan die het in de BT heeft.	

WH hanteert deze strategie niet bij alle Duitse invoegingen, bijvoorbeeld ‘Kaiser’ (p.222), ‘Heil Hitler’ (p.250) ‘Herr(n)(p. 334) en namen van rangen zoals Scharführer (p.387) en Oberscharführer (o.a. p.396) worden niet in hoofdletters weergegeven, waardoor dus ook in haar vertaling soms wezenlijke kenmerken van de BT wegvallen. Dit blijkt uit het volgende fragment:

▪ **fragment 5.3.3**

<p>HC: Door voorspraak van mijnheer de Deken kreeg zij een baan in de ERLA, zij werd secretaresse van de directeur, Herr Lausengier, en sprak binnen een maand vlot Duits. (p.301)</p>	
<p>JP: Durch Empfehlung des Dechanten bekam sie eine Stelle im ERLA, im Ersatzteillager, sie wurde Sekretärin des Direktors, Herrn Lausengier, und sprach in einem Monat fließend Deutsch. (p.289)</p>	<p>WH: Durch die Fürsprache des Herrn Dekan bekam sie eine Stelle bei den ERLA-Werken, sie wurde Sekretärin des Direktors, Herrn Lausengier, und sprach nach einem Monat fließend Deutsch. (p.334)</p>
<p>In dit fragment, waarin de moeder van Louis voor de Duitsers werken, is in beide doelteksten het verschil tussen ‘mijnheer’ en ‘Herr’ verdwenen.</p> <p>NB: Zowel JP als WH passen een naturaliserende strategie toe voor de vertaling van de realia ‘ERLA’.</p>	

▪ **Toevoeging/Aanpassing**

▪ **fragment 5.3.4**

<p>HC: ‘Er is post van eenvoudige landelijke mensen die bezorgd zijn om hun jongen. Bitte, Herr Lausengier, man hat gesagt das onzeren Willem auf das Punkt staat om naar Duitsland te vliegen met het volgende rapport, hij die toch een goede lasser is en sein Bestes doet, fragen Sie mal an Frau Seynaeve.’ [...] ‘Schei uit met dat namaak-Duits. Het is niet geestig,’ zei Papa. ‘Dat doen alle anglofielen.’ (p.390)</p>	
<p>JP: »Es sind viele Briefe von einfachen Leuten vom Lande, die sich Sorgen um ihren Jungen machen. Bitte, Herr Lausengier, man hat uns gesagt, dass unser Willem im Begriff ist, mit beiliegendem Zeugnis nach Deutschland geschickt zu werden, er ist doch so ein guter Schweißer und tut sein Bestes, fragen Sie mal Frau Seynaeve.« [...] Louis hatte das halb aus flämisch, halb auf deutsch erzählt. »Hör mit diesem Nachmach-Deutsch auf! Das ist nicht witzig«, sagte Papa. «Das tun alle Anglophilen.« (p.373)</p>	<p>WH: »Da ist ein Brief von einfachen Bauersleuten, die sich Sorgen um ihren Sohn machen: Bitte, Herr Lausengier, man hat uns gesagt, dass unseren Willem mit das folgende Transport nach Deutschland muß fahren, wo er doch so eine gute Schweißer ist und sein Bestes gebt, fragen Sie mal an Frau Seynaeve.« [...] »Hör auf mit diesem imitierten Deutsch. Das ist nicht geistreich«, sagte Papa. »Das machen alle Anglophilen.« (p.437)</p>

Beide vertalers hanteren naturaliserende strategieën in de vertaling van dit fragment: JP voegt de beschrijving toe, dat Louis half in het Duits, half in het Vlaams vertelt, terwijl WH de woorden van Louis, die de gek steekt met het Duits van Vlamingen die naar ERLA schrijven in een poging aan de militaire dienst te ontkomen, vol met grammaticale fouten laat staan en in een volgorde zet die Nederlands aandoet. De vervanging van 'rapport' door 'Transport' behoort waarschijnlijk ook tot de opzettelijke fouten.

NB: het 'Nachmach-Deutsch' van JP is een wel zeer letterlijke vertaling van de BT, terwijl 'namaak-Duits' in het Nederlands wel een gangbare constructie is.

▪ **fragment 5.3.5**

HC: 'Ze moeten geen kwaad spreken van de Gestapo of van de **Gepeoe**, 't is even erg.' (p.301)

JP: » Die sollen nicht schlecht von der Gestapo oder der **GPU** reden, hier ist es genauso schlimm.« (p.289)

WH: » Die sollten sich hüten, etwas gegen die Gestapo oder gegen **Stalins GPU** zu sagen. Sie sind keinen Deut besser.« (p.333/334)

Zowel JP als WH gaan naturaliserend te werk: de fonetische Duitse uitspraak in de BT wordt vervangen door de gangbare afkorting. Daardoor is dus niet meer te zien dat deze in de BT Duits klonk. WH past de strategie toe die we eerder bij de traditionele realia al zagen: ze geeft de DT-lezer een hint in welke richting deze bij de GPU moet denken en voegt dus informatie toe die in de BT niet aanwezig is.

▪ **Vervanging door middel van een andere term uit de DT**

Sommige fragmenten waarin Duitse invoegingen voorkomen, worden in de DT door beide vertalers met andere Duitse termen omschreven als in de BT. In het volgende fragment houdt Louis in het kader van zijn lidmaatschap bij de NSJV, waarvan zijn ouders niet op de hoogte zijn, de wacht tijdens een bijeenkomst. Ineens signaleert hij zijn moeder, aan de hand van haar Duitse baas. In beide vertalingen zien we vervanging door middel van een andere uitdrukking uit de doeltaal.

▪ fragment 5.3.6

<p>HC: Louis vroeg aan zijn moeder: Ga weg, zonder mij te zien, alstublieft, het is niet fair, ik kan hier niet weglopen, mij niet voor u verbergen, omdat ik het bevel opvolg en dat moet, onvoorwaardelijk, nicht rasonieren, daarom kan je mij zien, en dat mág niet. p.343)</p>	
<p>JP: Louis bat seine Mutter: Geh weg, ohne mich zu sehen, bitte, es ist nicht fair, ich kann nicht von hier weglaufen und mich vor dir verstecken, weil ich dem Befehl gehorche, und das muß unbedingt sein, (--) ich darf darüber nicht nachdenken. (p.329)</p>	<p>WH: Louis bat im stillen seine Mutter: Geh weg, ohne mich zu sehen, bitte, das ist nicht fair, ich kann hier nicht weg, ich darf mich nicht verstecken, weil ich einem Befehl gehorche und gehorchen muß, bedingungslos, nicht rasonniren deshalb kannst du mich sehen, und das darf nicht sein. (p.383)</p>
<p>De uitdrukking ‘nicht rasonnieren’ komt meerdere malen voor in de loop van het verhaal. De betekenis varieert van het onvoorwaardelijk opvolgen van bevelen, waar niet tegenin mag worden gegaan, zoals in dit fragment, tot iets dat als waarover geen discussie mogelijk is, zoals in fragment 5.3.7</p> <p>VDDN: <u>rasonieren</u> = 1.raisonneren, redeneren ;2. mopperen (kankeren, vitten)</p> <p>Ondanks dat deze uitdrukking in de DT bestaat, geven beide vertalers hun eigen interpretatie hieraan. Bij JP is deze afhankelijk van de situatie, aangezien hij de uitdrukking in het volgende fragment weer anders vertaalt. Hier <u>vervangt</u> JP hem door ‘daß muß unbedingt sein’, waarbij hij ‘onvoorwaardelijk’ laat vallen. WH verandert de uitdrukking in beide fragmenten in de <u>opzettelijk foute weergave</u> ‘<i>rasonniren</i>’, wat ze ook in volgende fragmenten steeds weer gebruikt.</p> <p>NB: Noch JP, noch WH blijft in dit fragment dicht bij de BT. Het laatste, onpersoonlijke zinsdeel ‘en dat mág niet’ wordt door JP veranderd in de persoonlijke wending ‘ich darf darüber nicht nachdenken’. Het ‘nachdenken’ is volledig uit de lucht gegrepen.</p> <p>De vertaling van WH komt op drie punten niet overeen met de BT: ten eerste wordt ‘im stillen’ toegevoegd, WH denkt hier dus voor de lezer. Ten tweede wordt het hulpwerkwoord ‘dürfen’ ingevoegd en ten derde wordt het bepaalde lidwoord uit de BT vervangen door een onbepaald lidwoord (einem Befehl).</p>	

▪ fragment 5.3.7

<p>HC: Tollenaere had zijn dodelijke plicht gedaan, nicht rasonieren, het was een kaakslag in het gezicht van de Belgische lauwte en een nekslag voor de hele Vlaamse gemeenschap. (p.380)</p>	
<p>JP: Tollenaere hatte seine heldische Pflicht erfüllt, daran war nichts zu deuteln, es war ein es war ein Kinnhaken in das Gesicht der belgischen Lauheit und ein Nackenschlag für die ganze flämische Gemeinschaft. (p.363)</p>	<p>WH: Tollenaere hat seine Pflicht bis in den Tod erfüllt, nicht raisonnieren, es war eine Ohrfeige ins Gesicht der belgischen Lauheit und ein Nackenschlag für die ganze flämische Gemeinschaft. (p.425)</p>
<p>NB: De 'dodelijke plicht van Tollenaere' (een Vlaamse nationaal-socialistisch die zich vrijwillig had aangemeld om aan het Oostfront te vechten en daar sneuvelde)⁹ wordt door JP als 'heldische Pflicht' vertaald, wat een interpretatie is. Ook de vertaling van WH, 'Tollenaere hat seine 'Pflicht bis in den Tod erfüllt' is geen directe weergave van de BT.</p>	

▪ fragment 5.3.8

<p>HC: 'Den dicke Frauen macht es natürlich Spass nach merkwürdigen Schablonen zu leben, verrückten Schablonen...' (p.512)</p>	
<p>JP: »Dicke Frauen haben natürlich verrückte Bedürfnisse und perverse Angewohnheiten ...« (p.485/486)</p>	<p>WH: »DEN DICKEN FRAUEN MACHT ES NATÜRLICH SPASS, NACH MERKWÜRDIGEN SCHABLONEN ZU LEBEN, VERRÜCKTEN SCHABLONEN ...« (p.579)</p>
<p>De vraag die zich bij dit fragment opwerpt is, in hoeverre nog gesproken kan worden van naturalisatie, wanneer de vreemdtalige invoeging die gelijk is aan de DT, volledig wordt aangepast. Er is sprake van naturalisatie, omdat een fout in de BT gecorrigeerd wordt en daardoor een aspect van de BT verloren gaat ('Den dicke Frauen' moet ofwel 'Denn dicke Frauen' ofwel 'Den dicken Frauen' zijn). Maar door het volledig vervangen van het gehele stuk waarin de fout voorkomt en dus niet alleen de fout zelf, gaat de vertaler eigenlijk nog een stap verder dan naturalisatie, de vertaler herschrijft zonder aantoonbare redenen de BT. In de vertaling van WH wordt de fout in de BT gecorrigeerd (naturalisatie) en tegelijkertijd door middel van de gebruikelijke markering het vreemde in de BT bewaard (exotisering).</p>	

⁹ <http://wapedia.mobi/nl/Reimond Tollenaere>

▪ Weglating

In sommige gevallen waarin Duitse woorden in combinatie het Nederlands voorkomen, is er sprake van weglatingen, zoals bij WH in het volgende fragment, waarin de moeder van Louis hem vertelt over twee Duitse ‘mecaniciens’ die in België verbleven om een drukmachine te installeren.

▪ fragment 5.3.9

<p>HC: [...]ze waren niet content met een koteletje, nee, 't moest Wurst zijn en 's morgens bij de koffie Schinken. ' Schinken?' Hesp' (p.83)</p>	
<p>JP:[...]sie gaben sich nicht mit einem Kotelett zufrieden, nein, es mußte Wurst obendrein sein und morgens zum Kaffee Schinken.« »Schinken?« »Ja, Schinken.« (p.80)</p>	<p>98. [...]mit einem Kotelett waren sie nicht zufrieden, nein. Sie wollten auch noch Wurst haben und schon morgens zum Frühstück Schinken.« (--) (p.87)</p>
<p>In de BT duidt de herhaling van ‘Schinken’ erop, dat Louis niet begrijpt wat dat woord betekent. In de vertaling van JP verandert deze betekenis: door de herhaling lijkt het alsof Louis het vreemd vindt dat de twee Duitsers ‘hesp’ bij de koffie willen. De weglating van JP is logischer, daarentegen is het veranderen van ‘koffie’ naar ‘Frühstück’ minder begrijpelijk.</p> <p>NB: ‘Wurst’ staat bij WH niet in hoofdletters, wat dus een uitzondering dus op haar strategie is.</p>	

▪ fragment 5.3.10

<p>HC: ‘Ik beloof het u,’ zei hij en spiede of de legionair niet slinks naar haar knipoogde of proestte binnen in zijn meine Ehre ist Treue-ziel (het Waals Legioen was thans ingelijfd bij de Waffen-SS). (p.510)</p>	
<p>JP: »Ich verspreche es Ihnen«, sagte er und versuchte herauszufinden, ob der Legionär ihr nicht vielleicht heimlich zuzinkerte. (--) (p.484)</p>	<p>WH: »Ich verspreche es Ihnen«, sagte Louis und linste, ob der Legionär ihr nicht tückisch zuzinkerte oder tief in seiner MEINE-EHRE-IST-TREUE-Seele (die Wallonische Legion war inzwischen in die Waffen-SS eingegliedert worden) vor Lachen prustete. (p.577)</p>
<p>De ‘legionair’ in dit fragment verwijst naar een dienstjongen van Madame Laura, bij wie Louis en zijn vader op bezoek zijn, en over wie Louis eerder heeft opgemerkt dat hij ‘een Waals legionair in burger kon zijn.’(HC: 509). Het is niet duidelijk of de weglating van JP deel uitmaakt van een al dan niet bewuste strategie. Volgens Eickmans (520) gaat hier een maatschappelijk-historische verwijzing verloren:</p> <p>[die]Unmotivierde Auslassung unterdrückt die im belgischen Kontext wichtige Anspielung auf die <i>Légion Wallonne</i> und die Kollaboration der frankophonen Belgier. (1990: 520)</p>	

▪ **Combinatie vertaalproblemen/-strategieën**

Er zijn verschillende fragmenten in de roman, waarin een combinatie van de verschillende vertaalproblemen (regionaal taalgebruik en vreemdtalige invoegingen) voorkomt. In het volgende fragment wordt Louis door zijn tante Nora ingewijd in de seksualiteit. Er is spraakverwarring: Louis heeft geen idee wat de regionale uitdrukking die zijn tante gebruikt betekent, en beeldt zich in dat hij een van het front terugkerende strijder is die Duits spreekt.

▪ **fragment 5.3.11**

<p>HC: 'Het is proper,' zei zij. 'En kijk toch een keer, hij heeft zijn klakske nog aan.' Wat betekende dit nu weer? Klakske. Ik wil niet meer met haar spreken. Ik ben pas van de Oeral teruggekeerd, ik heb mijn kameraden van de Vlaamse SS naast me zien vallen in de sneeuw. Als hij zich opnieuw in een hachelijk parket bevindt, dan hakkelt de Vlaamse SS-officier zijn arrogante woede, zijn verwarring, in de taal van het front. 'Wie meinen Sie, gnädige Frau?' vroeg Louis. 'Aha. Het is weer op zijn Duits! Wel, wat is het Duits woord voor het voorvelleke van een fluitje? Een Hitlerjugendklakske?' (p.542)</p>	
<p>JP: »Wie anständig«, sagte sie. »Und sieh nur, er hat noch sein klakske an.« Was bedeutete das schon wieder? Klakske. Ich will nicht mehr mit ihr sprechen. Ich bin gerade erst aus dem Ural zurück, ich habe meine Kameraden von der Flämischen SS neben mir im Schnee fallen sehen. Wenn ein flämischer SS-Offizier sich auf schlüpfrigem Boden befindet, beschreibt er seine arrogante Wut und seine Verwirrung in der Sprache der Front. »Wie meinen Sie, gnädige Frau? « fragte Louis. »Aha. Er redet wieder sein Deutsch! Nun, was ist das deutsche Wort für die Vorhaut eines Pimmels? Ein Hitlerjugendklakske?« (p.513)</p>	<p>WH: »Na also«, sagte sie. »Schau doch mal, er hat sein Mützchen noch auf.« Was bedeutete das nun wieder? Ein Mützchen. Ich will nicht mehr mit ihr reden. Ich bin gerade vom Ural zurückgekehrt, ich habe miterlebt, wie meine Kameraden von der flämischen SS neben mir im Schnee gefallen sind. Wenn er sich erneut in einer heiklen Lage befindet, stammelt der flämische SS-Offizier in seiner arroganten Wut, seiner Verwirrung in der Sprache der Front. » WIE MEINEN SIE, GNÄDIGE FRAU? « fragte Louis. »Aha. Schon wieder auf Deutsch. Na, was ist das deutsche Wort für das Vorhäutchen? Hitlerjugendmützchen?« (p.613)</p>
<p>Zowel JP als WH hanteren voor de vertaling van het regionaal taalgebruik en de vreemdtalige invoegingen verschillende strategieën. JP's strategieën zijn voor een gedeelte exotiserend; hij <u>handhaaft</u> het regionaal taalgebruik ('klakske') <u>met een interne aanpassing</u>. Het Duits wordt <u>gemarkeerd</u>, waardoor het vreemdtalige karakter in de BT wordt aangegeven. De combinatie van dialect en Duits in één woord ('Hitlerjugendklakske') wordt <u>gehandhaafd</u>.</p>	

Bij de vertaling van 'voorvelleke van een fluitje' gaat JP echter over tot een naturaliserende strategie. Door het gebruik van algemenere termen ('die Vorhaut eines Pimmels') gaat het regionale karakter van de BT verloren.

Ook WH hanteert zowel naturaliserende als exotiserende strategieën. Het 'klakske' wordt vervangen door een aanpassing ('Mützchen'), terwijl de Duitse tekst, zoals gebruikelijk bij WH, gemarkeerd wordt. Het woord 'fluitje' wordt weggelaten, terwijl het 'voorvelleke' wordt vervangen door de letterlijke vertaling 'Vorhäutchen'. De combinatie van dialect en Duits wordt vervangen d.m.v. een aanpassing.

5.4 Conclusie vreemdtalige invoegingen

Wat betreft de Franse invoegingen bestaat er in de BT een onderscheid tussen het Frans als uitdrukking van de culturele en administratieve taal en het Frans als onderdeel van verschillende Vlaamse dialecten. De eerste groep invoegingen wordt in de BT vrijwel steeds gemarkeerd weergegeven, wat door beide vertalers wordt gehandhaafd, een exotiserende strategie. Voor de vertaling van het Frans als onderdeel van het dialect worden in de DT verschillende strategieën gehanteerd. Bij JP overheersen exotiserende strategieën, terwijl we bij WH overwegend naturaliserende strategieën, waaronder letterlijke vertaling en adaptatie, kunnen constateren. De vele uitzonderingen hierop impliceren echter dat ook willekeurigheid een rol speelt en er, met name bij JP, niet altijd overduidelijk sprake is van een bewuste globale vertaalstrategie. Het handhaven van de Franse woorden in de dialogen en het herleiden van Vlaamse dialectwoorden tot de Franse woorden die aan de basis hiervan liggen, leiden in sommige gevallen tot betekenisverschuiving en verschillen in stijlregister tussen BT en DT. Bovendien verdwijnt op deze manier in de DT het verschil tussen de twee verschillende soorten Frans in de BT.

De weergave van de Duitse invoegingen levert problemen op, omdat zowel het vreemde aspect in de BT en de connotaties (en de eventuele ironiserende werking die hiervan uitgaat) verloren gaan bij handhaving van de BT. JP hanteert hierbij vrijwel steeds naturaliserende strategieën, waarbij het vreemde aspect van de BT niet meer herkenbaar is. Bij WH zien we in de meeste gevallen exotisering: de Duitse tekst wordt in hoofdletters weergegeven, waardoor het vreemde aspect te herkennen is. Neveneffecten hiervan zijn dat de gemarkeerde passages meer nadruk krijgen dan bedoeld is in de BT en deze markering wellicht storend kan zijn voor de lezer. Ook hier kunnen we uitzonderingen constateren, maar deze komen relatief weinig voor, zodat wel van duidelijk zichtbare globale strategieën kan worden gesproken. Wat verder opvalt, is dat op sommige plaatsen het Duits in de DT in andere Duitse termen wordt weergegeven dan de Duitse termen die in de BT worden gebruikt, en dat grammaticale onvolkomenheden worden gecorrigeerd, wat juist weer een bewijs van naturalisatie is. Bij combinaties van verschillende culturele referenties worden door beide vertalers naturaliserende en exotiserende strategieën naast elkaar gebruikt.

ALGEMENE CONCLUSIE

Uit de analyse van de verschillende categorieën cultuurspecifieke referenties die zijn onderzocht aan de hand van tekstfragmenten hebben we vooral gezien welke lokale vertaalstrategieën Johannes Piron en Waltraud Hüsmert hebben toegepast in hun vertaling van *Het Verdriet van België*.

Om nu een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag van deze masterproef, in hoeverre er sprake is van twee duidelijk verschillende globale strategieën, zal eerst een conclusie worden gegeven met betrekking tot *Der Kummer von Flandern* en vervolgens tot *Der Kummer von Belgien*.

Indien we de lokale vertaalstrategieën van JP zouden weergeven op een denkbeeldige lijn tussen enerzijds exotiserende en anderzijds naturaliserende strategieën, zouden we een zeer afwisselend globaal patroon te zien krijgen, dat wordt gekenmerkt door pieken en dalen. JP hanteert afwisselend exotiserende strategieën, die zich bijvoorbeeld uiten in de handhaving van titels, (bij)namen en onvolledigheden in de BT, en naturaliserende strategieën, waaronder bijvoorbeeld het gedeeltelijk adapteren van dialect en de aanpassing van de woordspelingen en van de liedjes en gedichten die Louis zelf maakt. Ook de vreemdtalige invoegingen verdwijnen grotendeels in DT.

Door de sterke afwisseling van variërende strategieën in de vertaling van JP is deze in zijn geheel inconsistent te noemen en kan dus niet gezegd worden dat deze een eenduidige globale strategie vertoont. Wat wel duidelijk wordt in de vertaling van JP, is dat deze er niet speciaal op gericht is de BC te verduidelijken aan de lezer van de DC. Behalve het beknopte glossarium en het nawoord, zijn er nauwelijks of geen voorbeelden in de tekst te vinden waarin JP cultuurgebonden begrippen toelicht. In die zin is *Der Kummer von Flandern* dus eerder exotiserend te noemen. Het weglaten van veel citaten en maatschappelijk-historische verwijzingen, die betrekking hebben op het Vlaamse culturele erfgoed, zorgen er echter voor dat de vreemde cultuur voor een groot gedeelte uit de DT is gefilterd, wat eerder een kenmerk van naturalisering is. Bij de kwalificatie van weglating als naturaliserende strategie moeten echter wel vraagtekens worden gezet. Wanneer we ervan uitgaan dat het basisstreven van een vertaling het bereiken van een zekere graad van equivalentie is, is duidelijk dat een nulvertaling aan dit doel voorbij gaat. Bij naturalisering gaat het vooral om het dichterbij brengen van een BC bij een DC, wat uiteraard een ander resultaat heeft dan het eenvoudigweg elimineren van de BC. Bovendien heeft deze strategie in dit geval tot gevolg, dat een van de belangrijkste kenmerken van het werk in de BT, namelijk de weergave van de Vlaamse maatschappelijk-historische elementen, in de DT niet wordt behouden. Terwijl er op microniveau,

bijvoorbeeld in de vertaling van woordspelingen en liedjes dus wel rekening wordt gehouden met de functie van de BT, is dit niet het geval op macroniveau: de functie van de tekst als geheel in de BC als maatschappelijk epos van een bepaalde episode in de geschiedenis van Vlaanderen, wordt niet overgebracht. Het is dan ook veelzeggend dat *Der Kummer von Flandern* bijna duizend woorden minder bevat dan *Het Verdriet van België*.

Hoewel ook in de vertaling van WH enige inconsistentie te constateren is, bijvoorbeeld wat betreft het soms wel en het soms niet vertalen van titels van werken of het inconsequent vertalen van een term die meerdere malen voorkomt, tonen de lokale strategieën overduidelijk een globale naturaliserende tendens aan, in de zin dat de BC dichter bij de DC wordt gebracht. Een belangrijk aspect hierbij is dat daarbij tegelijkertijd ook veel rekening wordt gehouden met het behoud van de vreemde aspecten van de BC. Dit geldt met name voor de weergave van elementen die te maken hebben met 'cultuur met een hoofdletter C', oftewel culturele en maatschappelijke aspecten van Vlaanderen: namen van schrijvers, titels van literaire werken, begrippen en historische gebeurtenissen en personen worden toegelicht of vervolledigd, vaak in combinatie met handhaving van de begrippen in de BT. Anderzijds worden populaire culturele aspecten genaturaliseerd door middel van adaptaties die erop gericht zijn de functie van de BT over te nemen: woordspelingen, dialect en (bij)namen worden bijvoorbeeld zodanig vertaald, dat de DT hetzelfde effect heeft op de lezer als de BT. Ook de vreemdtalige invoegingen worden, voor zover mogelijk, vertaald met het oog op het overbrengen van het 'vreemde' aspect in de BT, bijvoorbeeld door middel van markering. De vertaling van WH is er dus op gericht zowel op micro- als op macroniveau de functies van de BT over te brengen. Daarnaast kan met betrekking tot de vertaling van Waltraud Hüsmert worden geconcludeerd dat haar naturaliserende strategieën in sommige gevallen relatief ver worden doorgevoerd, in die zin dat de brontekst veel uitvoeriger wordt toegelicht dan voor het begrijpen hiervan noodzakelijk is. Dit kan wellicht tot gevolg hebben dat de lezer zich niet serieus genomen voelt, of dat het voor een gedeelte opzettelijk fragmentarische karakter van de brontekst wordt aangetast.

Op basis van bovenstaande constatering kunnen we vaststellen dat het onderzoek, ondanks het feit dat de globale vertaalstrategieën met name in *Der Kummer von Flandern*, maar ook in zekere mate in *Der Kummer von Belgien*, niet zeer duidelijk gedefinieerd of omlijnd kunnen worden, aantoont dat beide doelteksten wel degelijk getuigen van twee verschillende onderliggende tendensen, waarbij de tweede vertaling er duidelijk sterker op is gericht de BC dichterbij de lezer van de DC te brengen dan de eerste vertaling.

Bij deze conclusie moet nogmaals opgemerkt worden, dat de bevindingen in dit onderzoek slechts gebaseerd zijn op de analyse van tekstfragmenten, en er dus geen rekening is gehouden met overige factoren die een rol spelen in het vertaalproces, zoals de invloed van de uitgeverij die de opdracht geeft voor de vertaling en dus de vrijheid die een vertaler zich kan veroorloven, de tijdsdruk waaronder de vertaler moet werken, enzovoorts. Ook het literaire klimaat zelf speelt met grote waarschijnlijkheid een rol in de totstandkoming van een vertaling. Wat dat betreft moet over de vertaling van *Het Verdriet van België* worden vermeld, dat ten tijde van de eerste vertaling de Nederlandse literatuur nog grotendeels onbekend was in Duitsland, terwijl vanaf de jaren negentig haar bekendheid in een snel tempo is toegenomen. Inmiddels worden er jaarlijks 40 tot 50 Nederlandstalige romans in het Duits vertaald (Eickmans: 2005). Daarnaast is sinds 2009 een organisatie ter stimulering van Vlaamse literatuur in het buitenland actief, het 'Vlaams Fonds voor de Letteren'. In 2009 kende dit fonds meer dan 1 miljoen euro toe aan 105 literaire auteurs in de vorm van werkbeurzen voor nieuwe projecten.¹⁰ De vertaling van Waltraud Hüsmert is mede hierdoor tot stand gekomen. Als gevolg daarvan is het zeer goed mogelijk, dat de kwaliteitsbewaking van vertalingen nu meer aandacht krijgt dan in de jaren tachtig het geval was. Ook is het feit dat de prestaties van de vertaalster van de nieuwe vertaling in media recensies nadrukkelijker worden vermeld, in tegenstelling tot die van de eerste vertaler, een indicatie van een ander vertaalklimaat. Daarnaast mag ook het feit niet onderschat worden, dat de vertaler in ons huidige tijdperk kan profiteren van een veel groter aanbod aan informatie, die ook vele malen sneller toegankelijk is dan een twintigtal jaar geleden, wat ook het resultaat van de vertaling zou kunnen beïnvloeden.

¹⁰ <http://www.fondsvoordeletteren.be>

Behalve inhoudelijke conclusies kunnen er ook methodologische conclusies worden getrokken uit deze masterproef, die vooral te maken hebben met de benoeming van lokale strategieën en hun kwalificatie als exotiserend dan wel als naturaliserend. De term ‘exotiserend’ is op zich al een enigszins misleidend begrip, omdat het ongewild onbegrip bij de doeltaallezer impliceert. De strategieën die handhaving van een term uit de BT combineren met een uitbreiding of toelichting zijn er juist sterk op gericht de BC dichterbij de DT te brengen, wat niet direct in de benaming als ‘exotiserend’ tot uitdrukking komt. Ook het indelen van de letterlijke vertaling onder de naturaliserende strategieën bleek in sommige gevallen onjuist: wanneer een dergelijke vertaling een woord oplevert dat niet bestaat in de DT heeft deze strategie juist eerder een vervreemdend effect. Daarnaast bleek dat de classificaties uit de eerste twee categorieën voor een deel niet toepasbaar waren op de derde categorie cultuurspecifieke verwijzingen, omdat de vreemde taal uit de BT samenviel met de DT en hierdoor de benaming ‘handhaving’ juist niet exotiserend werkte. Al met al is wat de methodologie betreft duidelijk geworden, dat elke brontekst zijn eigen specifieke kenmerken heeft en de benamingen voor strategieën en classificaties voor een deel hieraan moeten worden aangepast.

Ter afsluiting van deze masterproef, zou ik er nog op willen wijzen dat er op dit moment vrij weinig onderzoek bestaat naar de vertaling van Vlaamse auteurs. Met deze masterproef hoop ik in ieder geval wat meer licht op de Duitse vertaling van het werk van Hugo Claus te hebben kunnen werpen. Wellicht is dit ook een stap in de richting van verder vertaalonderzoek naar de vele boeiende aspecten die *Het Verdriet van België* vertalers en vertaalwetenschappers te bieden heeft, maar die ik binnen deze masterproef niet allemaal heb kunnen bespreken.

DEUTSCHE ZUSAMMENFASSUNG

Einführung

Der Roman *Het Verdriet van België* (1983) des flämischen Schriftsteller Hugo Claus erzählt die teilweise autobiografische Geschichte der Entwicklung des Jungen Louis Seynaeve, mit im Hintergrund die historisch-gesellschaftlichen Ereignisse Belgiens, während der deutschen Besetzung und der Nachkriegszeit. Das Buch ist einer der größten literarischen Erfolge des Autors. Im deutschsprachlichen Raum, gibt es von diesem Roman seit kurzem zwei Übersetzungen. Die erste Übersetzung, hergestellt von Johannes Piron, wurde 1986 vom Verlag Klett-Cotta unter dem Namen *Der Kummer von Flandern* veröffentlicht. 2008 erschien das Buch beim gleichen Verlag in einer neuen Übersetzung von Waltraud Hüsmert unter dem Titel *Der Kummer von Belgien*. Die beiden Übersetzer genießen hohes Ansehen, wegen ihrer zahlreichen und gelobten Übersetzungen der niederländischen Literatur. Für ihre Übersetzung empfing Waltraud Hüsmert dieses Jahr den Else Otten Übersetzerpreis.

Het Verdriet van België bildet wegen seiner kulturspezifischen Elementen, wie die belgische Politik und Geschichte, der Dialekt und die Intertextualität, sowohl für Übersetzer als Übersetzungswissenschaftler eine Quelle von Übersetzungsproblemen. Es ist deswegen nicht sehr erstaunlich, dass abgesehen von den unterschiedlichen Titeln, bei der Lektüre dieser zwei Übersetzungen sofort viele andere Unterschiede auffallen, die einen interessanten Vergleich innerhalb der Translationswissenschaft hervorrufen.

Untersuchungsfrage

In dieser Masterarbeit wurde untersucht, in wie fern die zwei Übersetzer tatsächlich unterschiedlich herangegangen sind, und ob die praktischen Lösungen der Übersetzungsprobleme, die lokalen Strategien genannt, in zwei deutlich unterschiedlichen globalen Übersetzungsstrategien ein zu ordnen sind. Diese Frage wurde untersucht mittels einer Analyse der Übersetzung der wichtigsten Merkmale des Romans, der kulturspezifischen Referenten.

Dazu wurden signifikante Textabschnitte in drei verschiedene Gruppen eingeteilt: die traditionellen Realien, die soziokulturellen Sprachvarietäten und die fremdsprachlichen Einfügungen. Die lokalen

Strategien, die bei der Übersetzung dieser drei Kategorien benutzt sind, wurden mittels einer vorher zusammengestellten Klassifikation möglicher Strategien benannt. Diese Klassifikation teilt die verschiedenen lokalen Strategien ein, und zeigt den Grad der globalen Strategien, die variieren zwischen ‚Naturalisierung‘ auf der einen extremen Seite, und ‚Exotisierung‘ auf der anderen, zwei völlig entgegengesetzte Strategien. Diese Begriffe stützen auf Venuti’s Unterschied zwischen ‚domesticating‘ und ‚foreignizing‘:

„a domesticating method, an ethnocentric reduction of the foreign text to target-language cultural values, bringing the author back home, and a foreignizing method, an ethnodeviant pressure on those values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad.“ (Venuti : 20).

Untersuchungsergebnis

Wenn wir die lokalen Übersetzungsstrategien in *Der Kummer von Flandern* mittels einer imaginären Linie zwischen einerseits exotisierenden, und andererseits naturalisierenden Strategien ausdrücken würden, dann wäre das Resultat wahrscheinlich ein sehr unregelmäßiges Muster: Johannes Piron wechselt exotisierende und naturalisierende Strategien ab. Einerseits werden Titel von literarischen Werken, (Spitz)Namen und Unvollständigkeiten im Ausgangstext beibehalten, was auf Exotisierung hinweist. Andererseits findet die Naturalisierung ihren Ausdruck in der Adaptation der vielen Wortspiele, der Lieder und der Gedichten der Hauptfigur Louis, aber ebenfalls in den Auslassungen von Referenzen in Bezug auf die flämische Kultur und Geschichte, und in den unmarkierten Einfügungen der deutschen Sprache aus dem Ausgangstext. *Der Kummer von Flandern* zeugt also nicht von einer deutlich nachweislichen globalen Strategie, aber klar wird, dass der Übersetzer sich auf jeden Fall nicht anstrengt um die Ausgangskultur näher an die Zielkultur zu bringen. Deswegen kann die Übersetzung vorsichtig als eher exotisierend betrachtet werden. Durch die vielen Auslassungen werden Unverständlichkeiten beim Zielpublikum zwar vermieden, sie bewirken aber auch, dass einige wichtige Merkmale des Romans, nämlich der historisch-gesellschaftliche Kontext und die Intertextualität, in der Übersetzung verloren gehen. Bedeutungsvoll ist auch, dass *Der Kummer von Flandern* knapp tausend Wörter weniger zählt als *Het Verdriet van België*.

Die lokalen Strategien in *Der Kummer von Belgien*, der Übersetzerin Waltraud Hüsmert, weisen deutlich eine globale naturalisierende Tendenz auf. Abgesehen von einigen Ausnahmen, zum Beispiel der Übersetzung von Titeln, haben die lokalen Strategien überwiegend das Ziel, die Ausgangskultur

näher an das Zielpublikum zu bringen. Wichtig dabei ist, dass so weit wie möglich, versucht wird, die fremden Aspekte des Ausgangstextes zu behalten, vor allem wenn diese sich auf die ‚high culture‘, das heißt, die flämische Literatur, Geschichte, Kunst, usw. beziehen. Bezügliche Begriffe werden erläutert, oder fehlende Information wird ergänzt, oft mit Beibehaltung der fremden Elemente. Andererseits werden Aspekte der populären Kultur im Zieltext mittels Adaptation angepasst, wobei die Funktion des Ausgangstextes übermittelt wird. Auch die Funktion des Romans als Ganzes, nämlich als ein kulturhistorisches Epos Belgiens, wird ausgedrückt. Als kritische Bemerkung zu *Der Kummer von Belgien* könnte man behaupten, dass die naturalisierenden Strategien manchmal ziemlich weit gehen. Die Erläuterungen sind für das Verständnis des Ausgangstextes nicht immer notwendig, und könnten letztendlich auch zufolge haben, dass der Leser das Gefühl bekommt, dass er oder sie nicht ernst genommen wird, oder dass der absichtlich fragmentarische Charakter des Ausgangstextes nicht respektiert wird.

BIBLIOGRAFIE

- Aixéla, J.F. 1996 "Culture-Specific Items in Translation." In Alvarez, R. & Vidal, C.(red), *Translation, Power, Subversion*. Clevedon: Multilingual Matters. 52-78.
- Boogaards, H. (red) 1998. *Van Dale : Groot Woordenboek Frans-Nederlands*. Derde druk. Utrecht-Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Boomsma, G. 1984. "Schrijven als een weg uit de weerloze onwetendheid- Over 'Het Verdriet van België'" van Hugo Claus in *Bzzlletin*, nr.113. Den Haag : BZZTôH. 50-65.
- Boves, T. & Gerritsen, M. 1995. *Inleiding in de sociolinguïstiek*. Velp: Stichting. 45-46.
- Claes, P. 1989. "Het Verdriet van België" in *Lexicon van literaire werken, besprekingen van Nederlandstalige literaire werken, 1900-heden*. Red. Anbeek van der Meijden, A.G.H. Groningen : Wolters-Noordhoff. 1-4.
- Claus, Hugo. 1983. *Het verdriet van België*. Amsterdam: De Bezige Bij. Negenentwintigste druk, april 2008.
- Claus, Hugo. *Der Kummer von Flandern*. 1986. Aus dem Niederländischen von Johannes Piron. Stuttgart: Klett-Cotta. Ungekürzte Ausgabe Oktober 1999, Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Claus, Hugo. *Der Kummer von Belgien*. 2008. Aus dem Niederländischen von Waltraud Hüsmert. Stuttgart: Klett Cotta.
- Cox H.L. (red.) 2002. *Van Dale Groot Woordenboek Duits-Nederlands*. Derde druk. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Den Boon, T. & Geraerds, D. (red.) 2005. *Van Dale: Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*. Veertiende, herz. uitgave. Red. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Eickmans, H. 1990. „Kummer mit Flanderns Sprache und Literatur. Übersetzungskritische Anmerkungen zu Hugo Claus' Het Verdriet van België / Der Kummer von Flandern“ in: *Franco-Saxonia. Münstersche Studien zur niederländischen und niederdeutschen Philologie. Jan Goossens zum 60. Geburtstag*. Neumünster: Wachholz. 507-537.
- Id. 2005. "Nooteboom, Mulisch & Co. Anhaltender Erfolg für die niederländische Literatur in Deutschland" in *Nachbar Niederlande*. (http://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/hausderniederlande/zentrum/projekte/niederlandenet/aktuelles/nachbar_niederlande.pdf)
- Evenepoel, S. & Van Poucke, P. 2009. "Waar eindigt dat? – Over cultuurspecifieke referenties en literair vertalen" in Hinderdael, M., Jookens, L., Verstraete, H. *De aarde heeft kamers genoeg: hoe vertalers omgaan met culturele identiteit in het werk van Erwin Mortier*. Antwerpen : Garant. 83-99.
- Florin, S. 1993. "Realia in Translation". In Zlateva, P. (red) *Translation as social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*. London: Routledge.

- Geerts, G. 1986. "Hugo Claus en de taal van België" in *Dietsche Warande & Belfort*, jg. 131, nr. 1. 18-37.
- Id. 1987. "De taal van het verdriet van België" in *Ons Erfdeel*, jg. 30, nr. 4. 555-562.
- Grit, Diederik. 1997. "De vertaling van Realia" in *Filter* 4. 42-48.
- Jacobs, Hermans. 2008. "'Het is altijd iets met u'. Twee Duitse vertalingen van Het Verdriet van België met elkaar vergeleken" in *Filter, tijdschrift over vertalen*. Nijmegen: Van Tilt. Jaargang 15, nr. 3. 31-35.
- Jääskeläinen, R. 1993. "Investigating Translation Strategies" in Tirkkonen-Kondit, S. & Laffling, J. (red). *Recent Trends in Empirical Translation Research*. Joensuu: University of Joensuu.
- Kunkel-Razum, K. [red]. *Duden Universalwörterbuch*, 2007. Zesde herziene druk. Mannheim: Bibliografisches Institut & F.A. Brockhaus.
- Kylä-Harakka, P. 2008. *Crime Stories from the country of huopatosu and juhannusruusut— Translation strategies for Finnish cultural realia in the English translations of two of Matti Yrjänä Joensuu's crime novels*. Master's thesis, University of Helsinki.
- Landers, C.E. 2001. *Literary Translation. A practical guide*. Clevedon/ Buffalo/ Toronto/ Sydney: Multilingual Matters Ltd.
- Leppihalme, R. 1997. *Culture Bumps. An empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Lörscher, W. 1991. *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Manthey, J. 1987. „Kritik zum Roman "Der Kummer von Flandern"" in *Merkur, Zeitschrift für europäisches Denken*, jg. 41, Heft 8. 686-690.
- Molina, L. & Albir, H. A. 2002. "Translation Techniques Revisited: A dynamic and functionalist approach." *Meta*. Vol. 47, nr.4. Montreal. 498-511.
- Nedergaard-Larsen, B. 1993. "Cultural Factors in Subtitling". In *Perspectives: Studies in Translatology*. 2. Copenhagen.
- Newmark, Peter. 1988. *A textbook of translation*. New York : Prentice Hall.
- Pedersen, J. 2005. "How is Culture rendered in subtitles?" *EU-High-Level Scientific Conference Serie-Mu-Tra -Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings*. http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_Pedersen_Jan.pdf
- Id. 2007. *Scandinavian subtitles. A comparative Study of Subtitling Norms in Sweden and Denmark with a Focus on Extralinguistic Cultural References*. Stockholm: Stockholm University.

- Piotrowska, M. 1998. "Towards a Model of Strategies and Techniques for teaching Translation". In: Beylard-Ozeroff, Králová & Moser-Mercer, *Translator's strategies and creativity*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Séguinot, C. 1989. "The Translation Process. An experimental Study." In *The Translation Process*. Toronto: H.G. Publications.
- Theissen, S. & Debrabandere, P. 1995. *Woordenboek voor correct taalgebruik*. Mechelen: Wolters Plantijn.
- Van Camp, K. 1988. "Übersetzungsprobleme bei Kulturgebundenen Phänomene: Beispiele und Vorschläge." In: *Linguistica Antverpiensia*: No 22. 249-25. Antwerpen.
- Vandeweghe, W. 2005. *Duoteksten. Inleiding tot vertaling en vertaalstudie*. Gent: Academia Press.
- Van Ostaijen P. 1928. *Verzameld werk: poëzie II*, Antwerpen: De Sikkel.
- Venuti, L. 1995. *The translator's invisibility: a history of translation*. London: Routledge.
- Verstraete, Heili. 2004. "Het onvertaalbare vertaald- De Russische vertaalwetenschap over equivalentloos lexicon." In: Evenepoel, S., Rooruck, G. & Verstraete, H. (red.) *Taal en cultuur in vertaling. De wereld van Cees Nooteboom*. Antwerpen: Garant.
- Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction* Paris : Didier.
- Wiggerts, M. 2005. *Naturalise-t-on Quasimodo. L'évolution de la notion de l'exotisation de Notre Dame de Paris de Victor Hugo*. Utrecht : Universiteit Utrecht.

Elektronische bronnen

<http://www.chefkoch.de>
<http://www.google.com>
<http://www.literair.gent.be>
<http://www.onzetaal.nl>
<http://www.operette-nederland.nl>
<http://www.papierenman.blogspot.com>
<http://www.vlaamsfondsvoordeletteren.be>
<http://www.wapedia.mobi.nl>
<http://www.zeno.org>